

«Men ferden hennes begynte i pryd, og endte i skam»

En oversikt og analyse av kildene om dronning Gunnhild

Runa Karmhus

Masteravhandling i Nordic Viking and Medieval Culture
Middelalderstudier
ved Humanistisk fakultet
Institutt for lingvistiske og nordiske studier
UNIVERSITETET I OSLO

Levert til trykk 17. mai 2015

“Men ferden hennes begynte i pryd, og endte i skam”

En oversikt og analyse av kildene om
dronning Gunnhild

Av Runa Karmhus

© Runa Karmhus

2015

«Men ferden hennes begynte i pryd, og endte i skam» - *En oversikt og analyse av kildene om dronning Gunnhild*

Bildet på tittelsiden er «Gunnhild på Orknøyane etter ho har mist sønene sine» av Christian Krohg, en illustrasjon laget for *Olav Tryggvasons saga*, i 1899-utgaven av *Heimskringla*. Bildet ble etter norsk lov offentlig eiendom 01. 01. 1996.

Av Runa Karmhus

<http://www.duo.uio.no/>

Trykk: Reprosentralen, Universitetet i Oslo

Sammendrag

Denne avhandlingen gir en oversikt av kilder og forskningshistorie om dronning Gunnhild, kongsmor, kona til Eirik blodøks og mor til hans barn. Hun er med i 20 ulike kilder, både latinske krøniker og norrøne konge- og islendingesagaer, og nevnes i syv skaldestrofer. Kildematerialet er skrevet i Danmark, Norge og Island i en periode på over 200 år. I dette materialet framstilles hun på ulike måter, både med tanke på bakgrunn, egenskaper og gemytt. Oppgavens mål er å gjøre rede for alle kildene som nevner henne, og for framstillingen av henne i de ulike sjangrene. Det undersøkes hvordan de ulike tradisjonene rundt henne har utviklet seg gjennom årenes løp, både kronologisk og mellom de ulike sjangrene. For å gjøre dette har det blitt foretatt en analyse av måtene Gunnhild blir framstilt på i kildene ved å se på faktorer som bakgrunn, trolldom, sex, ulike fortellinger om de samme episodene og hvordan hun blir brukt av sagaforfatterne i middelalderen, og sammenligne framstillingen av henne med nyere modeller om kvinner i den norrøne litteraturen. Det kommes fram til at det ikke er mulig å plassere Gunnhild helhetlig i én eksisterende modell, til det er framstillingene av henne alt for ambivalente og heterogene, men vi kan se at framstillingen av henne gradvis blir verre og verre: hun kommer lengre nordfra, bruker mer magi og blir knyttet til flere episoder som viser hennes ondskap. Unntaket er i noen islendingesagaer, spesielt *Laxdæla saga*, som framstiller henne på en positiv måte. Dette kan muligens være på grunn av inspirasjon fra andre tekster, eller på et litt annerledes kvinnesyn.

Forord

Å skrive en masteravhandling er en lang og tidvis hard prosess, og jeg har flere å takke nå når denne oppgaven endelig er ferdig. Først og fremst vil jeg takke min veileder Jon Gunnar Jørgensen for nyttige tilbakemeldinger. Veiledningsmøtene var aldri så skumle som jeg trodde de skulle være.

Jeg vil også takke Norrønt forum, som ville ha meg til å holde foredrag om Gunnhild. Det var veldig motiverende å høre at folk synes at det jeg har jobbet med faktisk var et spennende tema å bli fortalt om, og det ga meg inspirasjon og satte fart i arbeidet.

Til tider blir man oppgitt og lei av bestandig å sitte på lesesalen og skrive, og da er det utrolig deilig at det er et fint miljø og flere som sitter der sammen med en. Takk til jentene på lesesalen, Sirje og Inger Helene, for felles frokost, lunsj, middag, kaffe- og ispauser. Det er godt å ha noen å være stressa og gira sammen med, dere har gjort hele prosessen langt mere behagelig og mindre ensom.

«Men ferden hennes begynte i pryd, og endte i...» vi får se. Det har vært spennende og krevende å jobbe med dette, men det er godt å være ferdig.

Blindern, mai 2015

Runa Karmhus

Hun virker som selve Vikingetidens Fylgje, med en Ulvindes Hjerte

- Johannes V. Jensen (1942): *Kvinden i sagatiden*

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Mål og problemstillinger	1
1.2	Teori.....	2
1.3	Metode	3
1.4	Avgrensing.....	4
1.5	Begreper.....	5
1.6	Gjengivelse av tekst og navn	6
2	Kilder.....	7
2.1	Om kildematerialet	7
2.2	Sjangre	8
2.3	Skaldekvad.....	9
2.4	Kongesagaer og krøniker	10
2.4.1	<i>Historia Norvegiæ</i>	11
2.4.2	<i>Theodricus Monachus: Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium</i>	11
2.4.3	<i>Ágrip af Nóregs konunga tal</i>	12
2.4.4	Odd Snorresson: <i>Saga Óláfs Tryggvasonar</i>	13
2.4.5	<i>Orkneyinga saga</i>	13
2.4.6	<i>Jómsvíkinga saga</i>	14
2.4.7	Saxo Grammaticus: <i>Gesta Danorum</i>	15
2.4.8	<i>Fagrskinna – Nóregs konunga tal</i>	15
2.4.9	<i>Heimskringla</i>	16
2.4.10	<i>Óláfs saga Tryggvasonar en mesta</i>	17
2.4.11	<i>Páttr frá Sigurðr konungi slefu</i>	18
2.5	Islendingesagaer	18
2.5.1	<i>Kormáks saga</i>	20
2.5.2	<i>Hallfreðar saga vandræðaskálds</i>	20
2.5.3	<i>Egils saga Skalla-Grímssonar</i>	21
2.5.4	<i>Gísla saga Súrssonar</i>	21
2.5.5	<i>Laxdæla saga</i>	22
2.5.6	<i>Brennu-Njáls saga</i>	22
2.5.7	<i>Flóamanna saga</i>	23

2.5.8	<i>Pórðar saga hreðu.</i>	23
2.5.9	<i>Harðar saga ok Hólmverja.</i>	24
2.6	Oppsummering	24
3	Forskningshistorie	25
3.1	Innledning	25
3.2	Sagadebatt	25
3.3	1800-tallet til første halvdel av 1900-tallet	27
3.4	Etter 1980	31
3.5	Oppsummering	34
4	Analyse av kildene	35
4.1	Innledning	35
4.2	Skaldedikt	35
4.2.1	Gunnhild	36
4.2.2	Tord Sjøreksson	36
4.2.3	Egil Skalla-Grimsson	37
4.2.4	Tord Tordsson	38
4.2.5	<i>Noregs konunga tal</i>	39
4.3	Gunnhild i skaldediktene	39
4.4	Analyse: Krøniker og kongesagaer	40
4.4.1	<i>Historia Norvegiæ</i> (HN)	41
4.4.2	<i>Theodricus Monachus: Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium.</i>	42
4.4.3	<i>Ágrip af Nóregs konunga tal</i>	44
4.4.4	Odd Snorresson: <i>saga Óláfs Tryggvasonar.</i>	47
4.4.5	<i>Orkneyinga saga</i>	50
4.4.6	<i>Jómsvíkinga saga</i>	51
4.4.7	Saxo Grammaticus: <i>Gesta Danorum.</i>	52
4.4.8	<i>Fagrskinna – Noregs konunga tal</i>	53
4.4.9	<i>Heimskringla.</i>	56
4.4.10	<i>Óláfs saga Tryggvasonar en mesta</i>	62
4.4.11	<i>Páttr frá Sigurðr konungi slefu</i>	63
4.5	Gunnhild i kongesagaer og krøniker	64
4.5.1	Viktige hendelser med flere forklaringer	64
4.5.2	Bildet av Gunnhild	66

4.5.3	Gunnhild og makt.....	68
4.5.4	Gunnhild, samer og hellig bryllup.....	69
4.6	Analyse: Islendingesagaer	71
4.6.1	<i>Kormáks saga</i>	72
4.6.2	<i>Hallfreðar saga vandræðaskálds</i>	72
4.6.3	<i>Egils saga Skalla-Grímssonar</i>	73
4.6.4	<i>Gísla saga Súrssonar</i>	76
4.6.5	<i>Laxdæla saga</i>	77
4.6.6	<i>Brennu-Njáls saga</i>	78
4.6.7	<i>Flóamanna saga</i> , eller <i>Porgils saga ørrabeinsstjúps</i>	85
4.6.8	<i>Þórðar saga hreðu</i>	86
4.6.9	<i>Harðar saga ok Hólmverja</i>	87
4.7	Gunnhild i islendingesagaene	88
4.7.1	Bildet av Gunnhild	89
4.6.2	Kronologisk utvikling	90
4.7.2	Gunnhild og makt.....	92
5	Konklusjon	94
5.1	Problemer underveis	94
5.2	De ulike sjangrene	94
5.3	Gunnhild i modellene	96
5.4	Utviklingen av tradisjonene.....	97
5.5	Videre undersøkelser	100
	Litteraturliste	101
	Vedlegg	109

0. Liste over forkortelser

Ágrip: *Ágrip af Noregs konungatal*

Egla: *Egils saga Skalla-Grímssonar*

Flóa: *Flóamanna saga*

Fsk: *Fagrskinna – Noregs konunga tal*

Gísla: *Gísla saga Súrssonar*

Hfs: *Hallfreðar saga vandræðaskálds*

Hkr: *Heimskringla*

HN: *Historia Norvegiæ*

Horð: *Harðar saga ok holmverja*

Jóms: *Jómsvíkinga saga*

Korm: *Kormáks saga*

Lax: *Laxdæla saga*

Njála: *Brennu-Njáls saga*

Odd: Odd Snorresson: *Óláfs saga Tryggvasonar*

Ork: *Orkneyinga saga*

OTm: *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*

Saxo: Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum*

ThM: Theodricus Monachus: *Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium*

Psh: *Pórðar saga hreðu*

PSs: *Páttr frá Sigurðr konungi slefu*

ÍBS: *Íslensk bókmennta saga*

ÍF: *Íslensk fornrit*

IS: *Íslendingesagaene*

SKALD: *Skaldic poetry of the Scandinavian Middle Ages*

Skj: Finnur Jónsson: *Den norsk-islandske skjaldedigtning*

1 Innledning

1.1 Mål og problemstillinger

Dronning Gunnhild, kalt «kongsmor» i flere av sagaene, er en historisk skikkelse. Hun var kona til kong Eirik blodøks og mor til flere konger, derav tilnavnet. Antakelig var hun opprinnelig dansk, datter av danskekongen Gorm den gamle og hans respekterte dronning, Tyra danebot. Den historiske personen er selvsagt interessant, og det har vært gjort flere forsøk på å finne ut hva av det som står om Gunnhild i sagaene som er den historiske «sannheten». Dette er ikke lett, for hun er med i mange ulike sagaer og framstillingene av henne varierer til tider ganske mye. Alt vi vet om henne er først skrevet flere århundre etter at hendelsene som beskrives fant sted, og det er motsetninger og fantastiske ting som står om henne. Min oppgave er *ikke* å avdekke den virkelige, historiske personen, men å undersøke de overleverte tekstene og den litterære skikkelsen Gunnhild kongsmor.

Jeg skal se på alle kildene som Gunnhild opptrer i, både de latinske krønikene og de norrøne sagaene, samt diktene som er overlevert i dem. Mine mål er å lage en grundig oversikt over alt materialet tilknyttet Gunnhild, jeg vil analysere det og se på hvordan hun blir framstilt og hvordan de ulike tradisjoner rundt henne utvikles kronologisk og i de ulike sjangrene. Mitt fokus er på sagaene som litteratur, og da vil jeg se på hvordan Gunnhild, som en mektig, men upopulær skikkelse, en av de som er med i flest kilder, framstilles av middelalderens nedskrivere gjennom å se på hvordan hun utøver makt. For å gjøre dette, trenger jeg modeller og teorier, og jeg vil jeg benytte meg av tidligere forskning på kvinners rolle i sagaene som jeg vil forsøke å sette Gunnhild inn i (se kap 1.2).

Det er mange kilder å gjennomgå og mye jeg ønsker å undersøke. Den grunnleggende problemstillingen er: «Hvordan framstilles dronning Gunnhild i de ulike kildene?» Denne delen vil innebære grundig lesning og analyse, og jeg vil forsøke å plassere dronning Gunnhild inn i modellene som blir diskutert nedenfor. Jeg vil særlig se på hvordan hun utøver makt, da dette er ett av de sterkeste kriteriene for de ulike grupperingene. Jeg regner med å finne variasjoner i og mellom kildene, både kronologisk og mellom de ulike sjangrene. Hvor godt modellene egner seg for en så komplisert karakter som Gunnhild er et spørsmål i seg selv, så den viktigste undersøkelsen her er om det faktisk er én helhetlig framstilling av henne, eller om den er så kompleks at det er snakk om flere ulike framstillinger i skaldediktene og de ulike litterære sjangrene, og om bildet av henne forandret seg over tid.

Den neste delen av problemstillingen går mer på utviklingen av tradisjonene rundt henne: «Hvordan har de ulike tradisjonene rundt Gunnhild utviklet seg?» Kan vi se en utvikling i kildene av bildet av Gunnhild? Hvordan blir hun forstått og brukt av dem som fortalte og skrev sagaene i middelalderen, og hvordan har de senere sagaforfatterne valgt ut og brukt det mangfoldet av kilder og tradisjoner som de hadde tilgang til? Jeg tror også at de ulike måtene hun uttrykker makt på i sagaene, gjennom ord og handling, herunder magi, oppfyller litterære funksjoner, både for å forklare «uforklarlige» hendelser og for å få overført skyld fra de norske kongene på henne. Bruken av henne kan også ha forandret seg og utviklet seg gjennom middelalderen etter hvert som sagaene ble brukt og omskrevet og hun ble en kjent skikkelse for sagapublikummet.

1.2 Teori

Flere forskere har undersøkt den norrøne litteraturen, og sett på kvinnene der, som beskrives i tekster som oftest er opptatt av menns affærer. Disse kvinnene har blitt tolket som litterære skikkelser og har blitt plassert i grupper alt ettersom hvordan de oppfører seg. Jeg vil bruke to verk som har behandlet dette. Det første er Jenny M. Jochens' *Old Norse Images of Women* (1996). Hennes modell er påvirket av en feministisk agenda, som ønsker å identifisere og kjempe mot måter kvinner har blitt undertrykket av patriarkatet på. Hun ser på kvinner i sekulære tekster, og deler dem inn i fire undergrupper: *The Warrior Woman*, *the Prophetess/Sorceress*, *the Avenger* og *The Whetter*, hvor alle har hver sin litterære funksjon. Denne modellen har hatt stor påvirkningskraft, men har fått kritikk for ikke å dekke noen figurer som ikke passer inn, og ikke ta høyde for at ulike sagaforfattere kan behandle den samme skikkelsen på ulike måter (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 6). Jeg skal se på én skikkelse, som er beskrevet i 20 ulike krøniker og sagaer, så der er det mange forfattere. I gruppen *The Whetter* er det en underkategori, *Royal Whettters*, kongelige eggere, og der blir både Gunnhilds datter Ragnhild og Gunnhild selv plassert: «The prototype of evil and revenging women in the Old Norse corpus, Queen Gunnhildr looms behind all the imaginary and possibly real women of this kind» (Jochens 1996: 180). Dette bildet av Gunnhild, som den som egger sin mann eller sønner, er særlig framtrædende i *Heimskringla* og *Egils saga*. Den eggende kvinnen i litteraturen har blitt sett på som en fortsettelse av en europeisk tradisjon med rot i virkeligheten, men Jochens argumenterer for at de som finnes i sagaene reflekterer en forandring i det islandske samfunnet. Menn begynte å forstå at feidene de utkjempet var ødeleggende, og den eggende kvinnen ble brukt som en sydebukk for

menneskes urimelige voldshandlinger (Jochens 1996: 174 - 175). Hun plasserer Gunnhild her og baserer dette på *Heimskringla*, siden den er en gjennomført oppfatning av Norges historie av én person. Å plassere Gunnhild her, basert på én av 20 kilder, gjør at flere sider ved henne blir ignorert. Hun blir ikke diskutert under *the Prophetess/Sorceress*, til tross for at trolldom også er et definerende trekk ved henne i *Hkr*, og i mange kilder egger hun ingen, eller gjør andre ting som ikke plasserer henne i noen av gruppene.

Den andre boken som jeg vil bruke er Jóhanna Katrín Friðriksdóttirs *Women in Old Norse Literature. Bodies, Words, and Power* (2013). Hun ser på det samlede korpuset med norrøne, sekulære tekster, og den store variasjonen av kvinneskikkelser som vi møter der. Fokuset hennes er på den litterære konstruksjonen av forholdet mellom kvinner og makt. Hun har andre inndelinger enn Jochens, som kommer fram av kapittel titlene: *Women Speaking*, *Women and Magic*, *Monstrous Women*, *Royal and Aristocratic Women* og *The Female Ruler*. Hun diskuterer Gunnhild særlig under *Royal and Aristocratic Women*. Mange dronninger og prinsesser har noe politisk makt, men andre lærer man bare navnet på, hvem de gifter seg med og blir mor til. De som utøver makt gjør det på mange måter, det er ingen karakteristikk som dekker alle, og de framstilles både godt og dårlig (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 80, 81). Noen, både i fornaldersagaene og de tidligste i *Heimskringla*, er onde og utspekulerte, og flere planlegger drap av sine mannlige slektninger. Gunnhild er enda mer slående: «She cuts a formidable figure as one of the most notorious female characters in Old Norse literature, appearing in numerous sources as a powerful queen who rules Norway with her sons, an alluring woman with a substantial sexual appetite... and a strong personality» (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 82). I diskusjonen av kvinner og magi sees det særlig på trolldom som et litterært virkemiddel, og også det kan bli brukt til både godt og ondt (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 47-48), og det samme er tilfellet med *Speaking*. På grunn av synet på makt som en aggressiv kraft har fokus for undersøkelser av hvordan kvinner opptrer med makt i sagaene ofte vært på egging, men det er mange andre måter man kan utøve makt med ord på som er mer fredfulle (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 16). Denne teorien er det mer åpent for å kombinere flere kategorier for å undersøke én person, og er slik et nyttig verktøy for meg.

1.3 Metode

Min hensikt er å få en så veldokumentert forståelse som mulig av Gunnhild kongsmor, hvordan hun ble oppfattet i middelalderen og hvordan forfatterne benyttet seg av henne og utviklet henne som litterær karakter, gjennom å se på hvordan hun utøver makt. For å

undersøke dette vil jeg foreta en hermeneutisk analyse, basert på det samlede korpuset av sagaer, krøniker og skaldekvad som hun opptrer i, senere tolkning av tekstene, og modeller å plassere henne inn i. I boken «Sannhet og metode» (*Wahrheit und methode*) fra 1960 gikk Hans-Georg Gadamer gjennom grunntrekkene i den filosofiske hermeneutikken. Hermeneutikk er en gammel lære om fortolkning av tekster, hvis grunntrekk hadde vært å finne sannheten i tekstene, men dette ble forandret på 1800-tallet. I stedet for å forklare tekstene, skulle man prøve å forstå dem. En del av dette innebærer å bruke de fordommene man har om en tekst. Man kan ha en autorativ fordom, basert på kunnskap, og det er en del av forståelsen av teksten man jobber med, hvilket ikke nødvendigvis er negativt. En fordom er i utgangspunktet en dom som blir felt før den er endelig testet mot alle saklig relevante momenter, og det betyr at en fordom ikke nødvendigvis er falsk (Gadamer 2012: 307). Et annet tema i hermeneutikken er forholdet mellom deler og helhet: Meningen hos én del forstås best i plassert i helheten, og helheten forstås ut ifra de delene den er sammensatt av. Hvis jeg hadde basert min forståelse av Gunnhild kun på *Egils saga* ville jeg mangle mye, selv om denne sagaen er den som har flest opplysninger om Gunnhild. En helhetlig forståelse må ha med alle kildene, hvis jeg mangler kilder som *Historia Norvegiæ* eller *Laxdæla saga* er det flere sider som mangler. Den *hermeneutiske sirkel* sier at for å forstå noe som har mening, må vi alltid i fortolkningen av enkelthetene gå ut fra en viss «forhåndsforståelse» av helheten som detaljene hører hjemme i. Den forståelse vi dermed oppnår av delene, virker så tilbake på forståelsen av helheten, og så videre (Gadamer 2012: 303-304). Denne sirkelen av forståelse, mellom del og helhet, er en god måte å se på kildene om Gunnhild på. Forståelsen av Gunnhild er helheten, de individuelle kildene og forskningen er delene. Min forforståelse av Gunnhild har utviklet seg når jeg så på sagaene individuelt, og denne undersøkelsen har endret, forbedret og utdypet min helhetlige oppfatning av Gunnhild og min forståelse av hvordan hun har blitt framstilt.

1.4 Avgrensing

Ett av mine problemer har vært at jeg ikke har hatt lyst til å avgrense: jeg har villet fått med så mye som mulig. Jeg har valgt ikke å avgrense bruken av skriftlige kilder, i stedet for én saga eller én sjanger har jeg valgt å undersøke alle, for å få et så bredt bilde som mulig av dronningen. Min løsning har da vært å avgrense hva jeg vil se på, noe som heller ikke har vært lett, da det er veldig mange aspekter som det kunne vært interessant å undersøke. Jeg har, som sagt, valgt ikke å lete etter den historiske personen, men heller å undersøke kildene

som litteratur, og Gunnhild som en litterær skikkelse. Hun er en mektig, aristokratisk kvinne, og hun lever et langt liv, omgitt av konger og mektige menn. Hun beskrives i mange sagaer, så hun er et godt utgangspunkt for å undersøke middelalderens forståelse og bruk av mektige kvinner, eller rett og slett bruken av fortiden. På den måten tror jeg man kan få en bedre forståelse av hvordan sterke kvinneskikkelser ble sett på og brukt av middelalderens nedskrivere. For å begrense skal jeg ikke se på andre, like skikkelser, selv om det blir noen sammenlikninger underveis. Jeg kunne ha satt henne inn i et større perspektiv, enten med andre mektige kvinner i den norrøne litteraturen, eller til og med i et europeisk perspektiv, og sett på hvordan Gunnhild kommer ut sammenlignet med disse. Det blir noen korte sammenlikninger underveis, f.eks. med samiske kvinner, men bare der jeg mener det er hensiktsmessig med tanke på Gunnhilds litterære funksjon.

Det hadde vært mulig å gå nyfilologisk til verks og se på alle tekstene, men da jeg skal gå gjennom så mange kilder, ville det blitt for stort arbeid. Innholdet varierer ikke så mye bestandig, men for de kildene hvor det er relevante forskjeller, og det er det flere av, vil jeg gjøre oppmerksom på det. For mange av kildene med flere manuskripter er det noen små, språklige forskjeller, som ikke endrer innholdet, og jeg vil ikke kommentere dette.

1.5 Begreper

Når jeg skal gå gjennom såpass mange kilder, er det viktig å ha begrepene klart for seg for å unngå misforståelser. Jeg kommer til å diskutere kildene under to sjangre: kongesagaer og islendingesagaer. Under kongesagaer vil jeg også diskutere de latinske krønikene om de norske og danske kongene. Alle sagaene er fortsettelsen av den europeiske tradisjonen med å skrive kongekrøniker, men de latinske ligger nærmere denne tradisjonen fordi de benytter seg av latin, og ikke folkespråket. De vil bli omtalt som krøniker, for å skille dem fra sagaene. Unntaksvis blir «sagaer» brukt for å omtale hele kildekorpuset, som i navnet på oppgaven.

I undersøkelsen av kildene er det viktig å holde de fysiske manuskriptene fra den abstrakte tekstenheten, og ulike versjoner av sagaer fra denne og hverandre. Bo-A. Wendt bruker denne tredelingen: *tekstvitne*, *tekstbærer* og *tekstverk* (2006: 258-259). *Tekstverk* er en abstrakt tekstenhet, som en gitt gruppe i samme tidsrom ser på som det samme, de som hører *Egils saga* vil tenke på samme tekstverk, enten de kjenner den som en norrøn, norsk eller engelsk versjon, det er samme verk. *Tekstvitne* er en konkret versjon av tekstverket, eller en del av det, jeg vil bruke «versjon» for dette. *Tekstbærer* er den fysiske størrelsen,

manuskriptet som inneholder tekstvitnet. For *Historia Norvegiæ* er det bare én tekstbærer, mens for *Heimskringla* er det flere.

Det vil bli en del diskusjon om tekster, og da vil jeg bruke begrepet «forfatter», men i sin videste betydning, som dekker begreper som nedskriver, redaktør, kompilator o. l. Vår moderne forståelse av forfatterskap er annerledes enn middelalderens: En tekst kan gi seg ut for å være historisk, men målet var ikke nødvendigvis å fortelle den mest sannferdige versjonen av historien, men en som kunne være troverdig, og som var god. Skriverne trengte ikke å være originale, men brukte kildene de hadde og forbedret slik teksten. Sagaer ble kopiert, og da var ikke målet å kopiere så likt som mulig, men å forbedre, å fjerne og legge til, ettersom hva som ble sett på som best.

Siden mye av min undersøkelse er viet til makt, er det nødvendig å ha en klar definisjon. Jeg bruker Max Weber: «Makt betegner enhver sjanse til å gjennomføre sin vilje innenfor en sosial relasjon, også på tross av motstand, uansett hva denne sjansen beror på» (SNL).

I diskusjonen rundt Gunnhild kommer vi også inn på samer, siden hun flere steder har en samisk tilknytning. I kildene brukes «finner» der vi i dag ville sagt samer, og jeg bruker de to begrepene om hverandre, men det er alltid ment samme folkeslag, som det ble forstått i middelalderen.

Gjentatte ganger når det er snakk om Gunnhild kommer man inn på overnaturlige egenskaper. I kildene er det mange ulike begreper for dette, som «seid» men jeg «oversetter» stort sett til moderne begreper som trolldom og magi.

1.6 Gjengivelse av tekst og navn

Der jeg siterer fra de norrøne sagaene gjengir jeg både på norrønt og på moderne norsk. De latinske kongekrønikene er kun gjengitt i oversettelse, på varierende språk. Der kan navnegjengivelse variere noe. Jeg har valgt å gjengi navn i moderne norsk form, bortsett fra i sitater. Noen stedsnavn vil bli omtalt med ulike varianter, særlig York, som i kildene og i noe av sekundærlitteraturen kalles Jorvik. Navnene på kildene vil bli gjengitt med norrøn eller latinsk tittel.

2 Kilder

2.1 Om kildematerialet

Når man skal gå i dybden på én bestemt person fra vikingtiden, er det viktig å ha oversikt over kildene man har å jobbe med, alt som kan si noe om den du undersøker. Dessverre er det ingen materielle kilder knyttet til Gunnhild. Hun har ingen identifisert grav som kan gi oss et håndfast bilde av hennes hverdag, og det er heller ingen runeinskripsjoner som nevner henne. De eldste kildene vi har å forholde oss til, er skaldedikt som har blitt overlevert muntlig siden samtiden og så blitt gjengitt i de skriftlige kildene, hvis de er autentiske. Diktene vil bli gjennomgått nedenfor, og i kap 4.1 vil de bli diskutert for seg selv for å se om bildet som dannes av Gunnhild der, hvis det er et, er det samme som i de skriftlige kildene.

Mitt fokus er på innholdet i sagaene og hva de kan si om Gunnhild kongsmor og utviklingen av tradisjonene rundt henne. Da er det viktig å ha en oversikt over kronologien og kildenes forhold til hverandre, og det er det jeg skal gjøre rede for her. De viktigste spørsmålene til denne delen er: Hvor gammel er kilden? Hvor er den opprinnelig fra? Hvordan forholder den seg til andre kilder? De skriftlige kildene ble skrevet ned fra midten av 1100-tallet fram til sent 1300-tall, noen kun overlevert i enda senere papirhåndskrifter. De er skrevet på latin og norrønt, på Island, i Norge og i Danmark. Man kunne håpe på at det var samtidige kilder fra utlandet, siden Erik angivelig var konge i York i en kort periode før sin død, og Gunnhild og barna var sammen med ham der. Det er flere kilder som nevner Eirik, men den eneste kilden som nevner Eiriks kone, ikke navngitt, er *Life of St. Cathróe*, som passer dårlig med det vi vet om Gunnhild, fordi forfatteren, en helgen, skal ha vært i slekt med denne dronningen (Downham 2007: 119). De sagaene vi har overlevert er bare noe av det som ble produsert i middelalderen; det er mye som har gått tapt og det kan hende at kildene sagaforfatterne brukte var annerledes enn de som er bevart. Når det er sagt, er det et stort materiale å ta for seg av i de skriftlige kildene. Gunnhild er kanskje den kvinnen som er med i flest sagaer, og i noen har hun en viktig rolle. Hun hadde et langt liv og hadde omgang med konger og mektige menn og var selv mektig, med en sterk personlighet.¹

Ingen av sagaene vi har overlevert er originaler, de er kopier eller kopier av kopier, og noen er bare fragmentarisk bevart. Kopiene er sjelden nøyaktig som forelegget, de er

¹ Vi vet ikke nøyaktige årstall, hverken for fødsel eller død. Koht (1923: 20) antar at hun levde ca. 915 – 970, Jóna Guðbjörg Torfadóttir (2002: 4) og Sayers (1991: 68) oppgir dødsår til 999, og Larrington sier ca. 910-980 (2009: 508). Det siste sier også flere senere forskere. Hun levde i alle fall på 900-tallet, og ble relativt gammel.

«forbedret» og endret, med stoff lagt til eller fjernet, så det er en kontinuerlig utvikling av materialet, i større grad for de norrøne enn de latinske tekstene. Det er ulike meninger om i hvor stor grad kildene har bygget på muntlig tradisjon, eller ble komponert i skrift. De ble skrevet ned i et samfunn i utvikling med andre regler enn før, og det er mange steder man kan se at tiden de ble nedskrevet i har påvirket utformingen av sagaene. Uheldigvis er det ofte ikke mulig å vite hvem som skrev eller forfattet sagaen, i hvor stor grad de bygger på andre kilder, skriftlige eller muntlige, og ofte ikke hvor de ble til.

Jeg skal, så godt det lar seg gjøre, gå gjennom dem kronologisk. Det jeg håper å finne, er en utvikling av karakteren Gunnhild, der man ser at det har vært ulike tradisjoner som man kanskje kan spore, og se hvordan de utvikles, med stadig tillegg av nytt stoff. Det kan også være at framstillingen av Gunnhild har variert mellom sjangrene, siden det er noen forskjeller i hva som var viktig å ha med. Jeg må se både på sjangerinndeling og kronologi, med sjanger som en nyttig inndeling, men med kronologi som et avgjørende verktøy for å se på utvikling. I vedlegget er det en tabell som gir en del av opplysningene herfra i korte trekk.

Mange av de sagaene jeg benytter meg av har blitt brukt som kilder og delvis blitt overlevert sammen i *Flateyjarbók* (GKS 1005 fol). Dette er et kompilasjonsverk, satt sammen på den islandske øya Flatey mellom ca. 1387 og 1394, og er skrevet av to prester, Jon Tordsson og Magnus Torhallsson, og Jon Håkonsson tok initiativ til det. Den kombinerer mange uavhengige kilder hvor Gunnhild er med, både som en del av *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, som er den lengste delen og som har brukt mange kilder, og utenfor. Disse kildene vil bli gått gjennom hver for seg i analysen, men da de her er bevart sammen med *OTm* kan de være ment å skulle utfylle denne, og det vil bli kommentert noen steder.

Mange av islendingesagaene er overlevert i *Möðruvallabók* (AM 132 fol), en av de eldste bevarte islandske kodeksene, som dateres til midten av 1300-tallet (ÍBS II 1993: 40).

2.2 Sjangre

Når jeg skal analysere kildene vil jeg dele dem inn etter sjanger. Sjangerbegrepet er litt arbitrært, det var nok ikke en så klinisk inndeling som vi har nå i middelalderen, men det er et nyttig verktøy å benytte seg av for å dele inn korpuset i litt mindre, mer håndterlige, biter. De to sjangrene hvor Gunnhild opptrer, er konge- og islendingesagaer, med latinske krøniker diskutert under kongesagaene. Under kongesagaer vil jeg også ta med *Orkneyinga saga* og *Jómsvíkinga saga*, som ofte regnes blant disse. Det er en forskjell i disse sjangrene på hvilke typer personer Gunnhild omgås, hvilket er skandinaviske konger og jarler i kongesagaene, og

islendinger, gjerne hovedpersonene i sine sagaer, i islendingesagaene. Jeg ønsker å se om det er ulikheter i hvordan Gunnhild framstilles mellom sjangrene; om hun fyller en annen rolle eller framstilles på forskjellige måter i skaldediktene, islendingesagaene og krønikene og kongesagaene, siden fokuset kan være ulikt der.

Jeg behandler kongesagaer og krøniker sammen, så den oversikten blir veldig heterogen, med latinske krøniker og norrøne sagaer, både korte kataloger, lange sagaer om én konge og lange kataloger over mange. Sjangeren har også flere røtter, både fra den europeiske krønikelitteraturen om konger, legendelitteraturen, og fra muntlig folketradisjon (Mundal 2013: 429). Islendingesagaene er en sær-islandsk sjanger, skrevet av islendinger på Island, uten en europeisk forgjenger, men noen av dem har hentet inspirasjon fra mange hold.

2.3 Skaldekvad

Skaldedikt står i en særstilling. De har blitt brukt som kilder, og blir sitert, i flere av sagaene, og er det nærmeste vi kommer samtidige kilder. Dikenet regnes som mer pålitelige enn prosa, siden mange av dem skal ha blitt komponert av skalden som så eller fikk høre om hendelsene de beskriver, og på grunn av den faste metrikken er det større sannsynlighet for at de har blitt overlevert som de ble komponert. Som regel kjenner vi navnet på skalden, og hvis strofen er autentisk kan man datere dem innenfor et avgrenset tidsrom. Det er alltid en mulighet for at senere sagaskrivere har laget strofer i etterkant og satt inn i sagaene, for å legge til en falsk kildeverdi eller for å skape spenning. Mest usikre er lausavisene, strofer som står alene, og flere av de som er relevante for meg er lausaviser. De er bevart i både islendinge- og kongesagaer, som regel i en saga som Gunnhild opptre i. Ett unntak her, som ikke har en slik kontekst, er *Noregs konunga tal*.

I A-versjon av *Fsk*, skrevet ca. 1250 (Hagland 2007: 16), er det én strofe (nr. 26) som Gunnhild skal ha framsagt selv, før Håkon Adalsteinsfostre kommer til landet. Det er god grunn til å tvile på at den er autentisk (Olsen 1945). Det betyr ikke at den er laget i etterkant, den kan ha blitt tillagt henne ved en feil.

Skalden Tord Sjureksson (eller Særeksson) bruker kjenningen «Gunnhilds arving» om Harald gråfell. Denne strofen gjengis både i *Fsk* (str. 49), *Hkr* (str. 83) og *OTm* (str. 19). Strofen er opprinnelig en del av et hyllingskvad til Toralf sterke Skolmsson, som sloss på kong Håkons side under slaget ved Fitjar (ca. 961) og drepte Alv askmann. Den må være fra noen tiår etter hendelsen (SKALD I 2012: 236). Halvdan Koht (1923: 20) omtaler den som den eldste pålitelige kilden, siden han ikke stoler på at alle de andre er autentiske.

Det er én lausvise (str. 1) i *Pórðar saga hreðu*, framsagt av Tord. Sagaen er sen, og strofen er ikke med i den noe eldre, fragmentarisk bevarte versjonen. Det som fortelles om Tord er generelt sett på som ganske lite historisk (ÍBS II 1993:), så det er tvilsomt at strofen er autentisk, og Finnur Jónsson har sett på den som uekte (*Skj* A2: 551).

Egils saga er den som gir mest fra seg, med tre lausvers laget av Egil selv. Hvis de er autentiske, er de sagt før Eirik og Gunnhild reiser fra Norge. Autentisiteten har blitt diskutert flere steder: lv. 19 har blitt vurdert som ikke autentisk (Koht 1918: 321), og de to andre har det også blitt stilt spørsmålsteget ved (Kohn 1923: 20), men ofte regnes de som autentiske (Olsen 1945), eller det tas ikke opp (Sigurður Nordal 1933: XVIII).

I tillegg til disse, som i alle fall utgir seg for å være noenlunde samtidige med Gunnhild, er det én strofe i *Noregskonunga tal* (nr. 18) i *Óláfs saga hins helga* i *Flateyjarbók*, men den er betydelig senere, fra ca. 1200 (ÍBS I 1992: 232).

Det er da sju strofer som Gunnhild nevnes i eller sies å ha laget, hvorav én er kjent fra mye senere, en fra noe senere, én er temmelig sikkert ikke sagt av henne, og resten er lausaviser, hvor autentisiteten kan diskuteres. Jeg kommer tilbake til det i kap 4.1.

2.4 Kongesagaer og krøniker

I kongesagaene er det konger og jarler som er hovedpersonene, men Gunnhild er en viktig skikkelse i mange av dem. Hun nevnes i alle sagaer og krøniker om norske (og danske) konger som dekker den perioden hun levde på, ni hundretallet, eller for å bruke kongesagaene som periodeinndeling: fra Harald hårfagres regjeringstid til Olav Tryggvason. Noen av sagaene overlapper og benytter hverandre som kilder, så en del av fortellingene om Gunnhild er veldig like, men det er visse ting, som navnene på sønnene hennes og hennes medvirkning til Håkon den godes død, som har store forskjeller. I noen av tekstene er Gunnhild kun en biperson, men i andre har hun en viktig rolle. Jeg vil gå gjennom verkene fra eldst til yngst, men en helt sikker kronologi er det dessverre ikke mulig å gi.

De latinskspråklige krønikene Gunnhild er med i er *Historia Norvegiæ*, Theodricus Monachus: *Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium*, og den danske Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum*. Den bevarte versjonen av Odd Snorre'sons *saga Óláfs Tryggvasonar* er antakelig en norrøn oversettelse av en eldre, latinsk versjon. Gunnhild er også med i *Fagrskinna* – *Noregs konunga tal* og *Ágrip af Nóregs konunga tal*. I *Heimskringla* er hun med i alle sagaene fra Harald hårfagre til Olav Tryggvason. Hun er med i *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, men der er det stort sett opplysninger kjent fra eldre sagaer. Foruten

disse er hun også med i *Orkneyinga saga* og *Jómsvíkinga saga*, og i *Páttr af Sigurðr konungi slefu*. Dette vil si at det er tre latinske krøniker, og åtte ulike kongesagaer. Gunnhild er her med i til sammen elleve ulike tekstverk, hvorav noen har ganske signifikante forskjeller i håndskriftene og versjonene.

Nå skal jeg gå gjennom krønikene og kongesagaene som jeg skal benytte meg av, og kort gjøre rede for overlevering, ulike tekstvitner, og hva man vet om forfatterskap, datering og hvordan de forholder seg til hverandre, slik at man kan spore en eventuell utvikling.

2.4.1 *Historia Norvegiæ (HN)*

HN er kun bevart i ett manuskript, som P. A. Munch ble gjort oppmerksom på i Skottland i 1849. Håndskriftet er kjent som «Dalhousie-manuskriptet», og der står *HN* sammen med flere andre tekster. I manuskriptet kalles teksten «Ystoria Norwegie». Man vet det har vært andre manuskripter av *HN*, nå tapt, for man kan se at det har blitt brukt som kilde på Orknøyene for skrivingen av en ættetavle for jarlene der, i første halvdel av 1400-tallet (Phelpstead 2001: x). Det bevarte manuskriptet er blitt kopiert ca. 1500-1510 i Skottland, men *HN* ble nok komponert mye tidligere, i Norge, antakelig på Østlandet (Mundal 2013: 425). Teksten har lakuner og er ufullstendig, men som den er bevart dekker perioden fra ynglingene til Olav Haraldssons gjenkomst til Norge. Krøniken er antatt skrevet mellom 1160 og 1175 (Mundal 2013: 425), hvilket gjør den til den eldste av krønikene, eldre enn kongesagaene.

Krøniken kan ha brukt flere utenlandske, lærde kilder, og det er mulig at den har benyttet seg av skaldedikt: det er flere som dekker hendelser den forteller om, men de er ikke gjengitt. Forfatteren selv oppgir i prologen at han har brukt kilder: Han sier at det han nå skal gjøre, altså å skrive den første latinske oversikt over regionen Norge, både geografisk og historisk, vil bli hardt arbeid. Han vil likevel prøve, og vil stole på de kildene han har hatt tilgjengelig (*HN* 2001: 1). Sagaer som kan ha brukt *HN* som kilde er Odd Snorre's saga om Olav Tryggvason. Det er likhetstrekk mellom *Ágrip* og *HN*, og det kan være fordi *Ágrip* brukte *HN* som kilde, eller fordi de begge har brukt en annen, nå tapt, kilde. For framstillingen av Gunnhild, er ikke likhetene slående.

2.4.2 *Theodricus Monachus: Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium (ThM)*

«Historien om de gamle norske kongene» kalles, sammen med *HN* og *Ágrip*, «the Norwegian synoptics» (Driscoll 2008: xiii, Phelpstead 2001: xi), de tre gamle, korte oversiktsverkene

over de norske kongene. *ThM* var bevart i ett middelalderhåndskrift, som ble funnet i Lübeck på 1620-tallet. Det ble tatt flere avskrifter av kodeksen, men «originalen» har gått tapt. Det er små ulikheter i avskriftene, men ikke så mye at det ser ut som om store forandringer har skjedd mellom middelalderhåndskriftet og de senere avskriftene (Foote 1998: xxx-xxxi).

I prologen kaller forfatteren seg Theodricus monachus. Navnet er antatt å være en latinisering av det norrøne navnet Þórir, Þórðr eller Þjóðrek, og «monachus» sier oss at han var en munk, antakelig av benediktinerordenen. Verket er dedisert til erkebiskop Øystein, og ble antakelig til i i det lærde miljøet rundt det nyopprettede erkebispesetet i Nidaros, rundt 1180 (Mundal 2013: 425). Det er flere teorier om hvem Theodricus var, blant annet erkebiskop Tore fra Nidaros (ÍBS I 1992: 360), men det er ikke mulig å si for sikkert.

Hvilke kilder Theodricus har brukt er debattert. Han sier at han har brukt rapporter, sannsynligvis muntlige, av islendere, som vet mer om disse hendelsene, siden de har overlevert mye i diktene sine (*ThM* 1998: 1). Han påstår at han ikke har brukt skriftlige kilder – han har «hørt», ikke «sett», men refererer til en *Catalogus regum Norvagiensium*, antatt skriftlig, og han ser også ut til å ha kjent til en *Translatio S. Olavi*, men ingen av disse har overlevd (Driscoll 2008: xiv). Han trodde at hans historie var den første som ble skrevet om Norge, noe han sier selv. Det var på denne tiden laget korte oversikter av islendere som det er mulig at han brukte, men ikke regnet som historie (Foote 1998: xvi). Han refererer til islendingenes gamle dikt og kan ha brukt dem direkte, men gjengir ingen strofer.

Det er store likheter mellom *ThM* og *Ágrip*, så det er antatt at forfatteren av sistnevnte brukte *ThM* som kilde, og har oversatt til norrønt. Verket har vært kjent på Island og har antakelig blitt brukt av både Odd Snorresson munk i hans saga om Olav Tryggvason og av forfatteren av *Heimskringla* (ÍBS I 1992: 361).

2.4.3 *Ágrip af Nóregs konunga tal* (*Ágrip*)

Tekstene nevnt over er begge på latin, men her, i «Utdrag fra Norges kongesagaer» kommer vi til den eldste bevarte norske kongesagaen som ble skrevet på norrønt. *Ágrip*, som den er bevart, omhandler den norske kongsrekken fra Halvdan svartes død til tiltredelsen av Inge Krokrygg, og dekker dermed perioden ca. 880 til 1136, men antakelig har den dekket mer (Driscoll 2008: x-xi). Den er bevart i ett enkelt islandsk manuskript, AM 325 4to, datert til første halvdel av 1200-tallet. Manuskriptet er fragmentarisk, med store mangler. Det er to samtidige skrivere bak det (Driscoll 2008: ix), og flere egenskaper forteller oss at dette er en

kopi av en eldre tekst. Selv om det bevarte eksemplet er islandsk, er det antatt at den ble skrevet i Norge, sannsynligvis Nidaros, av en norsk munk, ca. 1190 (Mundal 2013: 425).

Ágrip ser ut til å ha blitt brukt som kilde til både *Heimskringla*, *Fagrskinna* og den legendariske Olavssagaen, og den var kjent av den islandske oversetteren av Odd Snorressons saga (Driscoll 2008: xi-xiii). Noen steder er teksten så lik *ThM* at det er mulig at forfatteren av *Ágrip* har oversatt fra *ThM*. Han har hatt mange kilder, *ThM* har bare blitt brukt noen steder, mens andre har blitt foretrukket ellers (Foote 1998: xxi). *Ágrip* har brukt skaldedikt, men disse kan like gjerne ha kommet fra muntlige som skriftlige kilder. Forfatteren siterer sju strofer, og nevner også flere dikt og skalter som han har brukt som kilde, men som det ikke er sitert fra (Driscoll 2008: xvii). Det er enighet om at en av de mest brukte kildene hans er lokale tradisjoner fra Trøndelag, og at f.eks. Snøfrid-episoden, senere brukt i *Heimskringla*, kommer herfra, sammen med annet anekdoteliknende materiale (Driscoll 2008: xviii).

2.4.4 Odd Snorresson: *Saga Óláfs Tryggvasonar* (Odd)

Sagaene og krønikene vi har sett på hittil er korte oversikter over hele kongerekker, mens *Odd* er en lengre beretning om én konge. Den ble opprinnelig skrevet på latin, men det er bare den norrøne oversettelsen som er bevart. Forfatteren er Odd Snorresson, en islandsk munk, fra benediktinerklosteret på Þingeyrar. Den latinske versjonen skal ha blitt skrevet rundt 1190, og har blitt oversatt ca. 1200, men oversettelsen har fått noen tillegg (ÍBS I 1992: 451). Den er bevart i to nesten komplette versjoner og et tredje fragment. En lengre versjon, A, er fra omkring år 1200 (AM 310) og den andre, S, fra ca. 1300 (*SThM* perg 4to nr 18), og fragmentet er fra rundt 1270 (Rindal 1977: 9). Sagaen benyttet seg også av skaldedikt, men det meste har nok blitt tilføyd i oversettelsen (Rindal 1977: 16). Odd Snorresson brukte flere kilder, både lærde utenlandske verk og de tapte verkene til Are frode og Sæmund frode og en latinsk saga om seljemennene. Han brukte også *ThM* og/eller hadde felles kilder med den, men var ikke avhengig, som vi ser i forskjellene mellom dem (Andersson 2003: 6-8). *Ágrip* har også blitt brukt (ÍBS I 1992: 361), men bare i den norrøne oversettelsen, ikke i den latinske originalen (Rindal 1977: 8). *Odd* ble igjen brukt i *Heimskringla*, og videre i *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, som bygget på den.

2.4.5 Orkneyinga saga (Ork)

Sagaen om Orknøyingene er den eneste av de norrøne sagaene hvor hoveddelen av handlingen skjer på Orknøylene, men den strekker seg også via Norge og Skottland, til Galicia

og Jerusalem. Den forteller særlig om jarlene på Orknøyene og deres forhold til det norske kongehuset, og dekker et tidsrom på over tre hundre år, fra sent på 800- til 1200-tallet.

Ork er bevart flere steder. Nesten hele historien er gjengitt i *Flateyjarbók*, der det flettes inn i sagaene om de to Olavene. Det finnes også rester av flere eldre manuskripter og avskrifter og oversettelser av et annet manuskript, som nå har gått tapt. Nedskriveren var ikke selv fra Orknøyene, men fra Island, og var antakelig i kontakt med det lærde senteret på Oddi, som hadde mye kontakt med Orknøyene på slutten av 1100- og starten av 1200-tallet (Hermann Pálsson og Edwards 1981: 9-10). Sagaen har utviklet seg etter nedskriving, og de siste kapitlene, som ikke var med fra begynnelsen, kan være tillegg fra en senere tid. Som den er bevart er den en senere redaksjon av en saga som ble skrevet på slutten av 1100-tallet (Mundal 2013: 428). Den eldste versjonen kan ha blitt brukt som kilde til *Hkr*, men den bevarte versjonen har selv benyttet seg av *Hkr*, og må da være noe yngre (ÍBS I 1992: 389).

2.4.6 Jónsvíkinga saga (Jóms)

Sagaen om jomsvikingene forteller om den nesten legendariske krigergruppen Jomsvikingene og de danske kongene, fra gruppens tilblivelse til deres fall i slaget ved Hjørungavåg, som inspirerte skalden og sagaforfattere. Forfatteren antas å være islandsk, basert blant annet på hans interesse for og kjennskap til de islandske skaldene, og at han ser ut til å ha mer kunnskap om Norge enn Danmark (Hollander 1955: 20).

Sagaen er bevart i ulike redaksjoner, med innbyrdes forskjeller; den har utviklet seg gjennom årenes løp, fra den tidligste utgaven, antatt skrevet rundt første tiår på 1200-tallet (ÍBS I 1992: 187), til de senere fra 13- og 1400-tallet. Hollander mener den, etter første nedskriving, har blitt «... added, embellished, diluted, condensed wherever they saw fit, and to such an extent that it is well-nigh hopeless to say with any degree of assurance that this or that redaction represent an earlier or later form» (Hollander 1955: 24). Han regner den kortere versjonen i Codex Holmianus 7 4o som den mest autentiske og estetisk tiltalende, sammenlignet med de mer utvannede versjonene. I den er det nesten ingenting om Gunnhild, så det er den senere versjonen, som overlevert i f.eks. AM 291 4to, jeg skal benytte meg av. *Jóms* er brukt som kilde til *OTm* i *Flateyjarbók*, og dette vil bli kommentert. Den har blitt brukt som kilde av mange andre sagaer. Deler av fortellingen finner man igjen i *Fagrskinna*, *Heimskringla*, *Knytlinga saga*, *Færøyingesaga*, *Egla*, *Njála* og som sagt *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, men noen har benyttet seg av forskjellige versjoner.

2.4.7 Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum* (Saxo)

Saxo er på mange måter like stor i Danmark som *Heimskringla* er i Norge; det er en krønike over den danske kongeætten, fra en mytisk fortid fram til nær samtid med Knut VI, og avslutter når venderne beseires i 1185, i sekstende og siste bok. Den er skrevet på latin av *Saxo Grammaticus*, erkebiskop Absalons klerk. Saxo har brukt flere kilder, som han gjør rede for. Han har blant annet benyttet seg av flere dikt, og refererer til islandske dikt i prologen, men da de har blitt oversatt til latin, vet vi ikke hvordan de hørtes ut i originalspråket. Han har også brukt islandske kilder, men antakelig er det her i større grad snakk om muntlige enn skriftlige. Noen eldre islandske håndskrifter kan han også ha brukt (Lauring 1975: VI). Han kjente til utenlandsk lærd litteratur, og for de senere og mer samtidige bøkene hadde han selv vitner som kunne berette. For min undersøkelse av dronning Gunnhild er det tiende bok, om Harald blåttann, som er aktuell.

Saxo ble ferdig med å skrive, eller døde, i første eller andre tiår av 1200-tallet. Det er bevart noen fragmenter som mange har ment er fra originalen, ført i pennen av Saxo selv eller hans skrivere. Hele boken ble trykket ganske tidlig, i Paris 1514, og det er denne utgaven som i dag er vår kilde til verket, i tillegg til fragmentene. Utgaven ble bygget på manuskripter fra middelalderen, og utfra fragmentene ser det ut til denne utgaven er svært nær originalen (Friis-Jensen 2005: li - lvii). Saxos originale verk har tatt lang tid å skrive og han har antakelig ikke jobbet kronologisk med materialet, men det er antatt at det ble ferdigskrevet et sted mellom 1208 og 1219, helst nærmere 1208 (Friis-Jensen 2005: xxxiv).

Saxo er en dansk forfatter som skrev en bok om danske konger, så man skulle kanskje ha trodd at han ville ha hatt kilder om Gunnhilds danske avstamning, det vil si den eldre tradisjonen som vi møter i *HN*, hvor Gunnhild er Gorms datter og Harald blåttanns søster, hvilket antakelig er den historisk riktige. Det har han ikke. Det kan virke som om fortiden var lengre unna for danskene enn for de islandske og norske forfatterne av kongesagaer, og det bildet som tegnes av Gunnhild, kort som det er, er det samme som i senere kongesagaer. Det er god grunn til å tro at det som sies om Gunnhild her er hentet fra islandske kilder.

2.4.8 *Fagrskinna* – *Nóregs konunga tal* (Fsk)

Fagrskinna er en av fortellingene om den norske kongerekka som går over det største tidsrommet, den dekker kongene fra Halvdan svarte til slaget på Re i 1177. Fram til brannen i København i 1728 fantes det to middelalderhåndskrifter av verket, membran A og B. A ser ut til å ha blitt skrevet i første halvdel av 1300-tallet, B rundt 1250 (Hagland 2007: 16). Det er

membran A som har gitt sagaen det navnet som vi kjenner det ved i dag – «Fagerskinna». Begge manuskriptene gikk tapt i brannen, men vi har avskrifter av begge, og det er dessuten bevart et fragment av B. Det er noen ulikheter og mangler i begge to, og noen av lakuner er sammenfallende. Ulikhetene mellom versjonene har litt å si for de delene jeg vil se på om dronningen, blant annet er den eneste strofen som er tillagt dronning Gunnhild i hele korpuset kun bevart i *Fagrskinna* A-versjon.

Sagaen er sannsynligvis først blitt nedskrevet rundt 1220 eller i 1220-åra (ÍBS I 1992: 364; Mundal 2013: 427). Det er ganske stor enighet om at den er skrevet i Norge, og de fleste har ment at den har blitt til i miljøet rundt erkebispesetet i Nidaros, men Bergen har også blitt holdt fram. Det er ikke enighet om hvorvidt forfatteren er norsk eller islandsk (Mundal 2013: 427). Sammenhengen mellom *Fsk* og *Hkr* har blitt diskutert, da det er en del likheter mellom dem. *Fsk* holdes for å være eldre, og om ikke *Hkr* har brukt *Fsk* som kilde, hvilket er fullt mulig, så har de i alle fall flere kilder til felles. Som *Hkr* har forfatteren av *Fsk* benyttet seg av og sitert skaldedikt, og flere av diktene er ikke gjengitt andre steder enn her, som f.eks. den ene strofen som er tillagt dronning Gunnhild. Gjennomgående i *Fsk* er det en sterk antidansk holdning, men da Gunnhild ikke er dansk i denne sagaen har ikke det hatt noe å si for framstillingen av henne.

2.4.9 *Heimskringla* (*Hkr*)

Heimskringla er uten tvil den mest berømte av kongesagaene. Navnet er en samlebetegnelse på en prolog og mange konge- (og jarle-) sagaer, fra den mytiske sagaen om Ynglingene fram til Magnus Erlingssons saga og slaget på Re i 1177. Deler av *Hkr* har eksistert i flere håndskrifter fra middelalderen, blant annet i navngitte manuskripter som *Kringla*, *Gullinskinna* og *Jqfraskinna*, hvorav det eldste, *Kringla*, er datert til ca. 1260 (Jørgensen 2000: 228). Alle disse gikk tapt i brannen i København i 1728, men det fantes heldigvis avskrifter av dem alle. Og ett blad av *Kringla* er bevart. Det har vært flere manuskripter, men de har gått tapt, og er kun bevart i oversettelse (Louis-Jensen 1997: 232). I tillegg til disse manuskriptene er også deler bevart andre steder, i *Codex Frisianus* (AM 45 fol.), *Eirspennill* (AM 47 fol.) og AM 39 fol. Bare *Kringla* hadde det samlede verket som vi ser det i dag, fra prologen til slaget på Re.

Hkr har tradisjonelt blitt sett på som et samlet verk, og «alle» kjenner Snorre Sturlasson som forfatteren, men det var først på 1500-tallet han ble foreslått som forfatter av det samlede verket (ÍBS I 1992: 366). Senere har det blitt reist tvil om hvorvidt han er

forfatter av det slik det var overlevert i *Kringla*. Jonna Louis-Jensen mener at det ikke forelå som et samlet verk på Snorres tid, men at de tre delene ble sammenføyd i ettertid, kanskje med *Kringla* eller dens forelegg (1997: 234-39). Om ikke det har vært Snorre som har satt alt sammen, kan det likevel være han som er forfatteren bak alle delene (Mundal 2013: 427). Å diskutere forfatterskapet er ikke mitt mål, men det kan være viktig, særlig i forhold til den kanskje viktigste islendingesagaen for Gunnhild, *Egils saga*, som også har blitt tilskrevet Snorre, noe som stammer fra N. S. F. Grundtvig, og som har blitt diskutert flere steder. Jeg velger ikke å sette navn på forfatteren av noen av sagaene, og lar dem være anonyme. *Kringla*-fragmentet er som sagt datert til midten av 1200-tallet, så det er *terminus ante quem* for komposisjonen av sagaen. På bakgrunn av Snorres liv blir verket vanligvis datert til 1230-tallet, etter det første Norges-oppholdet i 1218 – 1220, og jeg bruker den dateringen, selv om jeg ikke kaller Snorre forfatteren. De sagaene i *Hkr* som jeg skal benytte meg av er alle i den første tredjedelen. For enkelthets skyld vil jeg diskutere dem under ett, skrevet av én forfatter, og jeg omtaler del 1 av *Hkr*, hvor de står, som én saga.

Forfatteren har benyttet seg av mange norrøne kilder, både skriftlige og muntlige, og gjengir mange skaldekvad. I prologen begrunnes bruken av skaldedikt, som regnes som meget pålitelige kilder. Skriftlige kilder som er brukt, er *Morkinskinna*, *ThM* og *Ágrip*, *Odd* og det nå tapte *Hryggjarstykki*, som nevnes som kilde i teksten, og kanskje andre tapte kilder, og dessuten muntlige kilder fra både Island og Norge. Forfatteren har hatt mange ulike beretninger å velge mellom, og flere ganger gjengir han ulike varianter som folk kjenner til. Sagaene jeg bruker har blitt delt opp noe forskjellig i ulike utgaver, jeg følger den oppdelingen som er i Íslenzk fornrit XXVI, *Heimskringla* 1. Der er de fire sagaene jeg skal bruke: *Haralds saga ins Háfagra*, *Hákonar saga góða*, *Haralds saga gráfeldar* (i den norske oversettelsen fra 1979 som jeg bruker, er denne sagaen delt inn i Eirikssønnes saga og Håkon jarls saga) og *Óláfs saga Tryggvasonar*. Det er også enkelte korte tilbakeblikk i de senere kongesagaene, men de gjenforteller ting som har skjedd før.

2.4.10 Óláfs saga Tryggvasonar en mesta (OTm)

Den lengste sagaen om Olav Tryggvason er et kompilasjonsverk, bygd på Olav Tryggvasons saga i *Hkr*, utvidet med stoff fra andre sagaer, både om denne kongen og annet. Vi vet ikke hvem forfatteren er, men vi kjenner noen av skriverne og kompilatorene i de senere versjonene. Det er den lengste og yngste av sagaene om Olav Tryggvason, og ble laget noe etter år 1300 (Mundal 2013: 428). Selve *OTm* omhandler ikke bare Olav Tryggvason, men

starter med Harald hårfagre og fortsetter etter Olavs død, og dekker slik mye av det samme stoffet som *Hkr*. Den mest omfattende versjonen er den som er bevart i *Flateyjarbók*. Den har brukt mange andre kilder foruten *Hkr*, slik som *Jómsvíkinga saga*, *Orkneyinga saga*, *Laxdæla saga*, *Færeyinga saga* og *Hallfreðar saga*. Den har også benyttet seg av tapte verk, nemlig Gunnlaug Leivssons saga om Olav Tryggvason, og en saga om de danske kongene, muligens *Skjoldunga saga* (Akselberg 2003: 97).

OTm er bevart i to ulike redaksjoner, en eldre og en yngre. Den eldre versjonen er bevart i *AM 53 fol.*, *AM 54 fol.*, *AM 61 fol.*, *Bergsbók* og *Húsafellsbók*. De eldste av disse manuskriptene er skrevet ca. 1360-75. Den yngre redaksjonen er bevart i blant annet *AM 62 fol.* og *Flateyjarbók* (Akselberg 2003: 97-98). Jeg benytter meg av den yngre versjonen, og det er noen tilleggskommentarer i *Flateyjarbók* som jeg vil kommentere.

2.4.11 Þáttr frá Sigurðr konungi slefu (PSs)

Denne korte tåtten, som forteller om drapet på kong Sigurd Gunnhildsson etter at han har tvunget seg på en annen manns kone, er bevart i *Flateyjarbók*, men den samme fortellingen kjennes fra blant annet *HN*, *Hkr* og *Þórðar saga hreðu*, om enn med ganske ulike opplysninger. Den gjengis faktisk to ganger i *Flateyjarbók*, som en egen del i denne tåtten og som en del av *OTm*. Den kan ha eksistert som en tått i muntlig tradisjon veldig lenge, før den ble satt sammen med resten av de sagaene den er overlevert i under nedskrivningen. Akkurat denne tåtten, bevart her i *Flateyjarbók*, er noe annerledes, da den har med flere opplysninger om hva som skjedde etter Sigurds død. Man kan spørre seg om hvorfor den er tatt med i *Flateyjarbók*, der en kortere versjon av beretningen er med i *OTm*, men det kan være at den ble tatt med fordi Jon Håkonsson, bokas initiativtaker, førte sin slekt tilbake til personer som omtales her, og ønsket å knytte seg selv sammen med historien (Titlestad m.fl. 2014: 93), så akkurat denne versjonen er veldig sen, da boka ble skrevet mellom 1387 og 1394.

2.5 Islendingesagaer

Islendingesagaene, tidligere ofte kalt ættesagaer, er skrevet av og handler om islendinger. Handlingen er lagt mellom landnåmet (ca. 874) og kristningen av Island (ca. 1000). Alle er anonyme, noe som kan ha sammenheng med den muntlige tradisjonen bak sjangeren. Dette gjør det vanskeligere å tidfeste hver enkelt saga, så dateringen av mange er omstridt. Islendingene som møter Gunnhild er oftest folk som drar til Norge, eller, i ett tilfelle, England, og møter henne ved kongens hoff og får henne som venn eller fiende. Gunnhilds

rolle i sagaene blir formet av personene hun omgås: mens det var konger og jarler som hun møtte i kongesagaene, er det islendinger på reise i islendingesagaene, og det gjør at hun får en noe annerledes rolle her. Hun ble, etter min mening, en karakter som sagapublikummet kjente til, og sagaskriverne kunne benytte seg av, det var knyttet forventninger til hva som ville skje når hun dukket opp i sagaene. I kongesagaene er hun og Eirik lojale mot hverandre, og bortsett fra et eksempel på et forhold mellom henne og Håkon jarl blir hun ikke tillagt en romantisk eller seksuell interesse for andre. Hverken hun eller Eirik er sagt å ha barn utenfor ekteskap, hvilket de fleste kongene har, til og med helgenkongen Olav Haraldsson. I islendingesagaene framstilles hun langt mer seksuelt, både mens Eirik er i live, og særlig etter hans død, alltid med islendinger som objekt. Dette vil jeg komme tilbake til i analysen.

De islendingesagaene Gunnhild opptre i eller nevnes i, er *Brennu-Njáls saga*, *Egils saga Skalla-Grímssonar*, *Flóamanna saga*, *Hallfreðar saga vandræðaskálds*, *Laxdæla saga*, *Þórðar saga hreðu*, *Harðar saga ok Hólmverja*; hun nevnes, men opptre ikke, i *Kormaks saga*, og hun nevnes i én versjon av *Gísli saga Súrssonar*. Jeg vil gå gjennom sagaene kronologisk. Som for kongesagaene er det en del usikkerhet og uenighet når det gjelder datering av sagaene, men så lenge kronologien er omtrentlig, forventer jeg at det er godt nok til at man kan se utviklingene jeg leter etter. Man kan dele islendingesagaene i relativt kronologiske grupper etter når de er skrevet, de arkaiske (1200-1280); de klassiske (1240-1310); og de etterklassiske (1300-1450), men dette er en relativ og usikker gruppering (Mundal 2013: 447). De etterklassiske sagaene er oftest lettere å skille fra resten, mens de to andre kategoriene er nærmere hverandre. Av de sagaene som jeg skal bruke er de tre skaldesagaene, *Egils saga*, *Hallfreðar saga* og *Kormáks saga* oftest gruppert som arkaiske; *Gísli saga*, *Njáls saga* og *Laxdæla saga* som klassiske, og *Harðar saga*, *Flóamanna saga* og *Þórðar saga* som etterklassiske (Mundal 2013: 449; ÍBS II 1993: 42), så det er stor kronologisk spredning i kildene Gunnhild er med i. Islendingesagaene ble begynt nedskrevet noe etter kongekrønikene og sagaene, men det er noe overlapping i datering, og også i innhold; *Egils saga* overlapper til en viss grad med *Hkr* når det gjelder Gunnhilds tidligere liv og familieforbindelser, og *Hallfreðar saga* har blitt inkorporert i *OTm* i *Flateyjarbók*. Bakgrunnen for *Þórðar saga hreðu* kan man finne i tåtten om Sigurd sleva, også bevart i *Flateyjarbók*, og gjenfortalt flere andre steder.

2.5.1 *Kormáks saga (Korm)*

Denne sagaen handler om skalden Kormak og hans ulykkelige kjærlighet til Steingerd på 900-tallet. Teksten er bevart i *Möðruvallabók* og med noen fragmenter i andre 1300-talls-håndskrifter. Med sin historie om ulykkelig kjærlighet har den noen likheter med *Hallfreðar saga*, og også paralleller til riddersagaer, som *Tristrams saga*. Det er antatt at sagaens bruk av kjærlighet som hovedmotiv er inspirert av den franske trubadur- og ridderlitteraturen (ÍBS II 1993: 95). Noen velger å se sagaens grunnmotiv, at den sterke kjærligheten kan føre til ødeleggelse, som en moderne holdning som ikke fantes på 1300-tallet, og langt mindre på 900-tallet (ÍBS II 1993: 96). Kjernen i sagaen er diktene, og det har også vært en del diskusjon om hvor godt diktene henger sammen med prosaen, nettopp på grunn av motivet. Det er stor sjanse for at noen av strofene der er senere (ÍBS II 1993: 95). Gunnhild er ikke mye med, men hun nevnes. Det er dessuten noen hendelser som kan være nyttige å sammenligne med andre sagaer, særlig når Kormak får en forbannelse over seg, som kan sammenlignes med den forbannelsen Rut får pålagt seg av Gunnhild i *Brennu-Njáls saga*.

Korm og *Hallfreðar saga* blir regnet blant de eldste islendingesagaene, eldre enn *Egils saga* (ÍBS II 1993: 43), og av dem blir *Korm* oftest regnet som den eldre (ÍBS II 1993: 93), fra første halvdel av 1200-tallet, antakelig ganske tidlig.

2.5.2 *Hallfreðar saga vandræðaskálds (Hfs)*

Sagaen om Hallfred vandrædeskald forteller om den vanskelige islandske skalden, som etter hvert blir en av Olav Tryggvasons hovedskald. *Hfs* er overlevert i to versjoner: Én er å finne, ganske forkortet og dårlig bevart, i *Möðruvallabók*, med brudd av den i andre 1300-tallshåndskrifter (ÍBS II 1993: 95), den andre er sammenvevd med *OTm*, lik mange andre sagaer. Det er visse variasjoner i detaljene som angår Gunnhild i de to manuskriptvariantene. Den er muligens skrevet ned i Pingeyrarklostret (ÍBS II 1993: 50). Vi møter Hallfred også i *Odd* og *Heimskringla*, og det er mulig at *Heimskringla* har hatt en versjon av *Hfs* som kilde (ÍBS II 1993: 93). At det har vært muntlig kjennskap til sagaen kan jo heller ikke utelukkes.

Hfs er ganske tett sammenvevd med kongesagaene om Olav Tryggvason, siden Hallfred er hovedskald hos ham, og den er slik nærmere beslektet med kongesagaene enn det *Korm* er. Vi så at *Kormáks saga* er datert til ganske tidlig på 1200-tallet, og at den regnes som eldre enn denne sagaen, men *Hfs* er fremdeles blant de eldste islendingesagaene.

2.5.3 *Egils saga Skalla-Grímssonar (Egla)*

Den *Egils saga* som er blitt bevart finnes i tre hovedversjoner: «A-redaksjonen» i *Möðruvallabók* (ca. 1320–1350), som ligger til grunn for de fleste utgaver, «B-redaksjonen» i Wolfenbüttel-manuskriptet (ca. 1350), og «C-redaksjonen» fra *Ketilsbók* i Ketill Jörundssons avskrift (ca. 1650). I tillegg finnes det flere fragmenter fra 1200-tallet og framover. Når teksten i *Möðruvallabók* blir sammenliknet med det tidligste fragment av sagaen, det såkalte theta-fragmentet fra midten av 1200-tallet, vises det at teksten har blitt revidert betydelig, kortet ned og forbedret, men også at de tre versene som er bevart i dette fragmentet er bedre bevart der enn i *Möðruvallabók*. Sagaen er datert til første halvdel av 1200-tallet, men med deler og historier som er betydelig eldre, overlevert gjennom Egils mange dikt. Det er en utbredt, gammel hypotese at Snorre Sturlasson er forfatteren av *Egla*, noe som har fått stor tilslutning i nyere tid, men denne forfatterattribusjonen er bare en gjetning og kan ikke fastslås sikkert. Det er også store ulikheter i hvordan forfatteren eller forfatterne forholder seg til det norske kongehuset, de kommer klart dårligere ut av det i *Egla*, men det er store likheter mellom dem, også i omtalen av Gunnhild. En datering mellom 1220 og 1240 er foreslått (ÍBS II 1993: 88).

Det er bevart flere lausaviser tillagt Egil som omtaler Gunnhild, selv om ikke alle nødvendigvis er autentiske (Olsen 1944). Uansett er *Egla* den islendingesagaen som har mest å si om Gunnhild, og den kan ha vært med på å forme oppfattelsen av henne i senere sagaer.

2.5.4 *Gísla saga Súrssonar (Gísla)*

Gísla handler om skalden Gisle, familiefeidene han blandes inn i og fredløsheten som dette ender i. Den er overlevert i to versjoner, en kortere og en lengre redaksjon og fragment av en tredje, og det har vært varierende oppfatning av hvilken versjon som er eldst. Dronning Gunnhild nevnes bare i den ene, noe lengre versjonen, som kun er overlevert i yngre papirhåndskrifter. De to papirhåndskrifter som den lengre versjonen er overlevert i er 1181, fol. og AM. 149, fol., som begge er kopier av en eldre skinnbok. Gunnhild nevnes ikke i den kortere versjonen, og knapt i den lengre, så det er ikke så mye informasjon å hente om henne her. Både hvilken versjon som er eldst og datering er usikkert. På grunn av komposisjonen, ser det ut til at sagaen har stått nært den muntlige tradisjonen, og har blitt formet til en saga av nedskrivere ganske tidlig, kanskje noe før midten av 1200-tallet (ÍBS II 1993: 128).

2.5.5 *Laxdæla saga (Lax)*

Sagaen om laksdølene handler om folket i Laksdal, og særlig om Gudrun Osviversdatter og hennes mange ekteskap og feidene som skjer rundt henne. Men, før vi kommer til henne hører vi om Rut, og senere hans nevø Olav på, og deres møter med Gunnhild i Norge. Sagaen er bevart i mange håndskrifter, hvorav de fleste er yngre, i papir, men det eldste manuskriptet hvor hele sagaen er bevart er *Möðruvallabók*, og det er noen fragmenter i eldre håndskrifter, hvorav det eldste har blitt datert fra siste del av 1200-tallet. Dette, og forholdet til andre sagaer, gjør at den har blitt datert til tredje fjerdedel av 1200-tallet, men mange antar at den er fra noe etter midten på 1200-tallet, rundt 1260 (ÍBS II 1993: 43, 133 - 134).

Sagaen har en uvanlig stor andel sterke kvinner, noe som har aktualisert tanken om en kvinnelig forfatter, men mange andre, blant annet Sturla og Olav Tordsson, har vært drøftet, og det er ingen sikker kandidat (ÍBS II 1993: 134). Forfatteren har uansett vært lærd, og har hatt kjennskap til mye litteratur, noe påvirkning fra mange andre kilder, både eddadikt og riddersagaer, viser. Den har noen likheter med *Njáls saga*; den ene episoden hvor vi møter Gunnhild her, gjenfortelles i *Njála*, men der med flere, nesten motstridende opplysninger.

2.5.6 *Brennu-Njáls saga (Njála)*

Njála, som de fleste andre islendingesagaer, forteller om familiefæider på Island. Feidene her skjer i perioden ca. 950-1015, i flere episoder som dreier seg om ulike personer, mest om forholdet mellom Njål og hans venn Gunnar fra Lidarende. Den første delen dreier seg om Rut og hans familie, og det er den som er relevant her. Den foregår i Norge, når Rut kommer dit i Harald gråfell og brødrenes regjeringstid, for å ta opp en arvesak. Der møter han Gunnhild, og det er samme episode som vi hører om i *Lax*, men det er mere om henne her.

Njála er den av islendingesagaene som er bevart i flest håndskrifter, fra både middelalderen og senere. Mange av manuskriptene er ufullstendige, men noen av de viktigste er AM 132 fol og AM 468 4o, som dateres til ca. 1300. Andre håndskrifter viser liten variasjon i teksten og har samme datering. Dette sier oss at sagaen må være noe yngre, men neppe yngre enn 1290 eller 1285. Det er juridisk materiale i sagaen som kan sammenlignes med lovene i lovboken *Járnsiða*, som ble laget i 1271 og var gyldig i et tiår. En slik bruk av et samtidig lovverk kan ikke forventes å ha begynt før tidligst 1275, så slik er *Njála* så trygt datert som man kan håpe på for islendingesagaene (ÍBS II 1993: 40 – 41).

2.5.7 *Flóamanna saga (Flóa)*

Flóa er en innholdsrik fortelling, med mye eventyr, sterk kristen innflytelse og flere overnaturlige episoder. Hovedpersonen er Torgils, sønn av Tord, men stesønn av Arrbein, og sagaen skildrer hans reiser. Møtet med Gunnhild er av noe samme slag som i *Lax* og *Njála*, med en islending som kommer til det norske hoffet, men her går det ganske annerledes enn i de to eldre sagaene. Sagaen er overlevert i to redaksjoner, hvorav den ene er lengre, men kun fragmentarisk bevart. De fleste tekstbærerne er etterreformatoriske, med unntak av M-manuskriptet, et av de lange fragmentene, som er datert til omkring år 1400 (Bliksrud 2008: 8). Som vi så i innledningen regnes denne sagaen blant de etterklassiske, noe som betyr at den er ganske ung. Den har, sammen med en annen islendingesaga, *Kjalnesinga saga*, blitt tillagt lovmannen Hauk Erlendsson, som må ha laget én eller begge. *Flóa* har antakelig blitt skrevet enten i klosteret på Viðey, eller i gamlehjemmet for prester som Hauk etablerte. Den er datert til første tredel av 1300-tallet (ÍBS II 1993: 151, 153).

2.5.8 *Þórðar saga hreðu (Þsh)*

Denne sagaen handler om Tord Tordsson, som må flykte fra Norge til Island etter at han var med på drapet av Sigurd sleva Gunnhildsson. *Þsh* er bevart i to versjoner; én fullstendig versjon, hvor de eldste kjente håndskriftene er fra rundt 1390 – 1425 (ÍBS II 1993: 42), og en fragmentarisk versjon med utgangspunkt i det tapte håndskriftet *Vatnshyrna*, fra ca. 1370-80, delvis bevart i senere avskrifter. Det er ganske store forskjeller mellom dem. Ingen av versjonene ser ut til å være eldre enn fra noe ut på 1300-tallet (ÍBS II 1993: 150 - 151).

Gunnhild nevnes også i en lausavise (nr. 1), sagt av Tord selv, som bare er med i den fullstendige versjonen. Første del av sagaen, som er relevant for min del, overlapper med det som blir fortalt i tåtten om Sigurd sleva i *Flatøyjarbók*, og i flere av de andre kongesagaene og krønikene, men Tord nevnes ikke i noen av disse eller i andre islendingesagaer, så det er trolig at sagaen hovedsakelig ikke er historisk (ÍBS II 1993: 150). Det er sett på som ganske sikkert at den fragmentariske versjonen er skrevet for Jon Håkonsson, en mektig mann på Island, den samme som tok initiativ til skrivingen av *Flatøyjarbók* (Jóhannes Halldórsson 1959: XL). Som nevnt i kap 2.4.11 er det mulig at *ÞSs* ble tatt med i *Flatøyjarbók* for å fortelle mer om hans kones forfedre, og det er bare i den fragmentariske versjonen at vi hører om at Gudrun Klyppsdatter ble gift med Einar (*Brot af ÞSs*: ÍF XIV 1959: 246), så det har nok hatt en i alle fall delvis familiær årsak at det ble skrevet.

2.5.9 *Harðar saga ok Hólmverja (Horð)*

Horð foregår på 900-tallet og handler om islendingen Hord, som reiser rundt og gjør store dåder, men som har uhellet med seg og blir lyst fredløs. Han og hans menn ryker uklar med Gunnhild i Norge. Det er ellers en del overdrivelser, og mye som ikke er sannsynlig (ÍBS II 1993: 148). I sagaens slutt nevnes presten Styrme frode, som sier gode ting om Hord, men hvilken rolle han har hatt i formingen av den bevarte sagaen er omdiskutert (ÍBS II 1993: 149). Det nevnes en saga om Hord i *Sturlubók Landnámu*, så det må ha vært en saga om ham på 1200-tallet (ÍBS II 1993: 149). Den bevarte versjonen av sagaen er kjent fra håndskriftet AM 556a fra slutten på 1400-tallet, med tittelen *Hólmverja saga*, men det er fragmenter av den samme versjonen fra noe tidligere. Et fragment av en annen versjon av sagaen er bevart i håndskriftet AM 564 a 4to, men den er ganske forskjellig, og har tittelen *Harðar saga Grímkellssonar*, der er Gunnhild ikke med. Den fullstendige versjonen er datert til siste del av 1300-tallet (ÍBS II 1993: 149).

2.6 Oppsummering

Det er, som vi har sett, mange skriftlige kilder å benytte seg av i undersøkelsen av dronning Gunnhild. Hun nevnes i, eller sies å si fram, sju skaldestrofer, hvorav noen kan være autentiske og samtidige. Hun er med i tre latinske kongekrøniker, fra både Danmark og Norge, og åtte kongesagaer, nedskrevet både på Island og i Norge, og i dem omgås hun konger og jarler. Hun er også med i ni islendingesagaer, og her er det hennes møter med islendinger det berettes om, som stort sett foregår på hennes eldre dager i sønnenes regjeringstid. Dette gjør at det er en litt annen rolle hun får her. I én av islendingesagaene, *Egils saga*, har hun den viktigste rollen av alle sagaene hun er med i. Det er altså 20 sagaer og krøniker hvor hun spiller en større eller mindre rolle, så det er ikke mangel på kilder, selv om det ikke er noen materielle kilder og ingen skriftlige fra utenfor det nordiske området. Noen av sagene har flere versjoner og ulikheter i håndskriftene, dette gjør at det må analyseres grundig, og viktige forskjeller må vises og belyses. For den kommende drøftingen vil jeg dele inn kildene etter sjanger og se på de ulike framstillingene der. Det største problemet mitt for undersøkelsen av ulike tradisjoner og utvikling av dem blir kronologien, som jeg ikke lager selv, men som er svært diskuterbar. Når det er så mange kilder er det nokså problematisk å få til en komplett og riktig kronologi, men så lenge det er noenlunde, regner jeg med å kunne se tendenser og utvikling i materialet, så det blir ikke lagt inn mer arbeid på dateringen enn nødvendig.

3 Forskningshistorie

3.1 Innledning

Med alle de kildene som Gunnhild opptrer i, og med tanke på at hun er en av de mest framtreddende dronningene, kvinnene og trollkonene i den norrøne litteraturen, skulle det ikke overraske at det har blitt skrevet en god del om henne. Som i alt annet er det utvikling i sagaforskningen, og man kan se at de tidligste artiklene om Gunnhild legger vekt på og undersøker andre ting enn de senere. Det har blitt forsket på henne både som et individ og som en del av en gruppe, f.eks. kvinner i norrøn litteratur, og det har også blitt forsket på hennes forhold til andre i sagaene, særlig Egil i *Egils saga* og andre islendinger. Jeg vil nå forsøke å gi en kort oversikt over forskningshistorien rundt henne fram til i dag, ved å gå (nesten) kronologisk til verks og se på hva som har blitt sagt, hvordan tendenser i forskningen har forandret seg og hva jeg kan bruke. Å gå i dybden på all forskning om Gunnhild ville blitt for mye, men jeg kan trekke fram de viktigste artiklene og bøkene, og materialet som presenteres her bør være nok til å vise tendenser og utvikling. Jeg vil først se generelt på den tidlige sagaforskningen, særlig sagadebatten i norrøn filologi, som danner grunnlaget for synet på kildene i dag og på vår forståelse av den norrøne litteraturen og dermed Gunnhild. Deretter vil jeg gå mer inn på forskning spesielt om henne, fra den eldste fram til i dag.

3.2 Sagadebatt

«Det eldste stridsspørsmålet i sagadebatten gjeld i kva grad sagalitteraturen er historisk pålitelig» (Mundal 1977: 9). Før de særlandske skriftlige kildene, bl.a. islendingesagaene, ble kjent i Skandinavia på 15-1600-tallet, var den grunnleggende oppfatning av dem, praktisk talt usett, at de var historisk troverdige.² Dette gjaldt selv om kildene fortalte om hendelser fra mange århundre før de ble skrevet ned, og forklaringen på at de kunne være historiske for en tid så langt tilbake var at de hadde blitt overlevert uendret på folkemunne. Først i de siste tiåra på 1700-tallet kom det kritikk, og det fra tysk hold. Mens skandinaviske historikere var bundet til kildene som berettelse om sin egen fortid, hadde ikke tyskerne samme bånd til dem og kunne lettere kritisere dem og diskutere dem som litteratur (Mundal 1977: 17-18).

² At det fantes en oppfatning om dem før de var kjent, skyldes at kongesagaene, deriblant *Heimskringla*, allerede var godt kjent og utgitt i oversettelse (Mundal 1977: 9).

Etter hvert kom det flere endringer. Noe av det viktigste som skjedde var sagadebatten som startet på 1840-tallet. De ulike sidene i debatten var uenige om i hvor stor grad kildene var basert på muntlig forelegg eller blitt skrevet ned av én forfatter, noe som har mye å si for i hvor stor grad de kan vurderes som historiske kilder, heller enn litteratur. På den ene siden hadde man *den norske skolen*, representert ved P. A. Munch og Rudolf Keyser, som mente at det ikke kunne være snakk om en felles nordisk litteratur. Sagaene var, etter deres oppfatning, norsk/islandsk litteratur, hvilket ville si norsk, siden islendingene i stor grad var utvandrede nordmenn, og kulturen deres var norsk, ikke nordisk (Mundal 1977: 49). Synet på den «historiske sannheten var stort sett det samme; det hadde blitt overlevert muntlig, og det hadde vært viktig å fortelle det sant (Mundal 1977: 54-55). På den andre siden fikk man *den islandske skolen*, med f.eks. Sigurður Nordal og Björn Magnússon Olsen. De ga forfatteren en stor del av æren for utformingen av den ferdige sagaen. Stoffet var basert på muntlig overlevering, men det fikk først sin endelige form i den skriftlige utforminga, og de trengte ikke å benytte seg av én muntlig tradisjon, men kunne ha samlet og brukt flere, løsere tradisjoner, som likevel kunne ha holdt på historisk sannhet (Mundal 1977: 80).

På starten av 1900-tallet hadde sagadebatten blitt ganske uoversiktlig. Dette ble tatt tak i av Andreas Heusler i 1913, som forsøkte å oppsummere debatten, og lanserte termene *friprosa* og *bokprosa*, for henholdsvis den norske og den islandske skolen. I utgangspunktet dreide dette seg om sagaene generelt, men det gikk snart over til å bli en debatt om islendingesagaene spesielt. Kongesagaene bygget på litterære mønstre i den europeiske tradisjonen, men islendingesagaene hadde ingen slik forgjenger. Uansett måtte alle sagaene, særlig de eldste, basere innholdet sitt på muntlige overleveringer. *Friprosa* var det gamle synet, at fortellingene hadde blitt samlet til sagaer allerede på det muntlige stadiet og så blitt nedskrevet i ferdig form uten store endringer (Mundal 2013: 436). *Bokprosa* gikk ut på at det ikke fantes samlede sager på det muntlige stadiet, bare løse tradisjoner, et råmateriale som forfattere kunne samle og binde sammen til et eget verk. Dette synet hadde fått økt tilfang fra slutten av 1800-tallet, men alt tidlig på 1800-tallet hadde enkelte, lange sagaer blitt sett på som forfatterprodukt i større grad enn en nedskriving av en ferdig samlet muntlig tradisjon (Mundal 2013: 436). De som hadde vært på den islandske skolen hørte i stor grad til på bokprosaistenes side, og de fikk etter hvert overtaket i debatten (Mundal 2013: 437). I dag er det mer åpent for å kombinere disse to standpunktene. Vi vil se at de første forskerne som skrev om Gunnhild var farget av sine sider i debatten.

3.3 1800-tallet til første halvdel av 1900-tallet

Den tidligste forskningen på Gunnhild kom som en nødvendighet på grunn av et funn. Et gammelt kvinnelik ble funnet i myren Haraldskjær i Danmark i 1835, og dette ble tolket til å være liket av Gunnhild. I beretningene om hennes død som fortelles i *Ágrip*, *ThM* og *Jóms*, fortelles det at hun ble lurt av danskekongen Harald blåtann og druknet i en myr i Danmark, og da var ikke koblingen mellom tekst og funn lang: for mange var ikke kildeverdien til sagaene blitt kritisert. Det hjalp også at Haraldskjær ikke er så langt unna Jelling, hvor Harald blåtann ofte oppholdt seg og hans foreldre er begravet, og også hvor de kjente runesteinene står. N. M. Petersen (1836-37) mente at liket var Gunnhild, basert på fortellingene i de nevnte sagaene, og brukte funnet for å styrke deres kildeverdi. Å finne liket av en dronning var selvsagt ekstra staselig i en nasjonalromantisk tid, og den danske kongen, Fredrik VI, betalte selv for en kunstferdig sarkofag for å gi dronningen en passende begravelse. Dette viser en ukritisk bruk av de skriftlige kildene, men dette var før *Historia Norvegiæ* ble funnet i 1849, som er den eneste kilden som forteller at Gunnhild var datter av danskekongen Gorm, hvilket kunne ha påvirket noen. Men det ble debattert: J. J. A. Worsaae (1842) motsa Petersen gjennom en kritisk undersøkelse av kildene, og mente at de var senere tiders oppdiktning, i motsetning til troverdige beretninger som *Heimskringla*, som ikke sier noe om Gunnhilds død.

Haraldskjær-funnet ble tatt opp også i 1875, i Folkmars artikkel «træk af den norske Droning Gunhildes liv», men han går raskt over til sagaene. Han går gjennom Gunnhilds liv, som det er i kongesagaene og *Egils saga*. Man ser straks at mye som vi ser på som oppdiktet i dag blir sett på som fakta. Gunnhild anses som en av de første norske kristne kvinner av høybåren ætt, og Folkmar sammenlikner henne med den første kristne danske dronningen:

«... Gorm den gamles højt elskede Hustru Thyra, hvis Hæderstilnavn altid vil vidne om, hvorledes Kristendommen hos hende havde baaret Frugt i Kjærlighed, Mildhed og Forsonlighed, hvorved det dog tillige ikke bør overses, at Thyra Danebod allerede af Natur og Anlæg synes at have været i Besiddelse af hine kristelige Dyder, medens derimod hendes Samtidige, den norske Dronning, utvivlsomt har havt et medfødt og under Opdragelsen blandt de rænkefulde og troldkyndige Finner saa rodfæstet og indgroet Hang til de onde Lidenskaber, som senere karakteriserede hendes Optræden, at Kristendommens Aand hos hende kun kunde trænge igjennem til Overfladen og ikke formaaede at anslaa Hjertets dybere Strænge» (Folkmar 1875: 372-373)

Denne sammenligningen, noe romantisk av den danske forfatteren, får en ekstra ironi når man i ettertid har kommet fram til at Gunnhild var Tyras datter. Han legger også fram en tanke om at Harald hårfagre neppe kan ha næret stor ømhet ovenfor Gunnhild, da han ikke kan ha unngått å legge merke til, som alle sagaene er enige om, at hun påvirker Eirik negativt. Han mener at det er skjellig grunn til å anta at det var Harald hårfagres frykt for Gunnhilds onde sinn og herskesyke som gjorde Eirik til en så dårlig konge, som fikk ham til å kalle tilbake sin

yngre sønn, Håkon Adalsteinsfostre, som han mente ville bli en bedre konge. Han tror på noen av beretningene om Gunnhilds ondskap, men mener at de som forteller mer om hennes trolldom er basert på den gamle tidens overtro, og ikke er historiske (Folkmar 1875: 376). Etter Håkon Adalsteinsfostres død og hans overdragelse av landet til nevøene, antar Folkmar at det var Gunnhild som styrte den lille delen av Norge som de i virkeligheten rådde over, med råd til sønnene når de var der, og at hun styrte når de var i viking (Folkmar 1875: 382). Han kommer tilbake til kildene om hennes endelikt: Grunnen til at Gunnhilds død ikke er å finne i *Heimskringla*, er at Snorre ikke kjente til den (Folkmar 1875: 389 - 390). Det som sies om hennes endelikt er slik som ettertiden mente hun fortjente. Det er «kun altfor vist, at hendes Liv var en Kjæde af Ondskab, Bænker og Misgjerninger. Saa at sige det eneste Lyspunkt deri er hendes tilsyneladende oprigtige Kjærlighed til sin Mand og sine Børn» (Folkmar 1875: 392), men også dette forringes av hennes forhold til besøkende islendinger. Det er ikke liten tvil om at Eirik i flere kilder blir framstilt på en ikke utelukkende dårlig måte, og det i samtiden var enighet om at det var Gunnhild som i stor grad hadde skylden for hans verste handlinger (Folkmar 1875: 396). Vi ser at synet på sagaene som troverdige kilder er sterkt, bare enkelte ting ses på som oppspinn. Gunnhild er ikke en sydebukk, det *er* hennes skyld at Eirik blodøks ble en dårlig konge. Jeg tror at dette inntrykket av Gunnhild er akkurat det *Heimskringlas* og andre kongesagaforfattere ønsket, å fremstille Hårfagreætten så godt som mulig, ved å gi Gunnhild skylden for deres vanstyre.

Guðbrandur Vigfússon var den første som skrev at Gunnhild ikke kunne være datter av Ossur tote/lavskjegg (Guðbrandur Vigfússon 1883: 37). Ting som støtter dette er det som oppgis i *HN*, navnene på to av sønnene hennes,³ politikken i vikingtiden, og at de engelske krønikene omtaler Eirik som kongen av danene. Siste argument er ikke så godt, siden de fleste av norrøn opprinnelse ble kalt daner, men resten av argumentene blir fremdeles brukt. Han mente dessuten at Gunnhilds og sønnenes styre blir framstilt som verre enn det var, på grunn av de uheldige omstendighetene som la interne stridigheter til hungersnød og pest.

Gustav Storm (1892) var enig i at Gunnhild var dansk kongsdatter. Det noe uvanlige navnet *Gamli* passer hvis man tar det som et bevis på «den ældre Tratitions Rigtighet», hvilket vil si det som fortelles om hennes opphav i den eldre *Historia Norvegiæ* (Storm 1892:

³ «The recurrence of the names Gunhild, Gorm (Gunhild's two sons), so characteristic of the Skioldings» (Guðbrandur Vigfússon 1883: 37). Basert på ordlyden ser det ut til at det skulle stått «Gamle» i stedet for «Gunhild», men navnet Gunnhild er også vanlig i det danske kongehuset.

216). Han legger også fram teorien om at to av sønnene, Gorm⁴ og Gamle, i virkeligheten har vært én sønn, oppkalt etter morfaren med både for- og kallenavn. Han mente også at det at Gunnhild framstilles så negativt har bakgrunn i henne og Eiriks strid med hans brødre. På grunn av striden ble de beskyldt for hard framferd, og dette er ettermålet basert på.

En annen teori om Gunnhild og nærfamiliens slette ettermæle kom fram noe senere hos Halvdan Koht, i artikkelen «Dronning Gunnhild» (1923). Han mente at vi ikke kjenner til striden mellom Eirik blodøks og brødrene godt nok til å kunne fastslå at den har noe med Gunnhilds ettermæle å gjøre. Her er det tilknytningen til Olav Tryggvason som kan forklare hennes forflytning nordover og bruk av magi, fordi hun i sagaene om Olav får rollen som «ond stemor». Fordi hun ble den onde stemora måtte hun kunne bruke trolldom. Samer er et folkeslag som, i sagaene, ofte knyttes til trolldom (Hermann Pálsson 1999: 29), så hun fikk en tilknytning til dem ved å komme nordfra, hun ble datter av Ossur tote fra Hålogaland (Koht 1923: 21-23), og ble i både *Hkr* og *Fsk* lært opp i trolldom av samer. I en senere artikkel forandrer han syn, mer om det nedenfor. Han er dessuten veldig kritisk til kildeverdien hos sagaene, og mener at de eneste sikre opplysningene er å hente i skaldediktene, hvorav han fordømmer noen som falske, så det eneste vi kan vite sikkert er at Gunnhild var gift med Eirik og var mor til Harald gråfell og brødrene hans (Koht 1923: 20).

I 1946 skrev Hallvard Lie «Jorvikferden: et vendepunkt i Egil Skallagrimssons liv». Den er en grundig gjennomgang av *Egils saga*, og ser på og begrunner en del hendelser, særlig de som har med magi å gjøre, psykologisk. De som har lest *Egla* vet at Egils møte med kong Eirik og dronning Gunnhild i York/Jorvik ble skjebnesvangert, og man ikke kan diskutere dette uten å trekke inn Gunnhild. Gunnhild framstilles på mange måter som Egils nemesis, hun er en verre motstander enn det Eirik er, og mer lik Egil i bruken av magi. Lie mener at synet som Egil har av Gunnhild, som hans onde motstander og kapable trollkone, er et bilde hans egen paranoia og sykelige oppspilte fantasi har skapt (Lie 1946: 224), selv om han også mener at samtiden så på Gunnhild som en «erkeheks».

«Jorvikferden» forandret også Halvdan Koht sin mening om årsaken til hvorfor Gunnhild framstilles så dårlig i sagaene. Han er uenig i noen ting som Lie skrev, blant annet tror han ikke at Gunnhild ble sett på som en trollkjerring i sin samtid (Koht 1948: 510). I sin artikkel fra 1948, «Dronning Gunnhild – motparten til Egil Skallagrimsson» mener han at det er Egil som er opphavet til Gunnhilds dårlige ettermæle, ved at mye av trolldommen og

⁴ Dette navnet er ikke i alle kildene, men i ganske mange. Noen har også varianten Guttorm, og *Ágrip* har både Guttorm, Gorm og Gamle. Her er det altså samme navn i både norsk og dansk variant, samt tilnavn, så her har én sønn blitt til tre (Storm 1892: 216).

ondskapen skapt av Egils paranoia. Egils (ubegrunnede) mistanke om at Gunnhild blander gift i drikken hans ved deres første møte, gjør at han får for seg at hun er en trollkone (Koht 1948: 511-512). Det er den eldste dommen over Gunnhild, Egils vers som sier at hun er hard i hugen, som har formet folks bilde av henne i ettertid, og dermed i sagaene. Dette er et bilde skapt av hennes fiende, så det er ikke rart at hun kommer dårlig ut av det. Alt etterpå, at det er Gunnhilds seid som er bakgrunn for Jorvikferden og at Gunnhild i svaleham ødelegger nattarbeidet på diktet for Egil, det kan man trygt gå ut ifra at er noe Egil selv har trodd og fortalt om (Koht 1948: 514). Siden det antas at det var Snorre som skrev *Egla*, er det beretningene i dem som får Snorre til, logisk som det var på den tiden, å gi henne et opphav hos trollkyndige finner i Bjarmeland i *Heimskringla* (Koht 1948: 514). Egils beretninger og dikt formet synet på Eirik og Gunnhild i de senere sagaene. Koht mener at dette ble forsterket ved at de hedenske Eirik og sønnene ble sammenlignet med de kristne kongene (Koht 1948: 515), men det passer dårlig, da både Eirik og sønnene ble døpt i England, og sønnene gikk hardt ut mot hedendom. Koht tror også at fortellingene om Gunnhilds mannegalskap kan ha stammet fra Egil, i alle fall er de ikke å stole på (Koht 1948: 516 - 517).

En annen innflytelsesrik forsker har vært Sigurður Nordal. Han gikk nøye gjennom kilder om Gunnhild og hadde mye å si om henne i artikkelen «Gunnhildur konungamóðir», (1941). Han undersøkte hvorfor det er størst grunn til å tro at Gunnhild var dansk, og ønsket å forklare hvorfor hun blir framstilt så slett. Han forklarer hennes stolthet gjennom hennes adelige bakgrunn; hun ønsket å forbedre det norske folket og få like mye heder som hennes respekterte mor, Tyra Danebot, hadde i Danmark. Dette gikk dårlig, og i stedet for å bli Norges forbedrer ble hun en plage, både for seg selv og andre (Sigurður Nordal 1941: 148). Han mener at Gunnhild var forut for sin tid og ble misforstått, noe som førte til den dårlige holdningen til henne i islandsk muntlig og skriftlig tradisjon. Alt blir snudd opp ned: i stedet for å komme fra den fjerne og primitive utkanten i nord var hun fra det mer siviliserte Danmark i sør. Hennes beslutsomhet og styrke ble ondskap og vold, hennes råd ble trolldom.

Alle fram til nå har sett på historisitet, og Gunnhild som en historisk skikkelse. Flere kom inn på skaldedikt i denne undersøkelsen, men det gikk ikke lenge før de ble undersøkt for seg selv. Som nevnt i kap 2.3 er det ikke mange strofer som nevner Gunnhild, men noen er det. De fleste nevner bare navnet hennes, gjerne i en kjenning for en sønn eller sønnene, men noen hadde potensielt mer å si, og de har Magnus Olsen forsket på. De strofene som ikke bare nevner Gunnhilds navn, er lausavisene i *Egils saga*; de er potensielt samtidige, og dermed de eneste samtidige kildene som sier noe om Gunnhilds oppførsel og personlighet. I sin artikkel

fra 1944: «Egils viser om Eirik Blodøks og dronning Gunnhild. (Lausavísur 19, 20 og 24)» går han gjennom disse strofene. Han hadde gått gjennom to av dem tidligere (1916), men det han tok sikte på i 1944 var først en analyse av dem, og dernest en utnyttelse av dem. Ett av versene var av Halvdan Koht (1918: 321) holdt for uekte, på grunn av en kjenning for Eirik i den, som han mente ikke hadde rot i virkeligheten. I denne gjennomgangen av diktene konkluderes det med at «den skildringen som både kongesagaer og ættesagaer gir av Gunnhild som den onde, tryllekundige kvinne der helt har den føielige konge i sin makt, har rot i *samtidens* opfatning av henne» (Olsen 1944: 199). Én strofe i en versjon av *Fagrskinna* blir tillagt Gunnhild. Olsen er betydelig mer skeptisk til dens autenticitet (1945: 11). Det er god grunn til å være skeptisk til den; ikke bare er den overlevert kun ett sted og er den eneste strofen bevart av Gunnhild, den er laget på bakgrunn av at hun er overnaturlig kunnskapsrik, og vet skjebnen til Håkon den gode. Denne strofen blir også drøftet i nærmere tid i (SKALD I 2012: 151), med samme konklusjon.

Etter hvert begynte man å se på andre aspekter ved Gunnhild, både som litterær og historisk skikkelse. Jónas Jónasson gikk så vidt inn på tradisjoner om Gunnhilds sensualitet i folketroen (1961: 165, f4), og dette var noe som ble tatt opp av flere.

3.4 Etter 1980

De senere årene har sagaforskningen gått noe bort fra å lete etter historiske sannheter, og flere har sett på hva det som står i litteraturen kan si om den tiden det ble nedskrevet, og som litteratur i seg selv. En del av forskningen har vært påvirket av feminisme, og det gjør at tema som seksualitet og hvordan en kvinne kan utøve makt har fått større plass.

Både Jónas Jónasson og Sigurður Nordal var inne på Gunnhilds seksualitet, som særlig er til stede i islendingesagaene, men dette ble først et viktig tema for forskning på Gunnhild fra 1980 og utover. I 1980 diskuterte Ursula Dronke «the role of sexual themes in *Njáls saga*», med flere sider avsatt til Gunnhilds forhold til Rut og den påvirkning dette har på resten av sagaen. Gunnhild sammenlignes med Kirke, den greske heksen, men Dronke finner i *Njála* en annen parallell, «the supernatural mistress» og ser flere temaer med paralleller i europeisk litteratur, særlig romanser (Dronke 1980: 6, 8). Hun trekker fram den enorme spennvidden seksuelle temaer og møter har i *Njála*, og hvor viktige disse er for historien. Hun ser også på noen episoder hvor Rut har problemer, og tolker ting som skjer til hans fordel som Gunnhilds magiske kraft som brukes for å beskytte en mann hun er oppriktig glad i, på

samme måte som hun bruker trolldom for å skade dem som slåss mot hennes mann og sønner andre steder. Gunnhild kommer ganske godt ut av det hos Dronke.

William Sayers går mer spesifikt inn på Gunnhilds seksualitet. Han mener at sagaene reflekterer tiden de ble skrevet ned på. På 1200-tallet var det store stridigheter innad på Island, og Norge prøvde å legge øya under seg. Han mener at det noe ambivalente synet på Norge og nordmenn som kommer fram i islendingesagaene er et produkt av denne tiden. Han tolker alle tilfellene hvor Gunnhild har, eller prøver å få, seksuelle relasjoner med islendinger, innenfor dette synet. Gunnhild er Norge som ønsker å legge islendingene under seg (Sayers 1995: 58-59). Man kan få mange fordeler ut av å ha et forhold til Gunnhild/Norge, men det er ikke uten risiko, og ofte ender det dårlig for islendingene, enten man stiller seg positivt til alliansen eller stritter mot den. Hans artikkel tar ikke for seg Gunnhilds rolle i korpuset som helhet, men baserer seg på utvalgte episoder i utvalgte sagaer. Dette vil da ikke gi et helhetlig bilde av dronningen, men et aspekt, og det kan vise hvordan en kjent, kvinnelig skikkelse ble benyttet av sagaskriverne for å få fram et politisk poeng. Dette blir noe anakronistisk; synet på Norge og Island som vi har i dag og som denne teorien forutsetter, er et resultat av en nyere nasjonsforståelse, og er ikke det samme som i middelalderen. Det kan være bedre å se det som en refleksjon av den norske maktelitens forsøk på å underlegge seg makteliten på Island. I så fall virker forfatteren av *Laxdæla saga* mer positivt innstilt, og forfatteren av *Flóamanna saga* skriver etter at Island kom under Norge.

Jóna G. Torfadóttir benytter seg av både Sayers og Sigurður Nordals forskning. Hennes mål er å se på hvordan middelalderens skrivere behandler Gunnhild, både historisk og fiktivt, og da særlig på hennes forhold til islandske stormenn. Hun vil forsøke å kaste nytt lys over disse forholdene, og hennes mening er at islendingene solgte seg og sin affeksjon til Gunnhild for å skaffe seg ære og rikdom i Norge (Jóna G. Torfadóttir 2002: 1). Gunnhild framstilles som et vondt troll, og minner om den onde stemoren fra eventyrene, (Jóna G. Torfadóttir 2002: 2), som også andre var inne på (Koht 1923: 21). Dette forsterkes av at hun i mange av sagaene kommer langt nordfra, og i den «passende» måten hun møter sin død i noen av sagaene, ved drukning i myr (Jóna G. Torfadóttir 2002: 3-4). Noen steder er denne sammenhengen klart uttalt; i *OTm* i *Flateyjarbók* er både Gunnhilds bakgrunn med oppvekst hos samer, som hun sviker, og hennes død ved drukning tatt med, og de blir klart holdt sammen; hun fortjente den døden på grunn av måten hun svek sine samiske læremestre på. Men: denne sammenhengen er ikke alltid til stede: *Hkr* og *Fsk*, som begge har med Gunnhilds samiske tilknytning, har ikke med drukningsdøden, så det har blitt trukket litt langt. Jóna G.

Torfadóttir mener at den urettmessig dårlige framstillingen av en delikat dansk prinsesse ikke er overraskende, når man sammenligner med framstillingen av andre sterke kvinner i islendingesagaene (Jóna G. Torfadóttir 2002: 5 – 6), og forklarer det at islendingene underkaster seg den aldrende dronningens sjarme og karisma, med at mennene er « horer » som gjør det for å fremme sin egen sak (Jóna G. Torfadóttir 2002: 10).

Seksualitet er ikke det eneste som har blitt undersøkt. A. K. L. Arnesen (2005) ville se på makt. Hos henne var målet å undersøke hvordan Gunnhild var som lederskikkelse, og hvorfor hun har fått et så dårlig ettermæle. Arnesen undersøker hvorvidt Gunnhild hadde en « kongstanke », ⁵ om hun hadde vilje og evne til å realisere denne tanken, og om hun ble dårlig behandlet av historiefortellerne fordi hun var kvinne. Det lages et bilde av Gunnhilds ønske, eller kongstanke, om å skape et eneveldig styrt Norge, først under mannen og så sønnene, med Harald gråfell som overkonge. Dette ønsket er basert på hennes bakgrunn som datter av en mektig dansk konge og en respektert og elsket mor, og på hennes møte med Norge under Harald hårfagre. Gunnhild har også et annet mål, nemlig å innføre kristendommen (Arnesen 2005: 30, 34), siden Danmark under hennes far var kristent, så hun burde være kristen selv. For å undersøke hvordan Gunnhild prøvde å oppnå dette, analyserer Arnesen hvordan hun oppnådde makt gjennom Ingvild Øyes modell, som mener at kvinners makt hovedsakelig avgrenser seg til tre områder: direkte maktutøvelse som stedfortreder for menn, indirekte maktutøvelse i form av å påvirke menn i maktposisjoner og kvinners egenmakt (Øye 2006: 91). Det skal sies at denne modellen ikke er ment som et litterært verktøy, men som en refleksjon av virkeligheten. Dessverre har Arnesens undersøkelse sine svakheter: Hun hevder å være tekstkritisk (Arnesen 2005: 23-27), men følger ikke opp det hun sier. Hun prøver å finne den historiske Gunnhilds personlighet, basert på (noen av) de skriftlige kildene, som hun kun ser på i oversatte utgaver. Hun bruker en strofe av Øyvind skaldespille, som er gjengitt helt ulikt i to oversettelser, og « foretrekker å holde [seg] til 1900-versjonen » av *Snorres kongesagaer*, heller enn nyere oversettelser, der dialogen er noe omskrevet (Arnesen 2005: 28 – 29). Å bruke sitater som Gunnhild sier i *Egils saga* for å legge fram hennes historiske egenskaper, personlighet og ønsker (Arnesen 2005: 28) er ikke særlig kildekritisk.

Larringtons artikkel "Queens and Bodies: The Norwegian translated *lais* and Hákon IV's kinswomen" (2009), ser på konseptet "dronning". Dette var sent utviklet i Norge, og en forståelse av dronningens rolle som kan sammenlignes med synet som fantes i England og Frankrike oppsto først under Håkon IV (Larrington 2009: 509). Mange av de tidlige

⁵ Uttrykket er hentet fra Ibsens *Kongsemnerne*.

sagakongene har (flere) friller heller enn dronninger, og de mest innflytelsesrike kvinnene i tidlig norsk historie var snarere kongenes mødre enn deres ektefeller. Gunnhild er delvis et unntak; hun kjennes som "kongsmor", og er meget innflytelsesrik i sine sønners regjeringstid, men også som kone av Eirik blodøks har hun makt, som man ser ved at mange av sagaene forteller at hun har stor innflytelse over ham. I den franske modellen for dronninger, som kom til Norge gjennom disse "translated lais" under Håkon IV, var seksualitet ett av temaene, og noe som dronninger måtte vokte. Gunnhild framstilles som seksuelt aktiv i islendingesagaene, men da dette skjer når hun er enke, og hun ikke får barn, er den tonet ned for heller å brukes politisk. Her er samme syn som hos Sayers, Gunnhilds seksuelle relasjoner er fiksjon, og spiller på islendingene som underkaster seg Norge (Larrington 2009: 509).

3.5 Oppsummering

Synet på sagaene har forandret seg mye fra sagaforskningens spede begynnelse og fram til i dag, særlig med tanke på tekstene som historiske kilder. Fra å se på det som står i sagaene som sannhet har man blitt mer kritisk. Et ønske for mange var å finne ut hvorfor Gunnhild blir framstilt slik hun blir. Dette ser vi i den første forskningen som jeg har nevnt mer spesielt, der er forskerne ute etter å finne den historiske sannheten om henne, og å vurdere autentisiteten til skaldediktene. Når man kom fram til at Gunnhild i kildene ikke er den virkelige, historiske skikkelsen, ble det framsatt flere teorier om årsaken til den dårlige framstillingen. I senere tid har fokuset vært mer på det litterære, og særlig på makt og det seksuelle aspektet, som er viktig i enkelte av sagaene. Her har det også vært ulike teorier. Alle teorier har sine sterke og svake sider, og det er ikke utenkelig at det er flere riktige årsaker og tolkninger. Jeg vil komme tilbake til en del av forskningen i neste del, analysen av kildene.

4 Analyse av kildene

4.1 Innledning

I analysen av kildene skal jeg forsøke å svare på problemstillingene mine: Hvordan framstilles dronning Gunnhild i kildene, og hvordan har de ulike tradisjonene rundt henne utviklet seg? For å besvare dem er det en del faktorer om Gunnhild som må ses på i alle tekstene: hennes herkomst, bruk av trolldom, hennes forhold til Eirik, sønnene, og andre hovedpersoner og hvordan hun utøver makt.

Jeg vil nå gjennomgå kildene kronologisk innenfor sjangrene. Først vil jeg ta for meg skaldedikt, og se på det bildet vi får av Gunnhild i de antakelig eldste kildene, så går jeg over til en kronologisk gjennomgang av krøniker og kongesagaer, og til slutt islendingesagaer. Etter hver sjanger vil jeg ta en diskusjon av det bildet som vi får av Gunnhild, og ulike framstillinger og tradisjoner som har blitt gjennomgått. I konklusjonen vil jeg sammenligne framstillingene av henne mellom sjangrene, og drøfte den, bruken og utviklingen av henne som en litterær karakter, og om bildet som lages av henne i de ulike sjangrene passer sammen, eller om det er store forskjeller, både mellom og innad i sjangrene. Jeg vil også se på hvordan hun passer inn i modellene om kvinner i den norrøne litteraturen.

4.2 Skaldedikt

De fleste av strofene som nevner Gunnhild, er overlevert i sagaer hvor hun opptrer og er tatt med som en del av fortellingen. Alle så nær som én er lausaviser, hvilket er det som lettest vurderes som ikke autentisk. At hun nevnes i skaldedikt er et bevis på at hun er en historisk person og ikke har blitt diktet opp flere århundre senere, så lenge strofene er autentiske. Jeg vil se på hva slags bilde som skapes av Gunnhild i diktene og om dette bildet er det samme som kommer fram i de skriftlige kildene. Det er ikke så mange strofer, så man kan ikke forvente å få et like fullkomment bilde som i krønikene og sagaene, men vi kan se om de egenskapene som definerer Gunnhild der også er til stede her. En annen viktig side av dette er å vurdere om strofene er autentiske eller ikke, siden autentiske strofer vil vise oss et bilde fra Gunnhilds samtid, og senere strofer vil være påvirket av de skriftlige kildene. Diktene vil ikke bli diskutert i kildene de er bevart i. Strofene fra kongesagaene gjengis fra SKALD, de fra islendingesagaene fra *Íslenzk fornrit*.

4.2.1 Gunnhild

I *Fsk* er det i A-manuskriptet bevart en halvstrofe tillagt Gunnhild selv. Det fortelles at Håkon Adalsteinsfostre hørte om Harald hårfagres død. Han satte kursen for Norge, men noen av skipene i hans følge forliste på veien. Kong Eirik forteller dronningen at hun ikke trenger å frykte at Håkon skal komme og overta, siden han antakelig døde på havet. Gunnhild svarer med et vers (*Fsk* 1984, ÍF XXIX: 75, str. 26):

«Hǫ- reið á bak bǫru
borðhesti –kun vestan;
skǫrungr léta brim bíta
bǫrð, es gramr hefr Fjörðu.»

Prosa: Hǫkun reið borðhesti vestan á bak bǫru; skǫrungr léta bǫrð bíta brim, es gramr hefr Fjörðu.

Det er et godt dikt, med metrikken i orden, med en fortsettende kenning om «bord-hesten» som ikke får «bite», og tmesis, orddeling, i navnet Håkon. Hver linje henviser til Håkon, med deler av navnet hans i de to første, og et heiti i de to siste. Det er flere grunner til å tvile på at det var Gunnhild som laget den. I sin artikkel «Har dronning Gunnhild diktet om Håkon den gode?» (1944), diskuterer Magnus Olsen denne enslige halvstrofen inngående, og kommer fram til at det er lite sannsynlig at det var Gunnhild som sa den. Den har nok heller blitt til i Håkons egen krets, da ingenting viser uvilje eller spott mot ham. Argumentene hans mot at Gunnhild kan ha diktet den går hovedsakelig på at hun er dansk og ikke kjente til denne diktformen godt nok, eller det norske landskapet i strofen, og at diktet er utpreget «maskulint», med skip og sjøfart (Olsen 1944: 11). Et annet viktig argument er rett og slett konteksten det er overlevert i. Det er brukt for å vise at Gunnhild er framsynt, hun ser at Håkon kom fram i live, når Eirik har fått høre at han antakelig er død. Også i nyere tid har den blitt undersøkt, og det er samme konklusjon som Olsen, at den ikke er framsagt av Gunnhild (SKALD 1 2012: 151). Det sier heller ikke noe om henne, det er konteksten det er overlevert i som sier oss at hun er framsynt.

4.2.2 Tord Sjöreksson

Både i *Fsk*, *Heimskringla* og *OTm* har vi en strofe av Tord Sjöreksson, i forbindelse med slaget på Fitjar. Den islandske skalden laget en dråpa for den Torolv Skolmsson, som vi hører at dreper Gunnhilds bror Alv askmann i *Heimskringla*. I én strofe nevnes hennes navn:

«Varði varga myrðir
Vítt – svá skal frið slíta –
(jǫfur vildu þann eldask)
Qndurt folk (at lǫndum)
Starf hófsk upp, þás arfi

ótta vanr, á flótta,
golls, es gramr var fallinn,
Gunnhildar kom sunnan.»

Prosa: Myrðir varga varði þndurt folk vítt; svá skal slíta frið; vildu þann jöfur eldask at lönðum.

Starf hófsk upp, þás arfi Gunnhildar kom sunnan, vanr ótta golls, es gramr vas fallinn á flótta

«*Arfi Gunnhildar*», Gunnhilds arving, er en heiti for hennes sønn Harald gråfell. Det er en metrisk begrunnelse for å bruke hennes navn, det inngår i alliterasjon. Det er flere poetiske omskrivelser her, «*myrðir varga*» for Håkon, og «*ótta golls*» for Gamle. Andre dikt av denne skalden, Tord Sjöreksson, er overlevert, men de er noe senere, så det er grunn til å tro at denne dråpa ble laget noen år eller tiår etter slaget ved Fitjar (SKALD I 2012: 236). Det er en nært samtidig kilde, som ikke bare nevner Gunnhilds navn, men som kaller sønnen for hennes arving. Man trenger ikke tolke for mye i denne strofen, det er flere metriske årsaker til å ta det med. At Harald er hennes arving kan jo også menes bare familiært – han er hennes sønn, og dermed den som arver etter henne, men det gir henne likevel en viss posisjon.

4.2.3 Egil Skalla-Grimsson

Egil møter Gunnhild og Eirik flere ganger, og det er overlevert tre lausaviser av ham som nevner henne. Den første er gjengitt etter deres første møte, der Egil dreper verten på gården hvor de alle befinner seg, og så stikker av.

«Svá hefk leystsk ór Lista
láðvarðaðar garði,
né fágak dul drjúgan,
dámildir ok Gunnhildar,
at þrifreynis þjónar
þrír nakkvarar Hlakkar
til hásalar Heljar
helgengir fqr dvelja»

Prosa: Svá hefk leystsk dámildir ór garði Lista láðvarðaðar ok Gunnhildar, - né fágak dul drjúgan, - at þrír nakkvarar þjónar Hlakkar þrifreynis, helgengnir til hásalar Heljar, dvelja fqr (*Egla*: ÍF II 1933: 113, str. 11).

Det fortelles at han har kommet seg unna gården til «Listas landverger», Eirik, og Gunnhild. Man vet ikke om noe som knytter Eirik til Lista, så stedsnavnet kan ha blitt brukt for rimets skyld. En slik bruk er ikke kjent fra så tidlig, og derfor mener Halvdan Koht at den ikke er autentisk (Koht 1918: 321). Men hvis den er autentisk, så er det kjent fra en så tidlig tid, og Egil var en innovativ skald. Den sier uansett ikke så mye om Gunnhild, men knytter henne til Eirik og en gård, og sier at Egil kom seg unna dem, og dermed er deres fiende.

Den neste strofen sier Egil etter at han hører at kong Eirik har gjort ham fredløs:

«Lögbrigðir hefr lagða,
landalfr, fyr mér sjölfum,
blekkir bræðra sökva

brúðfang, vega langa;
Gunnhildi ák gjalda,
greipt's hennar skap, þenna,
ungr gatk ok læ launat
landrekstr, bili grandat»

Prosa: Landalfr, lögbrigðir hefr lagða langa vega fyr mér sjölfum; brúðfang blekkir bræðra sökkuva; ák gjalda Gunnhildi þenna landrekstr; greipt's hennar skap; ungr gatk grandat bili ok launat læ (*Egla*,: ÍF II 1933: 165, str. 29).

Denne strofen sier faktisk noe om Gunnhild. Det er hun som er skyld i at Egil blir gjort fredløs, og «*greipt's hennar skap*», hard er hun i hugen⁶. *Brúðfang* sier oss også at hun var gift med Eirik (Olsen 1945: 186). Eirik, brodermorderen, kommer ikke godt ut av denne strofen, men det er Gunnhild som har skylden for Egils fredløshet. Denne strofen og den foregående ble av Magnus Olsen tolket til å ha vært brukt i runemagi, da antallet runer som ville vært brukt for å riste dem på nidstang mot kongen og dronningen var 72, et spesielt tall, og Egil flere steder i sagaen sies å bruke runer (Sigurður Nordal 1933:XVII).

Den siste strofen som nevner Gunnhild kommer etter at Egil har møtt og drept Berg-Onund, og med det samme Ragnvald, Eirik og Gunnhilds unge sønn, og tolv menn han hadde med seg:

«Bǫrðumk vér, né virðak,
vígleiþtr sonar, heiptir,
Blóððoxar rauðk blóði
bǫðmilds ok Gunnhildar,
þar fellu nú þollar
þrettán lagar mána,
stendr af styrjar skyndi
starf, á einum karfa»

Prosa: Vér bǫrðumk, né virðak heiptir; rauðk vígleiþtr blóði sonar bǫðmilds Blóððoxar ok Gunnhildar; þar fellu nú þrettán lagar mána þollar á einum karfa; starf stendr af styrjar skyndi (*Egla*: ÍF II 1933: 170, str. 31).

Det fortelles at sverdet hans er rødt i blodet til Blodøks' og Gunnhilds sønn. Ragnvalds navn nevnes ikke i strofen, men den er tett knyttet opp til prosaen. Ragnvald er ikke nevnt andre steder. Olsen diskuterte denne strofen, og han støtter seg på Sigurður Nordal i hans utgave av *Egils saga*, og mener at det er «skrønmakeren Egil» (Olsen 1945: 193) som har ansvaret for at den fiktive Ragnvald i det hele tatt ble med i sagaen.

4.2.4 Tord Tordsson

Bortsett fra *Egla* er dette den eneste strofen hvor Gunnhild nevnes i islendingesagaene. Når Tord får høre av brødrene at hans bror Klypp og kong Sigurd er død, hvilket han burde visst, siden han var med og drepte Klypps banemann, kveder han en strofe:

⁶ 'greyp'r' – hard, grov, hjerteløs.

«Eg segi víg þau, er vágu
virðendr þrimu girðis,
Klyppr rauð brand í blóði
burs, Hildar, Gunnildar:
þá fell, hjálms, í höllu,
hlaut, Klyppr, bana af Gauti;
þar vá ek þolla fjóra
þremja lax með saxi»

Prosa: Eg segi þau víg, er virðendr Hildar þrimu girðis vágu; Klyppr rauð brand í blóði burs Gunnildar; þá fell Klyppr í höllu, hlaut bana af hjálms Gauti; þar vá ek með saxi fjóra þremja lax þolla (*Þsh*: ÍF XIV 1959: 168, str. 1).

Den forteller oss at Klypp farget blodet rødt i «*burs Gunnhildar*», Gunnhilds sønner, så det er likt den siste av Egil, og nok en gang er Gunnhilds navn brukt når man snakker om sønnene. Som vi så i kap 2.5.8 er det sterk tvil om autentisiteten til hele sagaen, og Tord er ikke nevnt andre steder, så at denne ene lausvisa er autentisk er tvilsomt.

4.2.5 Noregs konunga tal

Nesten alle strofene er bevart i en kontekst som vil bli diskutert under kildene, men *Noregs konunga tal* står ikke i en saga som er relevant for meg, og vi vet at den er relativt ung, fra ca. 1190. Diktet er bevart i *Flatexjarbók*, som en del av sagaen om Olav den hellige. Det er et kvad med en oppregning over de norske kongene, antatt basert på Sæmund frode sitt prosaiske verk. Gunnhild nevnes i strofe 18:

«Þa hef ek heyrð
at Haralldr tæki
vaarsæll
iord ok ríki.
red grafelldr
Gunnhildar sun
niu vetr
fyrir Noregi» (*Flatexjarbók* 1860-68: 521-522, str. 18)

Strofen sier at Gråfell, Gunnhilds sønn, styrte Norge i ni vintre. Det er en metrisk begrunnelse for å bruke hennes navn, det er en alliterasjon, *grafelldr* og *Gunnhildar*. Den sier ikke noe om Gunnhild, men den gjør det klart at Harald gråfell og brødrene hans var kjent som Gunnhildssønner, ikke bare Eirikssønner, og at de ble omtalt som det i middelalderen.

4.3 Gunnhild i skaldediktene

Det er ikke mange skaldedikt som nevner Gunnhild, og de fleste stedene hvor vi hører hennes navn er det når sønnene omtales som Gunnhildssønner. Dette er interessant i seg selv, da det vanligvis er slik at sønner omtales med farens navn, men det er ikke sjokkerende. Eirik hadde vært død lenge da flere av diktene ble laget og Gunnhild er på alle måter en sterk mor. Også i

sagaene omtales sønnene svært ofte som Gunnhildssønner, eller Gunnhild og Eiriks navn brukes om hverandre. At sønnene var kjent som Gunnhildssønner i ganske nær samtid er et tegn om at hun var en kjent og mektig kvinne, og man får inntrykk av at det var hun som var overhodet i familien etter Eiriks død.. Harald gråfell kalles også for hennes arving, noe som kan tyde på at hun hadde politisk makt. I sagaene vil vi få høre at hun styrte riket sammen med sønnene eller ga dem råd, og denne strofen kan underbygge dette.

Egils lausavise er den eneste som forteller noe om henne personlig, og der kommer hverken hun eller Eirik så godt ut av det. Hun er hard i hugen, og det er hennes skyld at Egil ble lyst fredløs. Så vidt jeg har sett har ingen hevdet at denne strofen ikke er autentisk. I kap 3.3 og 4.5.3 er det diskutert om det er Egils fiendskap mot Gunnhild som er årsaken til den generelt negative framstillingen av henne, og det er jo en mulighet. Han er i alle fall hennes fiende, og når det er hans saga som fortelles er det ikke rart at hun ikke får så hederlig omtale. Bildet i denne strofen passer til sagaen, det er Gunnhild som egger Eirik mot Egil gjentatte ganger. Det er flere ganger ikke uten grunn, Egil dreper flere venner av henne og den unge sønnen. Men den Gunnhild som vi møter i *Egils saga* har en del egenskaper som vi ikke møter i hans strofer: det sies ingenting om at dronningen er trollkyndig. Det sies ikke i noen av strofene, men i konteksten til den ene, svært tvilsomt sagt av Gunnhild.

Bildet av Gunnhild i skaldediktene er at hun er hard og en fiende av Egil, hun har flere sønner søm omtales med hennes navn, og man kan ane at hun har politisk makt gjennom tilknytningen til sønnene. Vi hører ikke noe om hennes utseende, bakgrunn og trolldom.

4.4 Krøniker og kongesagaer

I kongesagaene og krønikene er det naturlig nok konger og jarler som står i fokus, og Gunnhild, som hører til det norske (og danske) kongehuset, får omtale i alle sagaer som dekker de kongene hun er i nær forbindelse med, selv om det varierer i hvor stor grad hun opptrer. Ingen andre dronninger har en så stor rolle som henne, eller er med i så mange kilder.

Disse kildene dekker gjerne den samme tiden og forteller om de samme episodene, men vi vil se at det er ikke bestandig det samme som fortelles. Det som blir fokuset mitt her, blir å trekke fram forskjellene og gjennom det belyse spørsmålene som er stilt i denne sjangeren ved å se på disse episodene og hvordan Gunnhild utøver makt. Jeg går gjennom dem så kronologisk som mulig og vil undersøke utvikling av framstillingen av Gunnhild.

4.4.1 *Historia Norvegiæ* (HN)

Vårt første møte med Gunnhild er etter at vi har blitt fortalt om Harald hårfagre og hørt om sønnene hans, og teksten går i dybden om den eldste, Eirik.⁷ Siden dette er den eldste kilden hvor hun er med og den har klare forskjeller fra de senere, tar jeg med alt som står om henne:

«[Eiríkr Bloodaxe] took to wife a vicious and most iniquitous woman from Denmark named Gunnhildr, the daughter of the notably foolish Gormr, king of the Danes, and of the notably sagacious woman, Pyri. With Gunnhildr he had six sons, namely Haraldr, with the nickname 'Greypelt', second Gamli, third Sigvarð Gleam, fourth Gunnrøðr, fifth Erlingr, sixth Gormr. After ruling for a year, and pleasing no one on account of the excessive arrogance of his wife, Eiríkr was deprived of the kingdom by his brother Hákon, foster-son of Æthelstan, king of England...» (HN 2001: 15).

Etter dette flykter Eirik til England, hvor han tas godt i mot av Æthelstan (Adalstein), som døper ham, og gjør ham til jarl av Northumberland,

«...and [Eiríkr] proved most acceptable to all until his outrageous wife, Gunnhildr, arrived. The Northumbrians would not suffer her pestilential fury and forthwith threw off their intolerable yoke. Eiríkr, however, died when he was attacked while on a foray in Spain, and Gunnhildr returned with her sons to her brother Haraldr [Bluetooth], king of the Danes» (HN 2001: 15).

Gunnhildssønnene kriger mot sin onkel Hákon, men det går dårlig: Først blir Gamle slått, og senere dør Gorm og Erling i slaget ved Fitjar. I retretten, når Hákon egentlig har vunnet, er det en gutt som kaster et spyd mot fiendens linjer som treffer Hákon og gir han et sår som han senere dør av. Denne noe antiklimatiske døden har selvsagt er årsak:

«It will be clearly apparent to all and sundry that it was divine vengeance that brought about this event in such a way: having dared to deny the Christ Child, he was now overcome by a mere boy after his enemies were defeated... After these events the whole seaboard region was held for fourteen years by Gunnhildr and her sons, Haraldr, Sigvarðr and Gunnrøðr. Under their rule Norway was most heavily oppressed by famine and all sorts of evils through the exceptional wickedness of its rulers» (HN 2001: 16).

Håkons død er Guds straff fordi han ikke opprettholdt kristendommen, og Norge kommer under Gunnhild og hennes sønner, og det er ikke bra. Gunnhilds sønner dør etter hvert: Sigvard blir drept på tinget på Voss, og Gunnrød blir drept av Alreksstad (Årstad) av Torkjell Klypp, hvis kone han hadde antastet. Etter sønnenes død (det sies ikke hvordan Harald gråfell dør) overtar Hákon «den onde» Ladejarl styret av landet. Hvordan det går med dronningen etter sønnenes død, nevnes ikke. Det er jarlen som er den nye «fienden»: det er han som legger planer for å drepe gutten Olav Tryggvason, fordi han fryktet at han kan ta fra ham riket (HN 2001: 18). Senere vil vi se at rollen som Olavs fiende tilfaller Gunnhild.

I denne kanskje eldste bevarte beretningen om de norske kongene, er bildet vårt av Gunnhild slik: hun er dansk og høyættet, arrogant og gir dårlige råd, og Eirik hadde vært en bedre konge uten henne. Det er hennes og sønnenes skyld at det blir hungersnød. Det sies ikke

⁷ Eldste der. Det er god grunn til å tro at Eirik slett ikke var eldst, og det framgår i andre sagaer.

noe om at Gunnhild kan bruke trolldom, og hun får ikke skylden for Håkons utimelige død, eller for å konspirere mot Olav Tryggvasson. Hun er mislikt, fordi hun påvirker mannen sin: Eirik er en bra leder, fram til Gunnhild kommer. Det sies ikke hva hun gjør som er galt, men det er klart at hun besitter en del makt her: hun påvirker mennene rundt seg, både mannen og sønnene, gjennom ord og gjennom sin posisjon som kone, mor og dronning, og hun holder makten sammen med sønnene. Makten hun har er gjennom sin posisjon, det gjengis ikke noe som hun sier og vi hører ikke noe om trolldom.

Ved at Gunnhild framstilles som en så ond person, får man lagt skylden for det dårlige styret under Eirik over på henne. Hun er ikke bare en sterk kvinne, men også til en viss grad en «fremmed», siden hun er dansk, og det kan være at forholdene til Danmark har vært med og spilt en rolle, men det er vanskelig å bekrefte.

4.4.2 *Theodricus Monachus: Historia de Antiquitate Regum Norvagiensium* (ThM)

ThM er like negativt innstilt til Gunnhild som *HN*, men er mer kortfattet i starten: «On account of the cruelty of [Eiríkr] and especially his wife Gunnhildr, the Norwegians recalled Hákon and made him their king» (*ThM* 1998: 5). Hva Eirik og Gunnhild gjorde som var så grusomt sies ikke, kanskje var det allment kjent og trengtes ikke å tas med. Det står heller ikke noe mer om Gunnhild; hvor hun var fra eller hvem hun var i slekt med.

Eirik drar til England og ble godt mottatt der, og kona og barna med ham, får man gå ut ifra. Etter nitten år med fred under Håkon, og etter sin fars død, kom Eriks sønner tilbake, og de sloss i fem år, fram til slaget ved Fitjar: «Here Hákon gained the upper hand in the first encounter, but as he pursued his enemies he was unexpectedly struck by an arrow; and some impute this to the evil-doing [‘malitia’] of Gunnhildr, who had been the wife of his brother Eiríkr» (*ThM* 1998: 7). Der Håkons død i *HN* var Guds hevn for at han hadde forlatt kristendommen, er det ikke slik her: *noen* mener det var Gunnhilds verk. Siden det gjøres oppmerksom på at dette er hva *noen* mener, vil det si at det var andre meninger om det, noe også beretningen i *HN* viser. Trolldom får ofte skylden for naturfenomener og uvanlige hendelser som er skyld i folks død (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 58), og Gunnhild, den mislikte kvinnen, er den som det er enklest å legge skylden på.

Etter at Håkon døde overtok Harald gråfell tronen sammen med brødrene sine: «He followed the counsels of his bloodthirsty mother, and for twelve years was a severe affliction to the people of Norway» (*ThM* 1998: 7). Deres styre kommer like ille ut her som i forrige

krønike, og det er Gunnhild som har skylden. Etter å ha drept Tryggve, far til Olav, hadde Harald gråfell, brødrene hans og Gunnhild, gjort skade mot Håkon Ladejarl, og tvunget han til å lete etter barnet: «After the death of his father Tryggvi, Óláfr could scarcely find a safe hiding-place on account of the traps set for him by Gunnhildr, who feared that he would succeed to the kingdom in place of her sons» (*ThM* 1998: 7-8). I *HN* var det ingen forbindelse mellom Gunnhild og Olav, der var det jarlen som fryktet for riket sitt, her frykter Gunnhild for sine sønner. Det var ikke lurt å gjøre jarlen til sin fiende, for han får tatt livet av Harald gråfell. Han sto i ledtog med danskekongen, Harald blåtann, som vi husker var Gunnhilds bror i *HK*. Harald blåtann hadde fostret Harald gråfell, men ville drepe han og la Håkon jarl få Norge, under danskekongen. Harald gråfell blir drept i Danmark av kong Harald blåtanns brorsønn, Gullharald. Når jarlen kommer tilbake til Norge overtar han styringen under danskekongen og jager Gudrød Gunnhildssønn på flukt. Han styrte lenge, men hadde problemer med Gunnhild, men fikk lurt henne:

«After Håkon returned to Norway, he and Gunnhildr became embroiled in various conflicts and plots against each other, for neither of them was short of cunning malice. She always appeared to yield by feigning flight; he followed in pursuit. In the meanwhile the country was laid waste and many hardships were inflicted upon the whole population. Finally Håkon devised the following scheme. He sent a message to the king of Denmark (who at the time was still a pagan, and so on very friendly terms with him), and asked him to send a letter to Gunnhildr in secret, asking for her hand in marriage. He was to say that Denmark would be fortunate to have such a queen, and that while she had no intention to seek young men to marry, he was getting on in years himself, and they might well make a good match. Thus, the woman received the king's letter; and transported with joy, and with the credulity that is characteristic of female caprice, she hastened to Denmark. The king had her seized forthwith and drowned in a bog. And that was the end of the crimes and evil deeds of Gunnhildr» (*ThM* 1998: 9).

Dette er første sted vi hører om Gunnhilds død, i *HN* forsvant hun ut av sagaen når sønnene ble drept. Etter dette er hun naturlig nok ute av historien, druknet i en myr som en annen heks. Når Gunnhild til sist er død og Håkon trygt kan kontrollere riket, blir han snart en slave av demoner, som han konstant ofrer til. Han legger dessuten onde planer mot Olav Tryggvason, slik han gjorde i *HN*. Ifølge *HN*, som ikke har med dette endeliktet, er den Harald, som her sender Gunnhild frierbrev, broren hennes. Det er Gunnhilds danske bakgrunnen som holdes for å være historisk korrekt av de fleste, og dermed er det usannsynlig at Harald blåtann skal ha fridd til henne, og ikke minst er det vanskelig å tro på at Gunnhild ville ha giftet seg med den som var skyld i sønnens død. Dette endeliktet er antakelig en senere anekdote som ble til innenfor en annen tradisjon enn den i *HK*. Som vi så i den tidlige forskningshistorien, om funnet av Haraldskjær-kvinnen, har denne beretningen likevel blitt trodd på tidligere.

Bildet av Gunnhild er nokså ulikt det i *HN*. Det står ikke hvor hun er fra eller hvem som er foreldrene hennes, men hun kan i alle fall ikke ha samme bakgrunn som i *HN*. Hun er

like negativt framstilt, her begynner hun også å bli knyttet til jakten på Olav Tryggvason, i *HN* var det jarlen, her er det hun som sender ham ut, før han igjen blir hovedfienden. Vi får også hint om at hun har trolldomskrefter når hun knyttes til Håkon den godes død. Hans endelikt har vært såpass merkelig, eller uventet, at det har trengtes en forklaring, men det er stor forskjell på forklaringen her og i *HN*, fra Guds straff til en dronnings trolldom. Kvinner som bruker trolldom i den norrøne litteraturen er ganske ofte enker og /eller selvstendige, som ikke har et mannlig overhode til å styre over seg (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 54), og på denne tiden er Eirik død og sønnene enda relativt unge, og Gunnhild får mye å si for styret av riket. Gunnhild knyttes også opp til Håkon jarl, en annen av de store skurkene i kongesagaene, og denne forbindelsen blir gjentatt og utbrodert flere steder senere. Til slutt får hun sin død; hun lures fordi hun er en letturt kvinne, og får det endeliktet hun som ond trollkvinne fortjener. Den som er skyld i dette er ingen ringere enn jarlen og det danske kongehuset, som hun ikke har noen familieforbindelse til her.

Gunnhild har både indirekte og direkte makt. Som i *HN* uttrykker hun makt med ord og posisjon og påvirker dem som er rundt henne, og har mye å si i det politiske spillet. Når det fortelles om hennes konflikter med Håkon jarl, er det hun direkte som jobber mot ham, og ryktene om magi er også rykter om at hun direkte kan påvirke omstendigheter rundt seg. Man får overført skyld på Gunnhild: det var særlig henne man var misfornøyd med, og Harald gråfell følger hennes blodtørstige råd. s

4.4.3 *Ágrip af Nóregs konunga tal* (Ágrip)

Ágrip er den eldste bevarte norrøne kongesagaen. Gunnhild nevnes som før først sammen med sin mann: Her sies det at Eiriks kone var Gunnhild, datter av Ossur lavskjegg (*Ágrip* 2008: 8). Det nevnes navn på ti sønner, ikke seks som i *HN* og *ThM*. Det ser ut til at noen sønner kan ha blitt nevnt flere ganger, med varierende skrivemåte (Gorm og Guttorm), og ellers at noen av Eiriks brødre kan ha blitt blandet med hans sønner. Vi får også, for første gang, en fysisk beskrivelse av dronningen.

«Gunnhildr ... var allra kvenna fegrst, lítil kona sýnum en mikil rþðum. Hón gørdisk svá illrþðug, en [Eiríkr] svá áhlýðinn til grimmleiks ok til allskyns áþjánar við lýðinn, at þungt var at bera. Hann reð Óláfr digrbein, bróður sinn, ok Björn ok fleiri bræðr sína. Því var hann kallaðr blóðøx at maðrinn var [ooooo] ofstopamaðr ok greypr, ok allra mest af rþðum hennar.» (*Ágrip* 2008: 8)

[Gunnhild, kona hans, var den fagreste av kvinner, lita å sjå til, men stor i råd. Ho vart så innful, og [Eirik] så medgjerleg til hardferd og til alskens trælking av folket, at det var tungt å bera. Han tok av dage bror sin, Olav Digerbein, og Bjørn, og fleire av brørne sine. Difor kallast han Blodøks, for di han var slik ein valdsmann og så hardhjerta – aller mest etter råda hennar] (*Ágrip* 1973: 24).

Det fortelles at Håkon ble konge, og at Eirik og Gunnhild flyktet, først til Danmark. Kapittel VII i *Ágrip*, som er etter Håkons død og begravelse, kommer kronologisk ca. her. Der får vi fortalt at Eirik dro til England og plyndret, før han fikk miskunn fra kong Adalstein (Æthelstan) og også et jarledømme i Northumbria. Det Anglo-Saxiske krønike for 948 forteller at Northumbrierne mottok Eirik som konge i York, men Æthelstan døde høsten 939 (Driscoll 2008: f 31). De Anglo-Saxiske krønikene er mer samtidige kilder, men også de har motsetninger. En teori i dag er at Eirik kom dit sent på 930-tallet som underkonge for Æthelstan, men dro vekk under den fiendtlige Eadmund, og at han kom tilbake og var konge i York i to omganger, ca. 947 – 948 eller 949, og så 952 til 954, til sin død (Williams 2010: 102 - 103). Fortsettelsen stemmer overens med *HN*: på grunn av Gunnhilds råd blir han igjen så ond og hardhjertet mot folket sitt at de ikke kan tåle det. Derfor dro han i viking og døde i Spania, slik som i *HN*. Gunnhild dro til kong Harald i Danmark, fram til sønnene ble voksne.

Så får vi vite mer om Håkon den gode i Norge, og problemene og suksessene hans. Etter at han har styrt i 15 år med mange venner og fred kom hans nevøer tilbake, og av dem var det Gamle Gunnhildsson som var den fremste og tapreste av brødrene (*Ágrip* 2008: 10). Det er verdt å merke seg at han omtales som «*Gunnhildarson*», ikke «*Eiríksson*». Generelt i sagaene er det vanligst at barn omtales med farsnavn, og når de omtales med morsnavn er det som regel når faren er ukjent, tidlig død eller mindre framtrедende enn moren. For Gamle og brødrene hans er det like mye eller mer bruk av Gunnhilds enn Eiriks navn, noe bruken av Gunnhilds navn i kjenninger om sønnene også viste. I *Ágrip* er det etter Eiriks død konsekvent brukt hennes navn når det snakkes om sønnene.

Ni⁸ år etter at de angrep første gang, kommer Harald gråfell og de gjenlevende brødrene og Gunnhild tilbake til Norge og slåss mot Håkon ved Fitjar. Selv om de er fire mot én, ifølge sagaen, går det ikke så bra. Håkon dreper den nesten usårlige slåsskjempen Øyvind skrøya, og etter det går det dårlig for brødrene (*Ágrip* 2008: 14). Gorm og Erling dør, og resten flykter til skipene med Håkon etter, men som vi vet går det ikke bra for Håkon likevel:

«Þá flaug or at konunginum, sú er engi vissi hverr skaut, ok fló undir brynstúkuna í arminn øfra í músina. En þat er sagt at með gørningum Gunnhildar snørisk matsveinn einn aftr með skeyti ok varð þetta á munni: 'Gefit rúm konungsþana!' ok lét fara skeytit í flokkinn er at móti fór, ok særði konunginn sem áðr sagði» (*Ágrip* 2008: 14).

[Då kom ei pil flygande mot kongen og flaug under brynje-erma opp i tjukkmuskelen i overarmen. Ingen visste kven som skaut. Men det vert sagt at ved trollkunstene hennar Gunnhild var det ein matsvein som snudde seg med ei pil, og ropa desse orda: «Gjev rom for konungs-banen!» - og let

⁸ Datering er ikke likt i alle sagaene. I *Heimskringla* er det seks år etter

så pila flyga inn i flokken som kom farande imot, og såra kongen som før er sagt] (*Ágrip* 1973: 28).

Historien er den samme som i *ThM*, men her er det flere opplysninger: Gunnhilds matsvein er selvutnevnt banemann. Vi så i *ThM* at noen mente det var Gunnhild som sto bak Håkons død, og det samme er tilfelle her, men nå er gutten som skjøt nært knyttet til henne. Men, det «blir sagt», så den tradisjonen som tillegger Gunnhild «trollkunster»⁹ og gir henne skylden for den skjebnesvangre pilen, kan ha alternativer. Dette er det eneste stedet i *Ágrip* at Gunnhild sies å ha slike egenskaper.

Etter Håkons død blir Harald gråfell konge sammen med brødrene sine. Han følger sin mors råd, og brødrene styrer hardt og brutalt over folket sitt: i deres tid er det sult og nød i Norge. Brødrene blir etter hvert drept av folk som ikke tålte vanstyret og lovløsheten deres, blant annet blir Sigurd sleva drept av Torkjell Klypp (*Ágrip* 2008: 18). I *HN* var det Gunnrød som ble drept av ham, fordi han hadde antastet hans kone. En annen bror het Sigvard, som antakelig er en forvansking av navnet Sigurd, så det har vært litt forvirring angående navnene på brødrene. Episoden med Sigurd sleva og Torkjell, eller Klypp, har det også vært ulike versjoner av, og vi vil komme tilbake til den i senere kilder.

Etter at Harald blir drept av Gullharald, etter å fått en svikefull invitasjon til Danmark, er det Håkon jarl som overtar makten. Det fortelles at han på starten av styret sitt møtte motstand fra «*Gunnhildr konungamóðir*» (*Ágrip* 2008: 20), men at han var mer slu enn henne. Han var venn med danskene og med hjelp av dem fikk han tatt livet av henne. Hennes død skjer på samme måte som i *ThM*, men er litt knappere og med noe annet språk, derfra kommer tittelen på oppgaven min: Men ferden hennes begynte i pryd og endte i skam. Slik endte hun sine dager, etter det mange sier (*Ágrip* 2008: 20). Vi får også høre i etterkant at Astrid, Tryggves kone, og hennes tre år gamle sønn Olav måtte flykte fra Gunnhild, sønnene hennes og Håkon jarl (*Ágrip* 2008: 26).

Det er mer som sies om henne her enn i de eldre kildene. Vi får en faktisk beskrivelse av henne: hun var liten, men den vakreste av kvinner, og stor i råd, men innful,¹⁰ og Eirik ble en hardhjertet volds mann som undertrykket folket og drepte brødrene sine etter råd fra henne. Her har hun fått en annen herkomst, ikke dansk, men datter av Ossur lavskjegg. Vi støter for første gang på tilnavnet hennes, *konungamóðir*. I og med at sønnene ble konger er det et forståelig tilnavn, men det er også et flott, respektabelt navn, som sier at den kvinnen som kalles det ikke er hvem som helst. Det er kanskje noe som har blitt gitt henne i etterkant og

⁹ *Gerningar* – trolldomskunster, trollskap

¹⁰ *Illráðug*, egtl. en som gir onde råd.

ikke noe hun var kjent for i samtiden, da det ikke er bevart i noen skaldedikt, men det er vanskelig å si. Som vi vil se er det et navn hun kjennes ved i mange av de norrøne sagaene. Her er også første møte med Øyvind skrøya, som får en mer utpreget rolle i senere sagaer.

Som i *ThM* og *HN* bruker hun ord og posisjon for indirekte å utøve makt, og som i *ThM* er det én episode hvor hun bruker trolldom. Håkons død er enda sterkere knyttet til Gunnhild, her er det hennes tjener som annonserer seg selv som kongens banemann og forårsaker hans død, men både denne episoden, og døden hennes er hva «noen» sier, så forfatteren kan ha hatt ulike tradisjoner og fortellinger å forholde seg til. Nok en gang er det også hennes feil at Eirik blodøks ble en dårlig konge.

4.4.4 Odd Snorresson: *saga Óláfs Tryggvasonar (Odd)*

Kildene fram til nå har vært korte oversiktsverk som tar for seg en rekke konger i Norge og i Danmark. *Odd* fokuserer på én konge, og dekker ikke hele den tiden de andre har gjort. Vi får ikke høre alt om Gunnhild som i de eldre kildene, men desto mer om henne og Olav Tryggvason. I prologen nevnes det såkalte «*stjúpmæðrasögur*» (Odd 1932: 2), stemorsfortellinger, og den rollen Gunnhild får her er lett å tolke som en ond stemor.

Sagaen begynner i regjeringstiden til Harald gråfell og broren Gudrød,¹¹ som omtales som «synir Gvnhildar». Det fortelles at de tok dåpen i England, men likevel holdt de seg ikke til troen. Om Gunnhild sies det at hun var datter av en gjev mann fra Hålogaland, Ossur tote, samme mann som i *Ágrip*, men med et annet tilnavn. Gunnhildssønnene var ikke de eneste som mente at de hadde rett til å styre; Harald Grenske og Tryggve Olavsson, fedrene til de to berømte Olavene, slo seg sammen med to andre høvdingar og herjet og samtalte:

«... þat harmaði Gvnhildi ok forvitnaðe oc kom ihvg at þat mvnde taka henda sono hennar. oc blotaðe til gvðanna ok feck þa frett at þat mvndi verit hafa i ein hiali sem hon gat oc þat hafa meN fyr sátt en enge veitt hvart hon var sön at því oc eptir þat sagðe hon sonvm sinvm oc gerðu þau rað sin með mikille slegð» (Odd 1932: 3).

[Dette plaga Gunnhild og gjorde henne forviten, for ho tenkte at samtalene kunne gjelde sønene hennar. Ho blota til gudane, og fekk vite at det hadde vore tala om det ho trudde. Folk held dette for å vere sant, men ingen veit om ho verkeleg gjorde det. Ho fortalde det ho visste til sønene sine, og dei la råder med stor list] (*Soga om OT* 1977: 21).

Senere begynner Gunnhildssønnene å krangle og trekker våpen. Gunnhild hører om dette og sier at hun er skyldig til å dømme i saker mellom sønnene sine. Hun gir Harald norgesveldet, siden han er best egnet til det, og Gudrød blir kjøpt ut med tretti velutrustede skip og en beskjed fra moren om at han, hvis lykken er med, kan få land og ære. De blir venner igjen og

¹¹ Tidligere kalt Gunnrød

lover å overholde forliket. Dette er deler av de listige rådene hennes: Gudrød, som så reiser og møter sine slektninger, farer med svik mot Tryggve, tar livet av ham og legger riket hans under seg. Han har, som Gunnhild sa, fått land, men kanskje ikke så mye heder. Tryggves gravide kone, Astrid, må flykte unna dronningen og sønnene hennes.

Astrids flukt fra Gunnhild med barnet Olav minner sterkt om Marias og Josefs flukt med Jesus fra Herodes (Rindal 1977: 12), og viser den bibelske innflytelsen på det Odd skriver.¹² Olav blir til og med født i et naust og svøpt i et klede, før de tar tilflukt hos Astrids far Eirik. Der er de fram til han ber dem dra: «... þvi at nv veit Gvnhilldr at þer eroð her niðr komin ok veit hon af fiolkynge sinne» (Odd 1932: 6), [«For nå har Gunnhild med trolldomen sin fått vite at de er komne hit»] (Soga om OT 1977: 24). Han frykter at Gunnhild vil la gutten fare samme veien som far sin. Gunnhilds søken etter Astrid og gutten fortsetter, hun tror nemlig at denne gutten kan skade henne og sønnene. Hun tilkaller jarl Håkon Sigurdsson, snakker hardt til ham og sier at han skulle blitt drept for sviket mot henne og sønnene hennes, og den eneste som kan redde ham er om han finner Olav for henne.¹³ Håkon drar til Eirik, siden Gunnhild visste at de hadde vært der. Når han kommer tilbake uten fullført gjerning, sier hun: «Skyntv nu þat nv se ec þau hvar þau fara ok ero þav nv a gauttvnne til Skaunar ok mvno þar inott» (Odd 1932: 8), [«Skund deg nå, for nå ser eg kvar dei fer, dei er på veg til Skaun og skal vera der i natt»] (Soga om OT 1977: 25). Det er implisitt at det er ved magi hun ser det. Håkon og følget hans drar dit, og sier at de leter etter gutten fordi «Gunnhildr drottning Noregs veldis» (Odd 1932: 8) ønsker å ta gutten til seg og vise både ham og hans mor stor ære. Astrid og Olav er ikke der, og følget drar videre, og gir samme beskjed om at Gunnhild vil fostre opp gutten med kjærlighet. Men Astrid og Olav har, med hjelp av vennene sine, dratt til Håkon gamle. Gunnhild følger opp truslene sine: hun jager Håkon bort og vil gjøre han fredløs om han ikke gjør som hun krever. Håkon jarl kommer etter hvert til Håkon gamle. For tredje gang, som i eventyrene, blir Astrid advart og Håkon gamle forbereder velkomsten. Når jarlen kommer dit blir han tatt godt imot. Han forteller at dronning Gunnhild sendte ham dit, fordi hun tror Olav er der og hun ønsker å oppfostre ham med stor ære og gjøre ham til sin utvalgte sønn, for å trøste Astrid og for å bøte for guder og mennesker at

¹² I *Hákonar saga Hákonarsonar* fortelles det om Ingas flukt med spebarnet Håkon, hjulpet av birkebeinerne, og det sies at problemene og frykten under denne flukten var likt det Olav og Astrid opplevde under flukten fra Gunnhild kongsmors og henne sønners styre (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 86). Der Jesus flukt var forgjenger for *Odd*, er Olavs flukt forgjenger for Håkon.

¹³ Her er det noen motsetninger. Fiendskapet mellom Gunnhild og Håkon jarl er ikke godt forklart i teksten, og Gunnhild mistenkte at Astrid var med barn, men vet umiddelbart etterpå at hun har født en gutt vad navn Olav. I *Hkr* er disse tingene «rettet opp». Der er det heller ikke jarl Håkon, men en annen ved samme navn, som er Gunnhilds sendebud.

faren hans ble drept. Håkon gamle svarer på dette: guttens mor mistenker at dette ikke er sant, og tror at Gunnhild vil la gutten forgå slik som faren sin. Han selv stoler heller ikke på Gunnhild, fordi hun virker full av svik og troløse kunster, og Olav skal aldri komme i hverken hennes eller Håkons makt så lenge han får rå (*Odd* 1932: 17). I *HN* var ikke Gunnhild knyttet til Olav, i *ThM* tvang hun jarlen til å lete etter Olav, men det var jarlen som var hovedfiende, også etter at Gunnhilds sønner var slått. I *Ágrip* måtte Astrid flykte fra «*Gunnhildar ok suna hennar ok Høkonar jarls*» (*Ágrip* 2008: 26). Her er jarlen igjen et sendebud for henne, tvunget til å gjøre som hun vil. Jakten på Olav Tryggvason har det vært ulike versjoner av, noe vi kommer tilbake til i de senere sagaene. Etter den mislykkede letingen nevnes Gunnhild lite. Hun har fullført sin rolle ved å være den onde dronningen som sender menn etter Olav. Når han har reist utenfor hennes rekkevidde forsvinner hun ut fra historien, og vi får ikke vite hva som skjer med henne videre. Håkon jarl fortsetter å være Olavs fiende fram til sin død.

I denne sagaen får Gunnhild en annen rolle enn tidligere, nemlig som en av Olavs hovedfiender. Dette setter henne i et enda verre lys enn de andre sagaene, og dette viser seg i beretninger om hedensk bloting og ønske om barnedrap og betydelig mer trolldom enn vi har sett fram til nå. De tidligere krønikene og sagaene har dekket et større tidsrom enn denne, men om den dekker mindre tid går den mer i dybden i de episodene som det fortelles om.

Ellers er bildet mye det samme som i *Ágrip*, Gunnhild er datter av Ossur, kalt tote her, ikke lavskjegg. Som alltid er hun veldig beskyttende overfor sine sønner, kongene, men her er det flere episoder hvor hun passer på. Nytt er at hun bloter til de gamle gudene for å få vite hva folk kommer til å gjøre, selv om sønnene hadde tatt dåpen. Til nå har kristendom og hedendom nesten ikke vært et tema, bortsett fra når det nevnes at folk døpes, men her er det mer, med bloting og svar fra gudene, selv om «ingen vet at hun virkelig gjorde det». Men det virker som om det bildet av Gunnhild som var i *ThM* og *Ágrip* har fått fotfeste, og utviklet seg. Fra å manipulere Eirik og sønnene, i *HN*, har hun begynt å bruke trolldom og fikk først skylden for kong Håkons død og her for jakten på Olav Tryggvason, noe Ladejarlen var alene om i *HN*, og i større grad enn henne i *ThM* og *Ágrip*. Det at Håkon den onde og Gunnhild, to av de verste skikkelsene i sagaene, er knyttet sammen mot Olav, gjør hans lidelseshistorie verre. Rollen Gunnhild har i tilknytning til Olav Tryggvason er tolket til å være en typisk «ond stemor», men det er en rolle hun ikke har hatt før. Gunnhild får også skylden for Tryggves død, når hun legger svikråd og megler mellom sønnene. Hun har helt klart makt her, men bruker den bare til ondt.

4.4.5 *Orkneyinga saga (Ork)*

Dronning Gunnhild er ikke så mye med i denne sagaen. Vi får noe bakgrunn: Eirik styrte Norge før Håkon Adalsteinsfostre kom hjem, og han og familien flyktet. Kong Adalstein ga Eirik makten i Northumbria, men han måtte plyndre på somrene siden han hadde mange menn og lite land (bare en femtedel av England!). Eirik døde sammen med to jarler fra Orknøyene, og flere konger. Etter at Gunnhild og sønnene fikk vite at han var død, dro de til Orknøyene, hvor sønnene overtok makten, og brukte øyene som base mens de plyndrer på somrene. Mens de er der, hører de at det er krig mellom Håkon Adalsteinsfostre og kong Harald Gormsson, og de reiser til Danmark, siden de forventer støtte av danskekongen. Før de drar, gifter de bort den eneste nevnte datteren til Eirik og Gunnhild, Ragnhild, til Arnfinn, sønn av jarl Torfinn (*Ork*: ÍF XXXIV 1965: 19 – 20).

Gunnhild er ute av sagaen, men Ragnhild forblir er en viktig skikkelse en tid, og jeg vil se litt på henne. Hun setter menn opp mot hverandre, og får drept først Arnfinn, så sin nye ektemann, Arnfinns bror Håvard. Hun gifter seg ikke med Einar klining, Håvards nevø, som drepte ham, og heller ikke med en annen Einar, med tilnavnet hardkjeft, som drepte den første Einar. Til sist gifter hun seg med Ljot, Arnfinn og Håvards bror, som blir en god leder. Hun får et minst like dårlig ettermæle som moren, og viser seg som sterk, manipulerende og slø, og påvirker alle rundt seg for sin egen agenda. Einar hardkjeft sier: «*Þat er mælt, frú... at þér mælið stundum annat enn yðr er í skapi, en sá, er þetta verk gerir, mun vilja þat fyrir hafa, at þú haldir þeim í hendr ríkinu ok þeim hlutum oðum, er eigi mun þykkja minna skipta*» (*Ork*: ÍF XXXIV 1965: 22), [*«Det blir sagt at De stundom sier noe annet enn De mener, frue. Om én skal øve dette verk, vil han til gjengjeld ha sikkerhet for at du lar ham få riket og noe annet som han som ikke synes er mindre viktig»*] (*OrkS* 1970:21). Også han hadde tenkt seg ekteskap, men Ragnhilds lovnad var ikke god, han fikk ingenting.

Ragnhild er ikke nevnt i de tidligere sagaene. Det kan være at hun er påvirket av det forfatteren visste eller mente om Gunnhild. Tradisjonene om Gunnhild som manipulerende og ond dronning kan ha farget av, Ragnhild får den samme rollen som Gunnhild har fått, som kvinnen som manipulerer og får menn til å begå onde handlinger. Som Gunnhilds råd gjør henne til syndebukk for det Eirik gjør, minsker skylden til jarlene når man hører at Ragnhild er årsaken. Det er belagt i flere kilder at hun ble giftet bort på Orknøyene, men det er naturlig nok her vi hører mest om henne. I *Hkr* sies det samme som her, at hun giftes bort til Arnfinn – naturlig nok siden *Ork* har vært en av *Heimskringlas* kilder, - men i *Fsk* sies det at det er Håvard hun ble gift med. Og det ble hun jo også, hvis man følger historien her.

4.4.6 *Jómsvíkinga saga (Jóms)*

Jóms er en saga som har utviklet seg mye siden den først ble nedskrevet. Den forteller om krigerbrorskapet Jomsvikingene, og beretter om deres interaksjon med det danske kongehuset og nederlaget mot Håkon jarl i slaget ved Hjørungavåg (ca. 986). Det er forskjell mellom tekstvitnene på hvor mye Gunnhild er med, men jeg gjengir alt som omhandler henne, og bruker den lengre versjonen som står i AM 291 4to. Den er også gjengitt i *Flateyjarbók*, men er der oppdelt og sammenvevd med andre sagaer.

Etter å ha diskutert forhold i Danmark går sagaen til Norge og Håkon jarl. Det fortelles at han var en mektig mann som styrte fire fylker i Norge. På den tiden styrte Harald gråfell, og moren hans Gunnhild, som ble kalt kongsmor, over Norge (*Jóms* 1828:18). De jaget Håkon ut av landet, og han dro til Danmark. Snart fortelles det at jarlen og danskekongen legger planer om å bli kvitt Harald gråfell, men for å få tatt ham må de også bli kvitt Gunnhild. Håkon får overtalt Harald blåtann og Gullharald til å drepe Harald gråfell og Gunnhild, på samme måte som i *ThM* og *Ágrip*, men det er flere opplysninger. De sender et skip med beskjed til Harald om at han, med en ikke stor hær, er bedt til Danmark. Med denne ordsendingen skal det også følge med at Harald blåtann ønsker å be om Gunnhild. Når hun ser det, vil hun både få sønnen sin til å reise og reise selv, for hun har lenge vært mannegal (*Jóms* 1828: 20). Det går som de ønsker; Gunnhild blir glad for beskjeden og får sin sønn til å reise. Harald blir drept av Håkon jarl og danskene, etter å ha styrt Norge i 15 år sammen med brødrene sine og moren (*Jóms* 1828: 23). Håkon jarl dreper Gullharald, etter avtale med Harald blåtann, og reiser så til Norge og forteller Gunnhild at han har hevnet sønnen hennes. Han gjentar danskekongens ønske om å gifte seg med henne og de reiser sammen til Danmark. Håkon og Harald har avtalt at hvis hun går i fella og drar til Danmark, så har de menn som skal drepe henne der. Hun går i fella, fordi, som mange sier, hun var mannegal og ville gifte seg, og reiser av sted et følge som er en dronning verdig. Hun blir tilsynelatende godt mottatt, blir hentet i vogn og lovet god mottakelse hos kongen. Når kvelden kommer er de ikke ved kongens hall, men ved en stor blautmyr. Der tok de Gunnhilds hender og hev henne ut av vognen (*Jóms* 1828: 25). De neste linjene er skadet, og lesingen er usikker, men det er tolket til at mennene som møtte henne i Danmark bandt Gunnhild med en streng, knyttet rundt halsen hennes og kastet henne i myra (*Jóms* 1969: 84, f 9, s. 209). Der døde hun, og det het siden Gunnhildarmýr. Det er ikke funnet en myr med det navnet, Haraldskjær har ikke hett det før. Når kong Gorm får vite hva som har skjedd sier han at hun fikk den passende skjebnen som han tiltenkte henne (*Jóms* 1828: 26). Denne delen er også gjengitt i

Flateyjarbók, som en del av *OTm*, men der har vi også med andre sagaer, som forteller mer om bakgrunnen til Gunnhild, den samme som i *Heimskringla*, hvor hun blir opplært av to samiske trollmenn som hun sviker og får tatt livet av. Dette blir kombinert og kommentert der. Versjonen i *Flateyjarbók* forteller at «lærde menn» har fortalt om Gunnhilds endelikt, og benytter seg da av *Jóms*. Den starter og fortsetter som de andre, men trekker inn bakgrunnen som gjengis i *OTm*, som *Jóms* står sammen med:

«Þrifu þeir Gunhildi med myklum þys ok haduligu harke ok drektu þeirre daligu drottningu j æit ferlliga diuft fen. for þar sem von er at illth upphaf fekk illan enda. þuiat Gunnhildr hafde grimliga sem fyr var sagt Finnana suikit sina mæistara. Lyktazst þar nu frasognn grimlæiks ok glæpa Gunnhildar konungamodr. ok ma nu æigi hennar illzskalæingr vm spilla edr yfirganga þessa sögu» (*Flateyjarbók* 1860 - 68: 153).

«De grep Gunnhild med stort ståk og spott og fór hardt og stygt med henne og druknet den usle dronningen i en fryktelig dyp myr. Der gikk det slik en kunne vente, at dårlig opphav fikk dårlig ende, for Gunnhild hadde, som før er sagt, grusomt sveket finnene, læremestrene sine. Der ender da fortellingen om Gunnhild kongsmors grusomhet og misgjerninger, og nå vil ikke hennes vondskap ødelegge eller komme ved denne sagaen»] (*Flatøybok* 2014: 297).

Skriverne av *Flateyjarbók* har ofte holdt seg tett opp til *Heimskringla*, men de har brukt andre kilder, som *Jóms*, og kan kombinere og kommentere på det: dårlig opphav får dårlig ende, Gunnhild hadde sveket sine læremestere og ble selv lurt og druknet, så hun får som fortjent.

Sagaen sier ikke noe om hvor Gunnhild er fra eller hvem hun er i slekt med, men de kan i alle fall ikke ha ment at det var danskekongen. Hans kone het faktisk også Gunnhild, og det kan være en årsak til at de har blitt knyttet sammen i ettertid. Det sies ikke noe om at hun kan trolldom, men måten hun blir drept på kan få en til å tenke på heksers endelikt. Uansett framstår hun som en mektig kvinne; hun styrer sammen med sønnene, og vil styrke dem alt hun makter, og på grunn av det er hun en fiende som er så sterk at hun må tas, selv etter at den mektigste sønnen er død. Her også får vi høre hva folk har sagt, og det er at hun var mannegal. Jeg vil komme tilbake til *Flateyjarbók* senere, og hvordan den bruker kildene sine.

4.4.7 Saxo Grammaticus: *Gesta Danorum* (Saxo)

Saxos krønike om de danske kongene spenner seg over et stort tidsrom, fra en mytisk fortid til Saxos samtid, i seksten bøker. De norske kongene dukker opp flere steder, men det er bare i bok ti at Gunnhild nevnes, og det meget kort. I bok ti, om Harald blåtann, møter kongen «Harald Gunhildssøn», som ber om bistand mot onkelen sin. Til gjengjeld vil han betale skatt til Danmark. Vi får gjengitt deler av slaget, som viser Håkons dyktighet. Ifølge *Saxo* var det jevnt, begge sider hadde mistet like mange, og begge trodde at de seiret. Så kommer en nå kjent scene, Håkons død:

«Men da Hakon atter søgte ned til sin Flaade, skete der noget mærkværdigt, som likefrem lyder utroligt. Man saa' nemlig et Spyd svæve om oppe i Luften, hid og did, hvilket fylde alle, som saa' det, med lige saa megen Frygt som Undren; det fløj nemlig med usikre svingninger til forskjellige Sider, saa det saa' ud, som om det omhyggelig spejdede efter, hvor det skulde slaa ned. Medens alle umaadelig forbavsede stirrede paa dette Under og ikke vidste, hvad en saa usædvanlig Ting varslede, faldt det pludseligt og brakte den Fare, der syntes at true alle, over Hakons Hoved alene. Somme holder for, at Haralds Moder Gunhild ved Trolddomskunster har skaffet dette Spyd til Veje og dermed hævnnet sin Søns Nederlag paa Sejrherren» (Saxo 1977: 385).

Som i de andre kildene ser Håkons død ut til å ha kommet overraskende på alle, i seierens øyeblikk er det et heldig (eller uheldig) spydkast som plutselig rammer ham. Her er det et merkelig spyd, og ikke et pilskudd. Som i *ThM* ble våpenet kastet (eller der, skutt) av en ukjent. Den eneste gangen Gunnhild blir nevnt av Saxo er for å vise at *noen mener* at hun, ved hjelp av trolldom, har fått til dette. Men vi begynner å se at det er ulike tradisjoner og meninger om akkurat denne episoden. I *HN* er det en helt annen årsak, og her, i *ThM* og *Ágrip* er det alltid med et forbehold, «noen sier», så det har ikke vært sett på som et faktum at det var Gunnhild som var skyld i akkurat dette: det kan ikke bevises, og det er ulike oppfatninger, slik kildene viser. Vi får ikke mange opplysninger om Gunnhild her, men det er mer likt *ThM* enn *HN*. Hun er Harald gråfells mor, og den eneste årsaken til at hun nevnes, og måten hun utøver makt, er at hun muligens har skaffet et magisk våpen som hun bruker for å hevne sin sønn. Det er ingen beskrivelse eller bakgrunn.. Det er sannsynlig at Saxo har brukt islandske kilder for å fortelle om Håkons død, og det ser ut til at denne utbredte forklaringen, «Gunnhild gjorde det!» er hentet derfra.

4.4.8 *Fagrskinna* – Noregs konunga tal (Fsk)

Som vanlig nevnes Gunnhild først sammen med mannen sin. Hun kalles *konungamóðir*, og sies å være datter Ossur tote, eller lavskjegg,¹⁴ fra Hålogaland. Hun beskrives som fager og staselig, ikke storvokst, dyptenkt, snakkesalig, ondskapsfull, uvennlig og grisk etter gods og land.¹⁵ Barna som nevnes er Gamle, Guttorm, Harald, Erling, Ragnfrød og Sigurd sleva, og datteren Ragnhild, som ble gift på Orknøyene. Vi får vite at selv om styret til Gunnhild og Eirik ble kort, virket det lenge på folket fordi kongen lot seg så lett overtale og dronningen bare var ondsinnet. Eirik fikk alt folket mot seg, hvilket er en vise vi har hørt før.

Deretter kommer bud om Håkons forlis, og der også strofe 49, diskutert i kapittel 4.1. Med sine spådomskunster, som vist i diktet og konteksten det står i, visste Gunnhild at Håkon

¹⁴ Navnet *lavskjegg* står her og i *Ágrip*, mens han kalles *toti/tóti* andre steder. Betydningen av det siste navnet er usikkert. *ThM* og *Saxo* og *Odd* oppgir ikke hvem som er Gunnhilds far.

¹⁵ «[F]ögr sjónum ok tígurlig, <ekki mikil kona>, djúphuguð, margmálug ok grimmlunduð, eigi vinholl, ærit gjön til fjár ok landa» (Fsk: ÍF XXIX 1984: 74). *Djúphuguð* kan både være positivt, dyptenkt/klok, eller negativt, listig/falsk/slu.

var i live. Det stemmer, og han gjør seg til venns med alle han møter, og alle ønsker seg ham som konge. De fryktet den ulov og overmakt som var pålagt dem, og alle beskyldte Gunnhild for det, ingen mente annet enn at det var hennes skyld. Bøndene truer Eirik, fordi de ikke vil tåle *Gunnhilds* vanstyre lengre. Eirik og familien drar til England, han får styre over Nordtimbraland, og tar dåpen. Man får anta at Gunnhild også ble døpt da, om ikke tidligere.

Vi får høre at Ragnhild, datteren, blir giftet bort til Håvard Torfinnsson, sønnesønn av Torv-Einar jarl på Orknøyene, og at Eirik dør når han plyndrer sør for England. Etter hans fall lot Gunnhild dikte et kvad til ham, der han blir ønsket velkommen til Valhall av Odin. Deretter blir det fortalt om Eiriks mange reiser: «*Hann fór norðr á Finnmörk ok allt til – Bjarmalands með hernaði. Í þeiri ferð sá hann fyrsta sinn Gunnhildi. Þá var hón á fóstri ok at námi með Mottul Finnakonungi; sá var allra fjölkunnigastr*» (Fsk 1984, ÍF XXIX: 79), [... han for nord til Finnmark og like til Bjarmeland med hærferd. På denne ferden var det han så Gunnhild for første gang, da var hun til fostring og gikk i lære hos finnekongen Mottul; ingen var mer trollkyndig enn han] (Fagerskinna 2007: 61). Ikke bare er Gunnhild datter av en nordlending og kan trolldom; her får vi høre hvor hun har lært det, og at hun har vært fostret i Bjarmeland, hos finnene. Denne Mottul er et kjent navn fra flere sagaer, skrevet inn i mange historier som en representant for samene over flere århundre.¹⁶

Sønnene holder til i Danmark mens de plyndrer i Norge og får danekongens hjelp og støtte, som vi har sett i andre sagaer. Vi hører om Gunnhildssønnenes og Håkons siste kamp, på Fitjar: rett etter Øyvind skrøyas fall kom Gunnhildssønnenes hær på flukt, akkurat som i *Ágrip*. Kong Håkon forfølger dem og dreper så mange han kan, men dør omsider, han ble truffet i høyrearmen da han jaget de flyktende, og forblør. Med tanke på hvor negativt innstilt resten av teksten er mot Gunnhild, er det nesten rart at hun ikke klandres for Håkons død også. Men som vi har sett er de andre tilfellene basert på det «noen» sier, så kanskje denne forfatteren ikke kjenner til denne forklaringen, eller ikke trodde på den. Her gjengis strofen av Tord Sjöreksson, som omtaler Harald gråfell som Gunnhilds arving.

I et brev Håkon skrev til Gunnhildssønnene før han døde av blodtap, utpeker han nevøen Harald gråfell til sin arving og gir ham sin hird og sitt rike. Harald og hans brødre reiser nordover, og han blir tatt til overkonge. De ble kristnet i England, men de har ikke blitt regnet som kristningskonger. De straffer og ødelegger hov og blot, men de tvang ingen til

¹⁶ I Saxo er bjarmenes konges navn ukjent, men prinsen av Finnmark heter Matul («Mutullus»). I *Landnámabók* er han finnenes konge, og bestefar til kona til en av landnåmsmennene. Han er også med i fornalderssagaer, i *Bǫðvars þáttur bjarka* fra *Hrolfs saga kraka* og *Bjarkamál* fortelles det om Kvit, som enten er datter eller barnebarn av Mottul finnekonge, og vi møter han også så sent som på 1000-tallet, når Tore Hund fra Bjarkøy drar til ham for å få hjelm mot Olav Haraldsson i *Lífssaga Ólafs helga* (Hermann Pálsson 1999: 40, 45).

kristendommen, og intet er sagt om hvordan de holdt troen; den var kristen som ville og hedensk som ville (*Fsk*: ÍF XXIX 1984: 98). Det blir uår, både fisket og kornhøsten slår feil, og dette tolkes som de førkristne gudenes vrede over at kongene ødela blotstedene. Etter hvert kommer en annen Håkon, den mektige jarlen. Han får hjelp av danskekongen, og Gunnhild og sønnene blir jaget ut av landet og drar til Skottland. Håkon jarl er ikke kristen, han bloter stort, og årveksten blomstrer, korn og sild trives. Etter hvert kommer Gunnhilds sønner tilbake, men de blir slått, noen blir drept, og Gunnhild og de resterende flykter igjen til Skottland. Vi har hørt at hun hadde en datter på Orknøyene, så kanskje var det dit hun dro. Det fortelles ikke noe om hvordan hun dør. Hun nevnes igjen, kort, når det er snakk om kong Svein og hans mor Alfiva, som overtok makten etter Olav Haraldssons død i 1030. Svein presenteres ikke negativt, men det fortelles at Alfiva hadde mest å si over ham, og mange sa det ødela for begge. På grunn av det ble det dårlig styre, og bøndene sammenlignet med Gunnhildtiden, den verste som hadde vært før i Norge (*Fsk*: ÍF XXIX 1984: 201 - 202).

Det er mye nytt i *Fsk*. Vi har begynt å høre om hvor hun er fra, og flere steder har det blitt sagt at hun er trollkyndig, men her får vi vite hvor hun har det fra: hun har vært hos finnekongen Mottul og blitt lært opp av ham. Trolldommen blir kun demonstrert gjennom at hun ser at Håkon klarte seg på havet, i ett manuskript. Samer, eller finner, blir ofte knyttet til trolldom. De er adskilt fra den norrøne befolkningen, med et annet språk og levesett, og kan tillegges andre egenskaper og kunnskap, og er på den måten «fremmede», særlig for nedskrivere fra Island. Trolldomskunster er ikke noe som kun samer eller onde mennesker har, og framsynthet er en evne som opptrer mange ganger i sagaene. Det kan se ut til at forfatteren har kjent til flere fortellinger og varianter om Gunnhild, men ikke utnyttet dem til fulle. Gunnhild får ikke skylden for Håkons død, men blir framstilt dårlig gjennom hele sagaen. Nytt er at det også er overlevert en strofe som blir tillagt henne, som antakelig ikke stemmer. Vi møter igjen Ragnhild, som gifter seg med Håvard på Orknøyene, og ikke først med Arnfinn, som i *Ork*.

Gunnhild framstår nesten som den egentlige herskeren: Eirik styrer Norge, men Gunnhild styrer Eirik, og det at han gjør som hun vil blir slutten på hans regjering. Hun utøver makt indirekte ved å påvirke folk rundt seg. Det er dessuten en litt mer fyldig beskrivelse av henne enn den vi så i *Ágrip*; hun er liten, klok, god til å snakke for seg, onskapsfull, uvennlig og grisk etter gods og land. Ikke alt er dårlig, og denne beskrivelsen kan minne om norske konger, som var vakre, gode til å snakke, snille mot sine venner og grusomme mot sine fiender, og litt mer grådige etter rikdom enn de hadde godt av.

4.4.9 *Heimskringla* (Hkr)

Det var mye nytt i *Fsk*, men det er mye nytt her også. Det er mulig at *Hkr* har hatt *Fsk* som kilde, men i så fall har det blitt lagt til veldig mye annet materiale.

Første gang vi møter Gunnhild er i *Haralds saga hárfagra*, hvor det berettes om Eirik og hans reiser. Han dro ut som tolvåring og fartet rundt i åtte år, før han dro til Finnmark og helt til Bjarmeland. Da han kom tilbake til Finnmark, fant mennene hans Gunnhild:

«[P]á fundu menn hans í gamma einum konu þá, er þeir höfðu enga sét jafnvæna. Hon nefndisk fyrir þeim Gunnhildr ok sagði, at faðir hennar bjó á Hálogalandi, er hét Qzurr toti. «Ek hefi hér verit til þess,» segir hon, «at nema kunnostu at Finnum tveim, er hér eru fróðastir á mörkinni...» (Hkr: ÍF XXVI 1941: 135).

[...fant hans menn i ei gamme ei kvinne så vakker at de aldri hadde sett noe liknende; hun sa til dem at hun het Gunnhild, og at far hennes bodde på Hálogaland og het Ossur Tote, «jeg har vært her,» sa hun, «for å lære trolldom av to finner, de viseste som er her i Finnmark...»] (*Snorres kongesagaer* 1998: 70).

Hkr har andre samer som Gunnhilds læremestre enn den kong Mottul som ble nevnt i *Fsk*. Kanskje er dette fordi forfatteren kjente andre sagaer hvor han er med, og visste at det ikke kunne stemme, eller fordi han har hatt flere kilder med motstridende fortellinger og har valgt en annen. Eller han kan ha laget den selv, for å forbedre sagaen. Et sted må denne bakgrunnen komme fra, og den er ny her.

De to samene, som er ute på jakt, vil begge ha Gunnhild og er sjalu på hverandre og på alle andre som kommer dit, som de tar livet av. De er vise og gode til å følge spor, gå på ski og skyte, alle ferdigheter som forbindes med samer, i tillegg til trollkunster som å endevende jorda med et blikk. Gunnhild bestemmer seg for å gjemme kongsmennene i gammen. Når finnene kommer tilbake har hun på magisk vis fjernet sporene av Eiriks menn, og hun får finnene til å sove tungt ved å legge seg mellom dem og vekke dem gjentatte ganger i løpet av natta. De foregående nettene hadde de våket skinnsyke på hverandre, men de er mer enn villige til å ha henne mellom seg, og hun legger hendene rundt dem. Når de sover tungt, tar Gunnhild to selskinnssekker over dem og kongsmennene får drept dem mens de sover. Hun benytter seg både av kvinnelist og magi og det er liten tvil om at hun er slu. Mennene tar henne med til Eirik, som drar sørover til Hálogaland og stevner Ossur tote til seg. Eirik sier at han vil ha Gunnhild til kone, hvilket hennes far går med på, og Eirik tar henne med sørover (*Heimskringla*: ÍF XXVI 1941: 135 - 136).

Vi får høre at Harald hárfagre gjør Eirik til overkonge over brødrene sine, og at de ikke likte det. En av dem, Halvdan svarte, gjør seg til konge over trønderne. To år senere døde Halvdan plutselig under et gjestebud i Trondheimen: «... ok var þat mál manna, at Gunnhildr konungamóðir hefði keypt at fjölkunnigri konu at gera honom banadrykk» (Hkr: ÍF XXVI

1941: 147), [«... og folk sa at Gunnhild kongemor hadde kjøpt ei trollkyndig kone til å gi han gift i drikken»] (*Snorres kongesagaer* 1998: 77). Det er ikke utypisk at gift og magi ses i sammenheng. Her er det kanskje rester av ulike tradisjoner, eller det er forfatteren som prøver å holde alle porter åpne; det er folkesnakk som gjør Gunnhild skyldig her, ikke annet, noe vi har sett før. Hun kalles «*konungamóðir*», men det er først like etterpå at vi hører at hun og Eirik får en sønn, som Harald hårfagre øser vann over og gir sitt navn, og sier at han skal være overkonge etter sin far. Det er nok et litterært grep, for det er Harald, senere kjent som gråfell, som blir den mektigste av Eiriks og Gunnhilds sønner når de endelig får kongemakt. Da er det fint at hans mektige farfar allerede har utpekt ham.

Etter Harald hårfagres død får vi en oppsummering om Eirik og Gunnhild. Hun er «*kvinna fegrst, vitr ok margkunnig, glaðmælt ok undirhyggjumaðr mikill ok in grimmasta*» (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 149). Hun er den fagreste av kvinner, vettug eller klok, i positiv forstand, blid i sin tale, men innful eller listig, og ond, lett å gjøre sint. *Margkunnig* kan både bety kunnskapsrik og trollkyndig. Beskrivelsen her er mer innholdsrik enn i *Fsk* og *Ágrip*, og man kan se at det er en ambivalens, hver eneste positive ting følges av noe negativt. Det er også noen forskjeller i navn på barna, bl.a. er det ingen som heter Gorm, slik det er i *HN* og *Ágrip*, men det er en norsk variant av samme navn, Guttorm. Som vi så i kap 3.3 mente Gustav Storm (1892: 216-17) at Gunnhild og Eirik har hatt en sønn som het Gorm den gamle, etter morfaren sin, den danske kongen med samme navn. Storm mente at dette navnet i ettertiden har blitt til to navn, Gorm, eller den norske varianten Guttorm, og Gamle. I *Ágrip* oppgis alle de tre navnene, så der kan ett navn ha blitt til tre brødre. Å oppkalle etter to slektsledd tilbake var vanlig, og å arve kallenavn var heller ikke utypisk: den Halvdan svarte som her forgiftes, er oppkalt etter Harald hårfagres far, med både for- og kallenavn (ÍF XXVI 1941: 149, f 2). Gunnlaug ormstunge og Tord den truende (*hreðu*) er eksempler fra islendingesagaene på slik oppkalling. At *gamli*, et kallenavn, har blitt til personnavnet Gamle, er heller ikke utenkelig, det er mange navn som kommer av kallenavn. Vanligvis bruker man å oppkalle etter avdøde, og ikke etter folk som er i live. Sønnen som kalles Gamle er den eldste av brødrene (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 162), så det kan brukes som argument for at danskekongen Gorm den gamle døde før Harald hårfagre, siden man ellers antakelig ville ha oppkalt etter farfaren først, hvis begge var døde. Dette gjelder også for Olav Tryggvason, som er oppkalt etter farfaren. Hvis faren var død da Olav ble født, ville han nesten sikkert blitt oppkalt etter ham, og hett Tryggve (som Tord Tordsson i *Þórðar saga hreðu* eller Bolle

Bollason i *Laxdæla saga*). I *Ágrip* var han tre år da faren døde, noe som kanskje stemmer bedre, men som er mindre passende for lidelseshistorien.

Neste del av *Hkr* er *Hákonar saga góða*. Håkon Adalsteinsfostre har kommet til Norge, Eirik har flyktet og fått et rike i Northumberland, og Gunnhild og sønnene er med dit. Eirik faller i et slag i England, og Gunnhild og sønnene får beskjed om det. De slår seg ned på Orknøyene og er der for en tid. I mellomtiden blir det ufred mellom Håkon og danskekongen, Harald Gormsson. Dette får Gunnhild og de enda ikke voksne sønnene høre om, og de legger sine planer. Datteren Ragnhild giftes bort til Arnfinn, sønn av jarl Torfinn hausakljuv, en av Eiriks venner, på Orknøyene. I *Fsk* var det Håvard Torfinnson hun ble gift med, men her følger det *Ork*. Gunnhild setter kursen for Danmark, hvor hun og sønnene blir godt mottatt, og hennes sønn Harald blir fostret av kongen. Vi kjenner fortsettelsen av historien, Gunnhildssønnene herjer i Norge, og flere dør i slag med Håkon. Guttorm dør på Karmøy, Gamle dør på Rastarkalv (*Hkr*: ÍF XXVI 1941:174, 180). For den neste viktige episoden, Håkons død, er det noen ulikheter med de eldre kildene. Den store krigeren Øyvind skrøya, som blir drept av Håkon, og som vi møtte både i *Ágrip* og *Fsk*, har i *Hkr* en bror, Alv askmann. Når det snakkes om Harald Eiriksson og brødrene hans, fortelles det at i hæren deres var også morbrødrene deres, Øyvind og Alv (*Hkr*: ÍF XXVI 1941:185). De andre stedene hvor Øyvind er med sies det ikke noe om et slektskap mellom ham og Gunnhildssønnene, før vi går over til islendingesagaene og *Egils saga*. Det er til og med sitert strofer som skal være om denne veldige slåsskjempens fall, laget av hans navnebror, Øyvind skaldespille, i *Fsk*. I *Fsk* får vi vite at han følger med Gunnhildssønnene fra Danmark (*Fsk*: ÍF XXIX 1984: 84), hvilket passer med den historiske Gunnhild, men ikke med henne som hun framstilles her. Disse krigerne nevnes ikke her før i dette slaget. Alv nevnes ikke i mange sagaer, men er med i *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta*, diskutert under, som i stor grad bygger på *Hkr*, og i *Egils saga*. Der får vi høre mer om disse brødrene.

Slaget har vart en stund, Øyvind og Alv er drept, og det går tilsynelatende dårlig for Gunnhildssønnene. Så kommer det fatale skuddet som tar livet av Håkon, og det er samme som i *Ágrip*, men her har matsveinen blitt til skosvein, og har fått navnet *Kisping* (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 190 - 191). Som andre steder er dette diskutabelt; det er også mange som sier at man ikke kan vite sikkert hvor pilen kom fra, siden det fløy piler og spyd så tykt som snøføyk. Så gjengis en strofe vi allerede kjenner fra *Fagrskinna*, av Tord Sjåreksson. Etter Håkons død blir Gunnhilds sønner konger i Norge, med Harald gråfell i spissen.

Haralds saga gráfeldar starter like etter Håkons død, og forteller at brødrene tok kongedømmet. Harald var den fremste av dem, og den eldste som var i live. Han er jo beleilig nok også den med samme navn som farfaren og ble utpekt av ham til å bli konge etter sin far. Om Gunnhild sies det: «*Gunnhildr, móðir þeira, hafði mjök landráð með þeim. Hon var þá kǫlluð konungamóðir*» (*Hkr: ÍF XXVI 1941: 198*), [Mora, Gunnhild, hjalp dem mye med styringa av landet, hun ble kalt kongemor] (*Snorres kongesagaer 1998: 105*). Dette tilnavnet har blitt brukt tidligere her, men nå kan det brukes med rette. Navnet er ikke bevart i skaldedikt eller krønikene, men det brukes i flere av de norrøne sagaene.¹⁷

Gunnhild er med på rådslagningene til sønnene, så hun er en kvinne med makt og innflytelse. Vi får høre at sønnene er griske og pengeglade, at de river ned hov uten å få kristnet noen og at det, som i *Fsk*, blir uår. Det er andre konger av deres blod, Tryggve og Gudrød, som har riker i landet, men det verste er i Trondheimen, hvor Sigurd jarl sitter med et eget rike, som han ikke har noen rett til siden han ikke er av slekta. Gunnhild vil gjøre noe med jarlen og snakker med sønnene om det. De er sammen og taler og rådslår om styringen av landet, som de ofte gjorde. Hun egger dem på en ganske typisk måte: ved å si hva som er galt (Sigurd jarl har et stort rike, uten rett til det), at de ikke gjør noe med det (de reiser ut i viking, men gjør de noe med problemene hjemme?), og de er ikke like gode som forfedrene sine (Harald hårfagre ville ikke latt sånt skje) (*Hkr: ÍF XXVI 1941: 204 - 205*). Brødrene forsvarer seg: jarlen er for sterk, han har hele Trøndelag med seg. Gunnhild vil bruke list mot ham, og får det som hun vil. Hun blir dessuten med sønnene når de jobber mot jarlen, så hun er ikke bare den som setter i gang, hun sørger for at det blir gjennomført. De får overtalt Grjotgard, Sigurds yngre, «dårligere» bror, til å drepe ham for seg. Selv om Gunnhild egger sønnene sine, er det ikke de direkte som dreper jarlen, men eggingen setter i gang det hele, og det er mer hennes enn deres fortjeneste at han dør. Det framstilles som noe som skjer i hemmelighet, men er gjengitt i detalj. I skaldediktene, Øyvind skaldespilles *Háleygjatal*, er det sønnene brøt sitt løfte (*Hkr: ÍF XXVI 1941: 207-208, str. 93 og 94*), så i de samtidige kildene har ikke Gunnhild fått skylden.

Den som egger til dyst blir ofte sett på som en typisk kvinneskikkelse i sagaene (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 15). Det er ulike syn på kvinners rolle som de som egger menn til handling: noen mener at det reflekterer en historisk virkelighet, mens andre mener det er en litterær konstruksjon, laget av kvinnefiendtlige middelalderskrivere for å skape en syndebukk for menns voldelige handlinger, eller for å tillegge en sosial sanksjon på mennenes

¹⁷ Ágrip, *Fsk*, *Hkr*, *OTm*, *Jóms*, én versjon av *Hfs*, *Flóa*, én versjon av *Þsh*, *Horð*

vold (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 19-21). Det kan selvsagt være litt av flere ting, både en refleksjon av virkeligheten og et litterært hjelpemiddel. Gunnhilds egging her er nok en litterær episode, som støtter opp om henne som en sydebukk. Uansett er den eggende kvinnen en aktiv og kraftfull katalysator i fortellingen. Vi ser gang etter gang at det fortelles at det var Gunnhilds arroganse og råd som gjorde Eirik og sønnene til dårlige herskere, så det er fristende å tolke dette som at hun blir brukt som sydebukk.

Så fortelles det om Håkon jarl, sønnen til avdøde Sigurd jarl. Han går ikke imot onkelen sin, Grjotgard, men mot Gunnhildssønnene. De strides, men det blir snart sluttet fred, og Håkon får det samme riket som faren hadde. Det er ikke det eneste som skjer: «*Pá gerðisk kærleikr mikill með þeim Hákon jarli ok Gunnhildi, en stundum beittusk þau vélræðum*» (Hkr: ÍF XXVI 1941: 211), [Nå ble det slik kjærlighet mellom Håkon jarl og Gunnhild; men ofte prøvde de å lure hverandre og se hvem som var listigst] (Snorres kongesagaer 1998: 112). I *ThM* og *Ágrip* var det også litt konkurranse mellom dem, som endte med at Håkon fikk Gunnhild druknet, og i *Odd* truer hun ham på livet og sender ham på ærend for seg. Forholdet deres er ganske forskjellig mellom kildene. Akkurat når Gunnhild er født vet man ikke, men hun må ha vært en god del eldre enn Håkon. Alder og ulike framstillinger av hendelsene er ikke eneste grunn til å ta dette forholdet med en klype salt, ikke minst var Håkon jarl i hard kamp med sønnene hennes, noe som burde legge en demper på kjærligheten. Begge var mektige personer som har fått dårlig ettermæle, så det er jo et fint litterært grep å lage et par av dem, og det kan være en utvikling av fortellingen om hvordan han var med på sviket mot henne med falske ønsker om ekteskap. Det er ikke mye mer enn det som sies her som underbygger et forhold dem i mellom, heller ikke den videre historien. Når Håkon jarl samtaler med andre mektige menn er Gunnhild og sønnene raske med å mistenke svik, og det går ikke lang tid før det blir kamp igjen. De liker heller ikke at to av slektningene sine, Tryggve Olavsson og Gudrød Bjørnsson, har kongemakt. Det blir det ugreit mellom to av de gjenlevende brødrene, Harald og Gudrød, men felles venner griper inn og forliket dem. I *Odd* var det Gunnhild som forlikte dem, men her gjør hun det ikke. Gudrød reiser til Tryggve og farer med svik og tar livet av ham (Hkr: ÍF XXVI 1941: 213 – 214).

Brødrene vil slåss mot Håkon, men han unngår dem, og herjer landet i stedet. De har uhell i flere konflikter og noen av kongene dør. Sigurd sleva blir drept på grunn av affæren med kona til Klypps herse, som han kalles her, og Erling etter å ha presset bøndene i Trondheimen for hardt (Hkr: ÍF XXVI 1941: 218 - 221). I *HN* og *Ágrip* dør Erling samtidig

med Gorm, når de slåss mot Håkon den gode. Vi får også høre at det er uår i landet, og at kongene klandres (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 221), men Gunnhild nevnes ikke her.

Så starter sagaen om Olav Tryggvason, som er den siste i *Hkr* hvor Gunnhild har en aktiv rolle. Vi har sett i *Odd* at Gunnhild og Olav ikke har et godt forhold: det samme er tilfelle her. Gunnhilds sønner forsøker å få tak i Astrid og den nyfødte Olav etter at de har drept faren hans, men mislykkes. Gunnhild spør sønnene nøye ut, men får ikke gjort noe på grunn av at deres strid mot Håkon jarl kommer i veien. Først på vårparten får hun skikket ut et stort følge som skal forsøke å få tak i Astrid og Olav, ledet av en mektig mann, Håkon. Her er det ikke Håkon jarl, men en annen med samme navn. I *Heimskringlas* kronologi passer det klart best at det ikke er jarlen som er ute på ærend for kongsmoren. Denne andre Håkon har heller ingen suksess med å finne barnet, og må dra tilbake til Gunnhild. Når hun igjen får høre nyheter, at Astrid og Olav er i Sverige, må Håkon ut på ny leting. Historien er ganske lik *Odd*, Gunnhild prøver å lure Astrid med å tilby gutten oppfostring, men det er ikke så gjentakende. Håkon gamle, som Astrid er hos, er høfligere her. Han sier at mora må rå, men sier ikke rett ut at de mistror dronningens ord. Håkon sendemann prøver å ta gutten med vold, men blir æreløst kjeppjaget av en trell (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 229), ikke en skjebne som hadde passet Håkon jarl, men god nok for et mer anonymt sendebud. Han vender slukøret tilbake til Gunnhild, og forteller hva som har skjedd. I *HN*, *Ágrip* og *ThM* så vi at det var det jarlen som var Olavs fiende, Gunnhild var bare delvis innblandet. I *Odd* var det Gunnhild som sendte jarlen på barnejakt, men det var en del ting og motivasjon som skurret. Her og i neste saga, *OTm* er det en annen Håkon, en venn av Gunnhild, (*Hkr*: ÍF 1941: 227) det er snakk om. Bjarni Aðalbjarnarson ser på *Heimskringlas* Håkon som en dobbeltgjenger av Håkon jarl (1941: 227, f.1). Det virker tvilsomt at jarlen ble sendt på leting etter en unge, om Gunnhild noen gang sendte folk etter Olav, som hun gjør her. Dette blir tatt opp av skriveren selv i *OTm*, og det kommer vi tilbake til.

Vi får høre at Håkon jarl har rømt landet og dratt til Danmark. Der egger han danskekongen, Harald blåtann, til å lure til seg Harald gråfell ved å tilby han len i Danmark, og deretter ta Norge fra ham. Harald legger fram saken for Gunnhild og de andre vennene sine (*Hkr*: ÍF XXVI 1941: 236), som han gjorde i *Jóms*. Gunnhild er fremdeles med på rådslagning, men hva hun sier om tilbudet, vet vi ikke. Harald drar til Danmark og blir drept av Gullharald på veien. Håkon jarl drar mot Gunnhild og sønnene, og de flykter til Orknøyene. Fortsettelsen fra *Jóms* er ikke med, der Gunnhild lures og druknes, så man får anta at hun sitter på Orknøyene, kanskje sammen med datteren sin, og etter hvert hører at alle

sønnene er døde. Det er nok det som er det mest sannsynlige endeliktet; ikke like definitivt som når hun druknes i en myr. Det er en antiklimatisk slutt på et dramatisk liv.

Heimskringlas forfatter har kanskje brukt både *Fsk* og *Ágrip* som kilde, men har valgt bort og lagt til stoff, enten fra andre kilder, både muntlige og skriftlige, eller funnet på nytt. Han har forandret og lagt til ting, de viktigste her er Gunnhilds oppvekst, og at hun plutselig har to brødre. Hun uttrykker makt på flere måter, både direkte og indirekte, og er veldig politisk aktiv. Når hun egger sønnene brukes det for bedre å forklare årsaken til jarl Sigurds død og å legge skylden mer på Gunnhild enn på sønnene hennes og Grjotgard. Introduksjonen av henne oppe i Bjarmeland er også ny, og den er ganske fantastisk. Vårt første møte med henne viser henne som slu, initiativrik og ambisiøs, og ikke redd for å bruke sin skjønnhet og kunnskap for å lure menn.

Håkon den godes død er samme fortelling som i *Ágrip*, men også her med forbehold, det blir nesten sagt at det er usannsynlig å vite for sikkert. Hun har et uttalt forhold til Håkon jarl, der det før var bare konkurranse. Han og danskekongen og Gullharald lurte Harald gråfell, men fortsettelsen av det, Gunnhilds fall, som vi har sett andre steder, er ikke med her. Det er ikke så mye om jakten på Olav Tryggvason her, som i *Odd*, og vi ser at en del er rettet på. Det er ikke Håkon jarl hun sender ut, men det har tydeligvis vært forvirring om dette, noe jeg kommer tilbake til i neste saga.

4.4.10 Óláfs saga Tryggvasonar en mesta (OTm)

Den lengste sagaen om Olav Tryggvason forteller ikke bare om ham, men begynner i Harald hårfagres tid og fortsetter etter Olavs død. Den har brukt flere kilder, både *Hkr* og *Jóms* og mange andre, og det meste er kjent fra eldre kilder. Jeg kommer til å kommentere på deler som står i *Flateyjarbók*, og konteksten den står i.

Introduksjonen av Gunnhild og episodene rundt henne er veldig likt *Hkr*. Hennes opplæring hos og svik mot finnene er det samme (*OTm* 1958: 8-10). Mange sier at det var hun som kjøpte en trollkyndig kone til å ta livet av Halvdan svarte. Sønnen Haralds fødsel og navngiving er med, og beskrivelsen som følger med henne er veldig lik den som er i *Hkr*, og til og med barnenavnene er de samme, selv om det er noe forvirring og uenighet mellom håndskriftene. Eiriks og familiens flukt til England, og hva Gunnhild og sønnene gjør etter hans død er også det samme som i *Hkr*. Ragnhild giftes med Arnfinn Torfinnsson. Øyvind skrøya og Alv askmann er Gunnhilds brødre, og det er hennes skosvein, Kisping, som er Håkon den godes banemann, men det er vanskelig å vite sikkert, og Tord Sjørekssons strofe

sies fram (*OTm* 1958: 45, str. 19). Gunnhild er med på rådslaging og egger sønnene til å få Sigurd jarl drept, men får et forhold til sønnen hans, Håkon. Når det tilsynelatende blir uvennskap mellom brødrene Harald og Gudrød, er det Gunnhilds råd som ligger bak, for det skjuler det kommende sviket mot kong Tryggve, og det var hennes idé.

Historien er fremdeles svært lik *Hkr* når den forteller om Olav Tryggvason. Når han fødes, gjemmer Astrid seg for Gunnhild og sønnene. Det er den samme Håkon, Gunnhilds venn, her med kallenavnet «den norrøne», ikke jarlen, som leter etter dem for henne. Denne forvirringen blir tatt opp i *Flateyjarbók*-versjoner av *OTm*: I en diskusjon om Håkon jarl sies det at «noen sier» at det var Håkon jarl som dro til Svitjod og lette etter Olav Tryggvason, men at det er mest sannsynlig at den Gunnhild sendte var denne Håkon norrøne. Forfatteren har hørt flere versjoner, og sier ifra om det, etter å ha skrevet det han syntes var mest sannsynlig (*Flateyjarbók* I 1860 – 1868: 88).

Som i *Hkr* er det Håkon jarl og danskekongen som lurer Harald og sender ham brev, før de får drept ham. Dette er etter at noen av brødrene, Sigurd og Erling, allerede er drept, på samme vis som i *Hkr*. Håkon jarl drar nordover med sitt følge. Når Gunnhild og de resterende sønnene får vite dette, prøver de først å samle en hær, men da det går dårlig, drar de til Orknøyene (*OTm* (A) 1958: 97). Ragnfrød og Gudrød kriger videre, men Gunnhild hører vi ikke mer om. I *Flateyjarbók* sin versjon av *OTm* er *Jóms* tatt med, hvor hennes død er med, og også det ble kommentert (jfr. 4.4.6).

Bildet av Gunnhild er veldig likt som i *Hkr*: hun bruker ord, særlig egging, og magi. Hun bruker makten sin direkte når hun sender folk etter Olav Tryggvason, men det er mest indirekte påvirkning av folk rundt seg. Det er lite nytt i *OTm*, men noe mer å se på i versjonen i *Flateyjarbók*, hvor kompilatorene har hatt mange kilder å jobbe med, og det sies fra om varianter, og noe blir valgt ut, noe vi også ser med at hennes død, som en del av *Jóms*, er der. Skriverne gir sine kommenterer, både om Håkon norrøne, og om dødsscenen hennes.

4.4.11 *Páttr frá Sigurðr konungi slefu (PSs)*

Fortellingen om kong Sigurd slevas død er kjent fra mange steder, men det er bare i *Flateyjarbók* den står for seg selv, som en egen tått før *OTm*. Kong Sigurd sender en av sine menn, Torkjell, på en uriaspost, et oppdrag som det ikke forventes at han skal komme tilbake fra, og flytter konen hans, Olov, hjem til seg. Han ligger med henne mot hennes vilje mens mannen er borte. Når Torkjell, som greide oppdraget sitt med glans, kommer tilbake, får han greie på dette og tar livet av kong Sigurd, men blir selv drept. Gunnhild laster Olov for det at

Sigurd ble drept og tenker å gjøre det kjent at Olov har fart usømmelig fram. Olov blir vår dette, reiser til Island med datteren Gudrun og blir gift der i stedet. Gudrun blir senere gift med Einar Øyolvsson (*PSs: Flateyjarbók* 1860-68: 19 – 21).

Historien om Sigurd og hans død har vært godt kjent, som vi har sett i flere av de eldre sagaene, men Gunnhilds rolle i den er ikke godt dokumentert. Kanskje har både Sigurd og Gunnhilds rolle blitt satt i et dårligere lys, for å få Olov, som dro til Island og fikk barn der, til å se bedre ut? Én av grunnene til å ta med denne tåtten kan være at Jon Håkonssons kone stammer fra slekten til Gudrun og Einar, og at Jon ville ha med mer familiebakgrunn (Titlestad m.fl. 2014: 93). Sigurd slevas død er også gjengitt i *OTm*, men i mindre detalj, og det sies ingenting om Gudrun der, eller Gunnhild. Sigurd og Klypp vil jeg komme tilbake til i forbindelse med *Pórðar saga hreðu*.

4.5 Gunnhild i kongesagaer og krøniker

Gunnhild er med i tre latinske krøniker og åtte norrøne kongesagaer fra Danmark, Norge og Island, som er komponert i løpet av ca. 250 år. Bevart i disse sagaene har vi en skaldestrofe som hun skal ha fremsagt og én strofe som nevner henne. De bevarte verkene er ulike; de er korte og lange, dreier seg om én eller flere konger, og har benyttet hverandre og andre tekster som kilder. Det kommer stadig fram nye opplysninger om dronning Gunnhild, det blir mer og mer informasjon om henne jo lengre tid det går. Flere av sagaene gir motstridende opplysninger om hennes bakgrunn, endelikt og forhold til kongene og stormennene som hun omgås. Vi ser at det var ulike tradisjoner rundt Gunnhild, ikke nødvendigvis i framstillingen av henne, men om bakgrunn og episoder. Hun framstilles negativt, om enn lojal til sin mann og sine barn. Trekk og egenskaper hun har, skjønnhet og klokskap, ville vært positive, hadde de ikke blitt brukt med dårlige hensikter, men hun er slu og svikefull, og bruker de gode egenskapene sine til ondt. En del viktige episoder som gjenfortelles i alle eller de fleste av sagaene har det vært ulike beretninger om og forklaringer på. Dette er episoder som er viktige for de norske kongenes historie, som har måtte blitt forklart og utdypet av sagafortellerne.

4.5.1 Viktige hendelser med flere forklaringer

Håkon den godes død har blitt fortalt om flere steder. Gunnhild knyttes ikke opp til den i *HN* eller i *Fsk*, men i alle de andre kongesagaene nevnes det at noen har sagt at hun forskyldte den. Håkons død har vært såpass uventet at man har ønsket å forklare det med mer enn en tilfeldig pil, og det var enten Guds straff eller den onde dronningens trolldom som blir brukt

som forklaring. Gunnhild blir beskyldt for å ha en finger med i spillet allerede i de eldste krønikene og sagaene, men det holdes åpent at det ikke var slik.

En annen episode er Olav Tryggvason og Astrids flukt. De personene som er knyttet til dette er Gunnhild og Håkon jarl, og også den andre Håkon, den norrøne. Denne episoden har det vært en del forvirring rundt. I *HN* er det Håkon jarl som er «skurken», og jakter på Olav. I *ThM* tvinger Gunnhild jarlen til å lete etter Olav, og legger feller for ham, men etter at Håkon jarl overtar riket, er det han som skaper vansker for Olav. I *Ágrip* er det igjen jarlen som er hovedfienden, mens Gunnhilds sønner forårsaket døden for Olavs far, og Astrid og den tre år gamle Olav angivelig flyktet fra både Gunnhild, hennes sønner og Ladejarlen, men der er det jarlen som skaper vansker når han overtar landet. I *Odd*, der historien går dypere inn på Olav Tryggvason og vi får hans «lidelseshistorie» fra barndommen av, som skal minne om bibelhistorie, har Gunnhild blitt en «ond stemor», men er tett knyttet sammen med Håkon jarl, for det er ham hun sender ut for å få tak i Olav. I *Fsk* er historien noe annerledes. I *Odd* var ikke Olav født da hans far ble drept, og Olav og Astrid måtte flykte og lide før han kom tilbake. I *Fsk* er ikke Gunnhild eller jarlen særlig tett knyttet til Olav; etter sin fars død var han i utlegd fra barnsben av og kom først tilbake til Norge rundt jarlens død. Gunnhild nevnes ikke her. I *Hkr* er det en annen Håkon som blir sendt av Gunnhild, og i *OTm* blir dette diskutert, og det kommes fram til at det ikke var jarlen.

Forholdet mellom Gunnhild og Håkon jarl er også noe som endrer seg. De konkurrerer, men i *Hkr* er det kjærlighet også, de nører et kjærlighetshat til hverandre. De er knyttet sammen i jakten på Olav Tryggvason, men ikke bare der. De har noe likt ettermæle, som mektige personer i sin samtid, og jarlen er hedensk mens Gunnhild driver med trolldom, noen steder hedendom, og begge framstilles som onde og dårlig likt. Olav Tryggvason er en av ettertidens mest populære konger, særlig på Island, som han delvis har fått æren for å kristne. Håkon jarl er også knyttet til beretningene om Gunnhilds død, som vi ser i *ThM*, *Ágrip* og *Jóms*, det er han som legger planen.

Gunnhilds bruk av trolldom er også variert, men det nevnes eller hintes til i de fleste krønikene og kongesagaene, men det varierer hvor mye det blir lagt vekt på det, med betydelig mer i *Odd*, *Hkr* og *OTm* enn i de andre. Det sies ikke noe om det i *HN*, og der er bakgrunnen hennes slik at det er naturlig at hun ikke har det. I *Jóms* og *Ork* er det ikke naturlige episoder hvor hun kunne brukt det, men det kan hende at de hører inn under tradisjonen med Gunnhild som trollkone, uten at det kommer frem. At hun blir sagt å være trollkyndig må også forklares, i *Fsk* fortelles det at hun er opplært i trolldom av finnekongen

Mottul, mens i *Hkr* og *OTm* er det hos to anonyme finner. Denne siste fortellingen, der hun sviker sine finske læremestre, er den som flest i dag kjenner til, på grunn av *Heimskringlas* popularitet, men det er ikke noe i de eldre kildene som legger grunnlaget for denne beretningen, bortsett fra at hun kommer nordfra. Hennes bakgrunn er også framstilt ulikt, og den henger sammen med trollkyndigheten hennes. *HN* er eneste saga som sier at hun er datter av danskekongen, og der bruker hun ikke trolldom. I *Ágrip* er hun datter av Ossur lavskjegg, i *Odd*, *Hkr* og *OTm* Ossur tote, og *Fsk* tar med begge varianter. I kildene hvor hun er datter av Ossur fortelles det at hun er fra Hålogaland, og vi så at hun også har samisk tilknytning i *Fsk*, *Hkr* og *OTm*, og denne bakgrunnen er tatt med for å underbygge magibruken. *Hkr* beretning er helt klart den lengste og mest fantastiske, og der, og i *OTm*, er det også mere nytt. Familien hennes utvides; i *Ágrip* og *Fsk* møter vi krigeren Øyvind skrøya, som er fra Danmark i *Fsk*. I *Hkr* har han en bror, Alv askmann, og der og i *OTm* er de Gunnhilds brødre. Hvor kommer dette fra, er det *Heimskringla*-forfatteren som finner på ting? Det er såpass mange nye opplysninger her at det er fristende å tenke det, men det kan være at han bygget på nå ukjente kilder. Vi vil se at i *Egils saga* er det noen likheter med *Hkr*, og det er en av årsakene til at Snorre har blitt holdt for å ha skrevet begge.

4.5.2 Bildet av Gunnhild

Det helhetlige bildet av Gunnhild som presenteres i det samlede korpuset av krøniker og kongesagaer er relativt homogent, men med noen unntak. Vi får beskrivelse av henne allerede i *Ágrip*, og dette er gjennomgående ganske likt. Hun er liten, svært vakker, klok, god til å snakke for seg, men full av svikråd, og ond. Bakgrunnen hennes er veldig forskjellig fra kilde til kilde, med *HN* som den som mest stikker seg ut på den ene siden, til den svært utvidede bakgrunnen i *Hkr* på den andre. Uansett hvor hun er fra eller hvem hun er i familie med, er framstillingene av henne er ganske like. Enten hun er trollkyndig eller ikke, er hun ondsinnet og manipulerende, og har politisk makt.

Forholdet mellom henne og Eirik, og henne og sønnene, er bra. Det holdes ikke fram som noe positivt, men det er der, og som Folkmar (1875: 392) skrev, er hennes tilsynelatende oppriktige kjærlighet til sin mann og sine barn det eneste som veier opp for resten. Mange steder er både Eirik og sønnene framstilt i alle fall delvis positivt, og det er Gunnhild som får skylden for det dårlige som skjer i deres regjeringstid. Har framstillingen av Gunnhild som den onde dronningen som påvirker sin familie, et politisk motiv? Kongesagaene ble stort sett skrevet for det norske kongehuset, og der har vi ingen etterkommere av Eirik og Gunnhild:

ingen etterkommere av hennes barn er nevnt, den eneste som vi får høre at giftet seg er Ragnhild, og heller ikke hun får noen barn vi kjenner til. For mange av forfatterne av kongesagaene kan det ha vært ønskelig å framstille Hårfagreætten i et så godt lys som mulig, og da er det beleilig å kunne bruke Gunnhild som sydebukk, siden hun enten er dansk eller fra Finnmark eller Bjarmeland, og ikke har noen etterkommere på tronen etter sønnene.

Flere har søkt etter årsaken til den negative framstillingen av Eirik og Gunnhild, som det kom fram i kap 3.3 og 3.4. Eiriks kamper med brødrene, Gunnhilds rolle i sagaene om Olav Tryggvason, Egils fortellinger om henne og den påvirkningen det har hatt på ettertiden, eller middelalderens syn på sterke kvinner, er alle teorier som har vært løftet fram. Det har vært hevdet at tradisjonen om Gunnhild som en trollkone og datter av Ossur tote/lavskjegg fra Hålogaland, sett i flere kilder, er islandsk: «The origin and growth of the hostile Icelandic tradition relating to Gunnhild, Eirik Bloodaxe, and their sons cannot be fully determined, but it reached full flower with Snorri Sturluson in [*Heimskringla* and *Egils Saga*]» (Jones 1984: 121-122, f). I denne tradisjonen burde også hennes død være med, men to av sagaene som har med det, *ThM* og *Ágrip*, antas å være norske. Det har vært hevdet at *Jóms*, sannsynligvis skrevet av en islending, er eldst, og at denne beretningen stammer derfra (Folkmar 1875: 390), men det er uenighet om datering av de ulike versjonene av sagaen. Det ser uansett ut til at de senere kildene, skrevet på Island, har lettere for å gjøre bakgrunnen hennes mer eksotisk og la henne bruke mer trolldom.

Sønnene og Eirik kommer både godt og dårlig ut av kildene. Vi hører i *HN* og i *Ágrip* at det er Gunnhilds råd som gjør Eirik til en dårlig konge, og det samme er tilfelle med sønnene, både i *Ágrip* og *ThM*. I *Odd* legger hun svikråd mot både Olav Tryggvason og andre slektninger og mot Sigurd jarl, og det gjør hun også i *Hkr* og *OTm*, men i skaldediktene er det sønnene som bryter løfter. Også i *Fsk* er dronningen ondsinnet og overtaler Eirik til å gjøre ting han ikke burde. *Hkr* sier mye godt om Eirik, og alle hans barn lovet godt. Særlig Gamle og Harald gråfell får ganske fin omtale, og fremdeles anklages Gunnhild for å planlegge det verste som sønnene gjør. Ved å gjøre dronningen til den som egger og sviker, blir misnøyen med Eiriks og sønnenes styre hennes skyld. Noen har ment at Snorre Sturlasson er den som utviklet dette bildet, særlig om man antar at det var han som skrev både *Hkr* og *Egils saga*, siden han hadde behov for sterke, skruppelløse og tidvis trollkyndige norske herskere som kunne forklare hans forfedres nederlag (Jones 2001: 121 – 122, f 1). Var Eirik, Gunnhild og deres barn mer grådige, onde og ambisiøse enn sine motstandere? I skaldedikt om dem er det både godt og ondt. Gunnhildssønnene var uheldige å ha styret i en vanskelig tid, gjort verre av

uår. De var kristne, og for de mange hedenske i Norge, kanskje særlig i Trøndelag, var dette negativt. I enkelte verk får vi høre at de brente hov, men ikke fikk kristnet folk. Dette fikk folk mot dem i samtiden; og at de ikke fikk kristnet folk kunne være negativt i ettertiden. Vi så i *Odd* at Gunnhild ble knyttet til hedendommen, etter det noen har sagt, og det i en saga som viser klar påvirkning fra kristen litteratur, så hedendommen er med på å skape et enda verre bilde av henne, men det er ikke med andre steder.

4.5.3 Gunnhild og makt

Dronning Gunnhild utøver makt i alle verkene; noe gjennom trolldom, om det er hva noen sier eller framstilt som historisk, men det meste av makten hennes kommer fra politikken; hennes posisjon som dronning og kongsmor, som den som overtaler og rådgir kongene. Hun egger og overtaler og får folk til å gjøre som hun vil, noe som vanligvis er en dårlig idé, da det ofte, i følge sagaene, får folk til å gjøre ting som blir upopulært blant folket. Hennes politiske makt kommer til uttrykk i tekstene. Hun kalles «dronning over hele Norge», «*Gunnhildr drottning Noregs veldis*» (*Odd* 1932: 8), og tiden for sønnenes regjering kalles for Gunnhildalderen, «*Gunnhildar öld*» (*Fsk*: ÍF XXIX 1984: 202). Det sies flere ganger at hun styrte sammen med sønnenem og hun virker som et familieoverhode etter Eiriks død. Kong Harald gråfell kalles «Gunnhilds arving» i en strofe, og sønnene omtales som Gunnhildssønner i like stor eller større grad som de kalles etter faren, så i middelalderen, da sagaene ble skrevet ned, ble Gunnhild sett på som en mektig og innflytelsesrik person.

Hun utøver makt på flere måter: Det sies klart ifra om at hun bruker trolldom i *Odd*, *Hkr* og *OTm*, og i en versjon av *Fsk*, som også forteller at hun lærte det av finnekongen. Det fortelles at noen har sagt at hun har brukt trolldom i *ThM*, *Ágrip* og *Saxo*, mens det ikke sies noe om det i *HN*, *Ork*, *Jóms* og *ÞSs*. De tre siste er ikke oversiktsverk over de norske kongene, og det er ikke egentlig noen episoder der hvor man ville forvente å se henne bruke trolldom, så det kan godt være at forfatterne kjente tradisjonen om henne som trollkyndig, uten å benytte seg av den. *HN* er da den eneste som ikke følger eller gjør oppmerksom på denne tradisjonen. Her er også hennes bakgrunn fundamentalt forskjellig, siden hun er dansk prinsesse, ikke fra Nord-Norge.

Hun bruker også ord. I *Hkr* og *OTm* er det tydelig at hun egger sønnene mot Sigurd jarl, men hun egger også flere steder, og truer Håkon jarl i *Odd*. Ellers sies det at hun gir råd eller overtaler sin mann og sine sønner i *Ágrip*, *Fsk*, *Hkr* og *OTm*, men det er bestandig dårlige og ondsinnede råd, og hun legger også svikråd og egger sine sønner mot Tryggve

Olavsson, Gudrød Björnsson og Olav Tryggvason. Denne maktutøvelsen er indirekte, hun påvirker de rundt seg til å gjøre som hun vil, noe som ofte får fatale konsekvenser for hennes fiender, og som gjør hennes familie upopulære. Det sies også at hun hadde konflikter med Håkon jarl, men akkurat hvordan disse konfliktene har skjedd er ikke helt klart. All den makten hun utøver gjennom ord er noe hun kan gjøre gjennom sin posisjon som dronning og kongsmor. Jóhanna K. Friðiksdóttirs inndeling av maktutøvelse gjennom ord (herunder egging) og kongelig posisjon går over i hverandre hos Gunnhild. Selv om framstillingen av henne er ganske enig om hennes ondskap, på tross av alle de mindre forskjellene, er det ikke bare å sette henne inn i én modell, hun er for kompleks.

4.5.4 Gunnhild, samer og hellig bryllup

En ting som ikke er med i alle kildene, og som ikke direkte omhandler Gunnhild, kan være verdt å ta med for å se på henne i en større sammenheng. Det er fortellingen om en av Harald hårfagres koner, den samiske Snøfrid, som vi først møter i *Ágrip*, og som nevnt i kap 2.4.3 er det antatt at materialet for fortellingen stammer fra Trøndelag. Gunnhild er ikke nært knyttet til samene i *Ágrip*, det eneste er at hun kommer fra nordfra, noe de fleste samer også gjør. For islandske sagaforfattere, de fleste, var samene et fjernt, gåtefullt folkeslag, som av og til ble satt i veldig fantasifulle situasjoner og ble framstilt som nesten-mytiske (Hermann Pálsson 1999: 29 - 30), noe vi ser i Snøfrid-episodesen. Snøfrid er datter av Svåse, finnekongen. En juleaften kommer Svåse til kong Harald hårfagre, og tar ham med hjem til seg. Der møter kongen Snøfrid, den vakreste av kvinner, og blir nærmest forhekset – han må ha henne samme natt. De gifter seg der og da, og kongen elsker henne til galskap, så han forsømmer styret av landet. De fikk flere barn sammen, deriblant én som tok etter moren, og ble kalt seidmann. Etter Snøfrids død holdt liket hennes seg vakkert og friskt i tre år, og Harald holdt seg ved dets side, forhekset. Først når kongens venn overtaler ham til å flytte på liket, begynte det å stinke, og det kom skadedyr ut av det. Harald kom til seg selv og tok til med styret sitt igjen (*Ágrip*: ÍF XXIX 1984: 5). Denne historien gjenfortelles nesten helt likt i *Hkr* (*Hkr* 1: ÍF XXVI 1941: 126), og det er regnet med at *Ágrip* er kilden. Den fortelles også i *Haralds þáttr hárfagra* i *Flateyjarbók*, men der er det større forskjeller.

Dette er ikke det eneste stedet man møter en samekvinne som gjør skade på konger, det ser vi også andre steder i *Hkr*. I *Ynglingasaga* fortelles det om en lang rekke med ynglinge-konger, og to av dem har relevante fortellinger om samekvinner, både kong Vanlande og kong Agne dør på grunn av sine finne-koner, og det er seid som tar livet av

kongen i første tilfelle. Andre tilfeller finnes, som Hvit i *Bǫðvars þáttur bjarka*, og Grimhild i *Gríms saga loðinkinna*. Flere av disse passer inn som onde stemødre (Hermann Pálsson 1999: 40). Gunnhild passer også inn her, selv om hun ikke er samisk: Ossur tote er en «rik mann fra Hålogaland», men ikke samisk. Tilknytningen er der likevel: i *Hkr*, *OTm* og *Fsk* blir hun opplært i trolldom av samer.

Forbindelsen mellom konger og samekvinner har blitt tolket inn i Hierogami-myten, en videreførelse av et hellig bryllup mellom guder og jotner i førkristen mytologi. Poenget med denne opphavsmytten er at av motsetninger kan man få noe nytt; når en jotun og en gud får barn blir avkommet eksepsjonelt, og ofte blir avkommet opphav til en kongsætt. Denne motsetningsfulle alliansen har to ulike funksjoner: den ene er en modell for tradisjoner knyttet til kongens, eller gudens, ekteskap med kvinner fra en annen «heim», med spenning mellom de to patrene, den andre er opphavet til den ypperste kongen, spenningen mellom den høyættede og den lavættede siden kunne skape avkom som man hadde store forventninger til. Gro Steinsland (1991: 207) ser på ekteskapet mellom Harald hårfagre og Snøfrid som den mest gjenkjennelige fortsettelsen av den opprinnelige førkristne modellens første funksjon i sagalitteraturen. Hun har også sett på Eirik blodøks' og Gunnhilds ekteskap her, men da i den tradisjonen hvor Gunnhild har samisk tilknytning. Gunnhild er en skjebnesvanger kvinne fra utkanten, noe som følger mønsteret for kvinneskikkelsen i hierogami-myten (Steinsland 1991: 211). I sagaskrivernes bruk av Snøfrid og Gunnhild ser Steinsland at myten har vært svært livskraftig, også i middelalderen, men at jotunkvinnene, som var den ene siden av dette bryllupet i førkristen tid, ble transformert til samiske, lavættede eller skjebnesvangre kvinner (Steinsland 1991: 212).

Jeg har noen problemer med å sette Gunnhild inn i denne modellen, selv om det er noen elementer som passer, hvis man ønsker det. Hun er aldri lavættet eller samisk, Ossur tote er en rik mann fra Hålogaland, men det sies aldri at han er same. Gunnhilds samiske tilknytning, i *Fsk*, *Hkr* og *OTm*, er at hun blir lært opp i trolldom av samenes konge eller av to anonyme trollmenn. og Eirik får mange barn, og de kommer noen steder godt ut av det i kildene, noe vi vil se mer av i islendingesagaene, men ingen er eksepsjonelle, og ingen av dem får barn som kan overta makten etter seg, som vi vet av. Den eneste vi hører at gifter seg er Ragnhild, og heller ikke der et det avkom som vi kjenner til. De senere norske kongene, fram til Magnus IV Blinde kom fra Snøfrids linje: Harald hardråde skal, ifølge sagaene, være i slekt med Harald hårfagre gjennom en av Snøfrids sønner, Sigurd rise. Gunnhild er nok skjebnesvanger, hun får ting til å skje i sagaene, men at den ene tradisjonen om henne skal

springe fram som en fortsettelse av hierogami-myten er bare én av mange mulige forklaringer. Jeg tror likevel at det er paralleller mellom Gunnhild og Snøfrid. Historien om Snøfrid fortelles i *Hkr* og *OTm*, som er de kildene som har mest om Gunnhilds samiske tilknytning. Hvis man visste at en samisk dronning hadde forgjort Harald hårfagre, eller man kjente til de andre beretningene om problematiske samiske kvinner, ville man nok ha det i bakhodet når man hørte om Gunnhild og vite at her kan det bli problemer for kongene. Det er også flere likheter, noe Sayers undersøker i sin artikkel: Gunnhilds skjønnhet, som Snøfrids vakre lik, skjuler ondskap. Harald blir forgapt i Snøfrid etter å ha drukket fra et beger hun bød ham, og Gunnhild har blitt sagt å forgifte folk, både indirekte med Halvdan svarte og mer direkte i *Egils saga*, som vi kommer til, så i begge tilfellene blir kvinnens rolle som den som skjenker drikke i hallen gjort om til et redskap for svik (Sayers 1995: 62). Begge de to har en seksuell makt, Harald må ha Snøfrid, og som vi så i introduksjonene av henne i *Hkr* og som vi vil se mer av i islendingesagaene, kan Gunnhild også framstilles mer seksuelt.

4.6 Islendingesagaer

Vi har gjennomgått krønikene og sagaene som forteller om konger og jarler, så nå går vi over til de som beretter om islendinger. Her fortelles det om Gunnhilds møter med dem, noen som venner, andre som fiender. I krønikene og kongesagaene er hun god og støttende for familien, om enn det er hun som gjør at de gjør onde ting, men hard og grusom mot sine fiender. Mens det stort sett var de samme episodene som ble fortalt om, på like eller ulike måter, og det som regel var et stort tidsrom som ble dekket, er islendingesagaene mer episodiske i den forstand at vi møter Gunnhild når islendingene gjør det, og når de reiser bort hører vi ikke mer om henne. Bortsett fra at *Laxdæla saga* og *Brennu-Njáls saga* forteller om den samme episoden, er det nye møter med Gunnhild i hver saga. Her blir da fokus på de ulike framstillingene av henne og om de gir det samme bildet av henne jevnt over, og til slutt om dette bildet er likt det som kommer fram i kongesagaene og krønikene. Hvor stor Gunnhilds rolle er i sagaene varierer, så noen sagaer vil bli drøftet betydelig mer enn andre, særlig *Egils saga* og *Njáls saga*. Som for krønikene og kongesagaene vil jeg gå gjennom sagaene kronologisk, med noe drøfting underveis og mer til slutt. De norrøne sitatene blir hentet fra Íslenzk fornrit (ÍF), norsk oversettelse fra Islendingesagaene (IS).

4.6.1 *Kormáks saga (Korm)*

Den antakelig eldste av islendingesagaene som nevner Gunnhild sier ikke mye. Det fortelles at Harald hårfagre dør og Eirik blodøks overtar riket. Ogmund, som blir Kormaks far, gjør seg ikke til venns med Eirik og Gunnhild og reiser til Island (*Korm*: ÍF VIII 1939: 204). Vi vet ikke hvorfor det ikke var vennskap mellom dem. Det eneste vi får ut av dette er at Gunnhild og Eirik nevnes sammen, og hun er en man ikke bør gjøre seg til uvenns med, på lik linje som kongen. Den første islendingen vi hører om i tilknytning til Gunnhild, er ikke hennes venn.

Senere møter vi sagaens hovedperson, skalden Kormak. Han blir etter hvert en av de første islandske hirdskaldene og er blant annet hos Harald gråfell. Han forelsker seg i Steingerd og hun i ham, men det er flere som er imot dette forholdet, blant annet to sønner av en trollkyndig kone, Torveig. Disse blir drept av Kormak, og han vil kaste ut Torveig og nekter å betale bot for dem. Torveig vil hevne dette, og forbanner ham, slik at han aldri skal få nyte Steingerd (*Korm*: ÍF VIII 1939: 221 - 222). Det stemmer. De blir trolovet, men Kormak møter ikke til bryllupet, Steingerd blir gift med en annen og de får aldri nyte hverandre, og det har blitt tolket til at Kormak er impotent. Dette kan sammenlignes med en episode med Gunnhild i *Njáls saga*, som vi kommer tilbake til. Ellers er det, som vi ser, sparsommelig med opplysninger; det er ingen bakgrunn, magi eller særlig maktutøvelse.

4.6.2 *Hallfreðar saga vandræðaskálds (Hfs)*

Denne sagaen, trolig inspirert av *Korm*, har litt mer om Gunnhild, men det er noen ulikheter mellom manuskriptene. Vi møter vikingen Sokke: i *Möðruvallabók* sies det: «*Sokki hét vikingr einn mikill ok illr viðreignar; hann... var vinr Gunnhildarsona, því at þeir váru þá yfir Nóregi*» (*Hfs*: ÍF VIII 1939: 135), [Sokke het en svær og vrang viking. Han var venn med Gunnhildssønnene som da rådde over Norge] (*HallfredS*: IS I 2014: 99). En litt annen variant er å finne i AM 62 fol: «*hann var i vináttu við Gunnhildi konungamóður, sem mǫrg qnnur illmenni*» (*Hfs*: ÍF VIII 1939: 135, f4), [Han var venn med Gunnhild kongsmor, som mange andre vonde mennesker] (min oversettelse). Og han er ganske vrang, han er selverklært viking, som vil ta gods og liv av folk. Men Ottar og Ávalde, barn av ofrene hans, ønsker å hevne seg før de skal reise til Island og komme seg unna. Sokke sover sammen med sin bror Sote. Han blir drept, og Sote får hugget av begge rumpeballene, noe som er en skam, og folk syntes at dette var et mandig verk. Banemennene stikker av og tror de er trygge. Gunnhild får vite om dette: «*og kvað þat mein, at hin hafði eigi þá menn augum leitt, er vini hennar höfðu drepit ok skammat; - «en ek veit þó,» segir hon, «hverir gǫrt hafa»*» (*Hfs*: ÍF VIII 1939: 140),

[Hun sa det var synd at hun ikke hadde fått se de mennene som hadde drept og vanæret vennene hennes. «Men likevel vet jeg», sier hun, «hvem som har gjort det»] (*HallfredS*: IS I 2014: 191). Dette er det siste vi hører av Gunnhild i denne sagaen. Denne episoden, med siste ordlyd, står også i *OTm*, hvor *Hfs* er inkorporert, men ikke i den varianten jeg har gjengitt fra *Flateyjarbók* og AM 62 fol, men fra den andre versjonen (*Hfs*: ÍF VIII 1939: 135, f4). *Hfs* er ganske tett knyttet opp til kongesagaene og der er jo ikke Gunnhild fremstilt så sympatisk. Det er likevel ikke så mange vonde mennesker som hun omgir seg med, de som gjør dårlige ting på oppdrag fra henne er Håkon jarl eller Håkon norrøne, og brødrene hennes omtales som mislikt av folket. Gjennom noen av de senere sagaene, *Egla* til en viss grad, *Njála* og *Laxdæla saga*, får man inntrykk av at det var andre enn onde menn som ble hennes venner.

Det sies lite om Gunnhild, vonde mennesker var venn med henne, eller med sønnene. Sagaens hovedpersoners fiender er hennes venner, så «min fiendes venn er min fiende». Hun vet hvem som har drept og vanæret vennene sine, så hun kommer fram til kunnskap gjennom trolldom. Det kan være at Sokke og Sote er knyttet til henne, fordi det var forstått at Gunnhild var islendingers motstander og det var et dårlig bilde knyttet til henne, gjennom eldre muntlige eller skriftlige kilder.

4.6.3 *Egils saga Skalla-Grímssonar (Egla)*

Egils saga er spesiell med tanke på Gunnhild, hun har en viktig rolle og vi får mye informasjon fra tiden hennes i Norge som vi ikke har hørt før, og også fra hennes og Eiriks opphold i York. Vi hører først om henne i forbindelse med Torolv Skalla-Grimsson, som reiste med Eirik blodøks til Bjarmeland: «...ok i þeiri ferð fekk hann Gunnhildar, dóttur Qzurar tóta, ok hafði hana heim með sér; Gunnhildar var allra kvenna vænst ok vitrust ok fjölkunnig mjök. Kærleikar miklir váru með þeim Þórolfi ok Gunnhildi...» (*Egla*: ÍF II 1933: 94), [På denne ferda fekk han også Gunnhild, dotter av Ossur Tòte, og henne tok han med seg heim. Gunnhild var overlag vakker og klok, og svært trollkunnig. Det var stor vennskap mellom Torolv og Gunnhild] (*Egils*: IS I 2014: 43).

Vi møter henne mer direkte en stund senere, på den skjebnesvangre kvelden hos Atløy-Bård, en mann som ikke var av stor ætt, men som både Gunnhild og Eirik satte stor pris på (*Egla*: ÍF II 1933: 106). Her er første gang Egil og dronningen møtes, og her settes tonen for forholdet mellom dem i resten av sagaen. Egil og hans følge av Tore herses menn kom dit før kongen. De fikk opphold i en dårligere bygning og fikk dårligere drikke. Når kongen får vite om de andre gjestene ber ham dem til hallen, hvor det skal være diseblot og det er rikelig

med mat og øl. Egil drikker både for seg selv og flere. Etterhvert sier han fram en strofe som fører skam over Bård. Bård klager til dronningen og sammen blander de gift i drikken, som Bård signer før det så bæres fram til Egil (*Egla*: ÍF II 1933: 109). Som vi så i *Fsk* og *Hkr* er Gunnhild indirekte knyttet til gift før, og gift og magi hører sammen. Men gift virker ikke på Egil, som er like trollkyndig som dronningen; han rister runer med sitt eget blod på drikkehornet, og hornet sprekker. Kort etter dreper han Bård og stikker av. Senere kommer Tore herse til kongen og dronningen. Han står på god fot med kongen fremdeles, og ber ham om ikke å ta det ille opp at han huser Egil. Kongen lar Tore få det som han vil, men dronningen er verre å overtale: hun mener det vil gå som ofte før, at Eirik ikke husker det vonde som er gjort mot ham, og at han kommer til å hjelpe Skalla-Grimssønnene så lenge at de kommer til å drepe flere nære slektninger, hvilket vi vet at Egil gjør senere. Kongen sier at Gunnhild egger til hardferd mere enn andre menn, at det har vært kjærere mellom henne og Torolv før, og at han ikke vil gå tilbake på det han har lovet. Gunnhild sier at Torolv skikket seg vel før Egil ødela for ham, men nå ser hun ingen forskjell (*Egla*: ÍF II 1933: 123).

Så fortelles det at Gunnhild har to brødre, Øyvind skrøya og Alv askmann, sønner av Ossur tote. De var store og sterke karer som sto høyt hos dronningen og kongen, men var mislikt av folk flest. Når det på sommeren skal være et stort blot på Gaular, ber Gunnhilds brødrene sine drepe én eller helst begge av Skalla-Grimssønnene. Tore herse husker Gunnhilds ord og holder Egil unna og Torolv nær seg. Etter Gunnhilds ønske dreper Øyvind i stedet en av karene til Torolv, men siden det var på hellig grunn, blir han fredløs. Senere taper han et sjøslag mot Egil, men kommer seg unna.

Tiden går, og Torolv dør i et slag i England, men Egil blir en rik mann og gifter seg etter hvert med Åsgerd, sin brors enke. Senere skikker Egil seg for å dra til Island. Arinbjørn har rådet ham fra å slå seg ned i Norge så lenge Gunnhilds makt er stor i landet, fordi hun hater ham (*Egla*: ÍF II 1933: 150). Men etter flere år må Egil tilbake til Norge for å ta opp en arvesak for kona si. Den som urettmessig, i følge Egil, har tatt eiendommer som skulle vært hennes, er Berg-Onund, som er venn med kong Eirik og enda mer med Gunnhild. Egil møter Arinbjørn, som nok en gang advarer mot Gunnhild, som han kaller Egils verste uvenn (*Egla*: ÍF II 1933: 152). Arinbjørn drar til kongen og dronningen for å be dem gjøre rett og dømme etter loven i arvesaken, selv om det da vil gagne Egil. Kongen var vanskelig, men dronningen var enda mer fiendtlig (*Egla*: ÍF II 1933: 154). Når Egil og Berg-Onund møtes, er sistnevnte sikker på at han har Eirik og Gunnhilds støtte, men når folk har satt fram vitnemål, er Eirik likevel lite lysten på å komme med lov eller forbud. Dronningen, derimot, er klart ute etter

Egil, og prøver på nytt å egge mannen sin mot ham (*Egla*: ÍF II 1933: 157). Så setter hun den gjenværende broren sin, (Alv) Askmann mot domsmennene, og han og karene jager vekk dem og skjærer sund vebåndet, og Egil drar bort med uforrettet sak.

Neste gang vi hører om Gunnhild, fortelles det at hun har født en sønn som kong Harald hårfagre gir sitt navn og utpeker til konge etter Eirik, en episode vi kjenner igjen fra *Hkr* og *OTm*. Vi får også høre at Eirik og Gunnhild har en annen sønn, Ragnvald, som nå er i tiårsalderen og holder til hos Frode, en mann som er satt til å hjelpe Berg-Onund. Egil møter og dreper Berg-Onund, og Ragnvald og tolv menn til også. Etter det blir han lyst fredløs. Deretter reiser han nidstang mot kongen og dronningen så landvettene skal drive dem ut av landet. Dette skjer; Håkon Adalsteinsfostre kommer til Norge og får folket med seg, og Eirik tar med seg Gunnhild og barna, og Arinbjørn følger dem. De drar til Orknøyene og gifter bort Ragnhild til Arnfinn jarl. Eirik herjer i Skottland og England, møter kong Adalstein og blir forlikt med ham, og får styringa over Nordimbraland. Det fortelles at Gunnhild får seidet mot Egil, så han aldri skal få ro på Island før hun har sett ham (*Egla*: ÍF II 1933: 176), hvilket fungerer veldig som Egils nidstang. Egil får det for seg å få det kong Adalstein skylder ham, og reiser, men forliser på veien, ikke langt fra Eirik og Gunnhilds sete. Han bestemmer seg for ikke å stikke av, men heller å møte dem. Han finner Arinbjørn om natten, og blir ført fram for kongen. Eirik vil ikke gi Egil forlik og Gunnhild vil få ham drept, hun egger Eirik for tredje gang. Arinbjørn sier at Egil kan bøte for seg ved å dikte lovord til Eirik, men Gunnhild lar seg ikke overtale. Arinbjørn sier at kongen vel ikke lar seg egge opp til nidingsverk, for nattdrap er mord. Kongen lar Egil leve til morgenen. Arinbjørn, som så at kongen ble myket opp på slutten, men at Gunnhild vil gjøre alt hun kan mot Egil, gir Egil råd om å dikte et lovkvad til kongen. Egil skal prøve, men får ikke gjort noe fordi en svale distraherer ham. Arinbjørn ser at det er en hamløper, et menneske i dyreskikkelse, og jager den vekk. Det sies ikke, men det er underforstått at det er Gunnhild. På morgenen før kvadet sies fram prøver Gunnhild fremdeles å overtale kongen, men Arinbjørn er også dyktig til å snakke for seg. Egil sier fram kvadet, *Höfuðlausn*, og berger livet (*Egla*: ÍF II 1933: 193). Dette var siste gang Egil og Gunnhild møttes. Vi hører så vidt om henne senere, når Egil diskuterer saken sin med Håkon den gode og sier at han fikk ikke retten sin under Eirik. Kong Håkon mener at det er ikke lenge før Egil og Eirik braker sammen igjen og det skal være rart om ikke Egil kommer til å synes at Gunnhild har mange lovende sønner. Noe senere får Egil nyss om at Eirik har dødd og at Gunnhild og sønnene har reist til Danmark, og det er det siste vi hører om henne. Han braker ikke sammen med de lovende sønnene hennes.

Dette er en av sagaene som har hatt mest å si for den allmenne oppfatningen av Gunnhild, og, mener noen, for samtiden og middelalderens oppfatning av henne. Har Egil påvirket samtidens og den generelle oppfatningen av Gunnhild? Halvdan Koht (1948) mente det, og den ene strofen som sier noe om Gunnhild kan underbygge dette noe. Det er mye ny informasjon, det er lange episoder som det ikke er fortalt om før som vi får høre om her, både den korte tiden Eirik er konge i Norge etter Harald hårfagres død og fra hans opphold i York. Vi får flere opplysninger om Øyvind skrøya og Alv askmann, Gunnhilds krigerske og upopulære brødre fra *Hkr*, som møter Egil flere ganger. Hennes gode forhold til Torolv har blitt tolket til kanskje litt mer enn bare vennskap (Sayers 1995: 64).

Gunnhild utøver makt, hun har mer initiativ enn Eirik og har like mye trolldom som Egil. Hun egger tre ganger, men oppnår aldri det hun vil. Hun benytter seg av magi, og selv om det ikke sies klart ut er det forstått at hun er en hamskifter. *Egla* er nært knyttet til kongesagaene. Som regel er feidene i islendingesagaen mellom islendinger, men her er det mellom Egils slekt og det norske kongehuset, i all hovedsak Gunnhild. Hun fyller en litt lik funksjon i *Egla* og i *Hkr*, hun er en svært sterk kvinneskikkelse som egger og bruker trolldom, og gjør Eirik og sønnene til verre konger enn de ville vært uten henne. Hun er etablert som en trollkyndig og ondskapsfull dronning før disse sagaene ble skrevet, og er en flott nemesis for Egil: han er den store, stygge, trollkyndige skalden, hun er den lille, vakre, men desto mer onde og trollkyndige dronningen. At Gunnhilds og Eiriks sønn Ragnvald skal ha blitt drept av Egil er ikke kjent fra noen andre steder. Som vi så i 4.2.3 har det vært ment at det var Egil som hadde diktet opp dette, men det er like sannsynlig at det er et litterært grep for å gjøre det troverdig at Gunnhild og Egil var erkefiender, noe som i så fall setter spørsmålstegn ved autentisiteten til strofen. Det er ikke umulig at Egils fiendskap med dronningen har satt spor i sagaene i ettertid, og diktene hans er de muligens eldste kildene om hennes hardhet, men autentisiteten er vanskelig å være sikker på.

4.6.4 *Gísla saga Súrssonar (Gísla)*

Som sagt i kap 2.5.4 er det to versjoner av *Gísla*; en kortere og en lengre, og Gunnhild nevnes bare så vidt, kun i den lengre. Det er valg av konge i Norge, mellom Eirik blodøks, som har overtatt etter faren, og Håkon Adalsteinsfostre, som kom fra England og raskt fikk støtte fra Trøndelag. Folket vil heller ha Håkon Adalsteinsfostre over seg, han som så ut som en ung Harald hårfagre og lyttet til hva folket vil, heller enn Eirik blodøks, som ikke engang ville slekten sin godt, bortsett fra Gunnhild og sønnene (*Gísla*: ÍF VI 1943: 19, manuskript Y5).

Sagaen sier ikke mye, men det er godt forhold mellom Gunnhild og Eirik, og det er nesten viktigere at den *ikke* sier at det er hun som har dårlig innflytelse på ham, siden det er det vi stort sett har fått høre i kongesagaene. Det ville ikke spilt så stor rolle, det er ikke en viktig del av historien videre.

4.6.5 *Laxdæla saga (Lax)*

Denne sagaen er spesiell, da det ikke er noe negativt som sies om Gunnhild her. Nå er vi i de klassiske sagaene, og mange har påpekt hvordan Lax er påvirket av riddersagene (Einarr Ól. Sveinsson 1934: vi, xi; ÍBS II 1993: 132). Her møter vi Gunnhild flere ganger, først når vi hører om halv-islandingen Rut som er i Norge, siden når hans nevø Olav på drar til det norske hoffet. Begge disse møtene er ganske tidlig i sagaen, og hoveddelen av fortellingen dreier seg om andre personer, særlig trekantdramaet mellom Kjartan, Gudrun og Bolle. Vi møter Gunnhild i presentasjonen av Rut:

«Hrútr er hirðmaðr Haralds konungs Gunnhildarsonar ok hafði af honum mikla virðing... En Gunnhildr dróttning lagði svá miklar mætur á hann, at hon helt engi hans jafningja innan hirðar, hvárki í orðum né qðrum hlutum... Þá var þat þllum mœnum auðscett, at Gunnhildi þótti hyggjuleysi til ganga eða ofund, ef nokkurum manni var til Hrúts jafnat» (Lax: ÍF V 1934: 44).

[Rut var hirdmann hos kong Harald Gunnhildsson, og var høyt aktet av ham... Og dronning Gunnhild satte så stor pris på ham at hun mente at ingen i hirden var jevn god med ham, verken i ord eller på andre måter... [Det var] lett for alle å se at Gunnhild mente det skyldtes uforstand eller misunnelse hvis noen ble ansett som jevn god med Rut] (*LaksS*: IS V 2014: 21).

Når Rut skal reise til Island, er avskjeden mellom dem nesten sår. Gunnhild følger Rut til skipet og snakker godt om ham: det skal ikke sies lavt at hun mener at han er usedvanlig dyktig, like god som de beste i Norge, og med mer vett. Han får også en gullring, før hun drar kappen over hodet og går raskt hjem til gården (*Lax*: ÍF V 1934: 44). Ursula Dronke ser dette bilde av dronningen som hyller seg under kappen og raskt går derfra som tegn på Gunnhilds følsomhet og sårbarhet, hun skjuler sin sorg over at Rut reiser ved å skjule ansiktet, og det er også et gjemsel for sladder, for alle som kan finne på å oppfatte og gjøre narr av hennes følelser, og det gir uttrykk for at hun i disse ordene finner trøst for følelser som ikke har blitt fysisk uttrykt (Dronke 1980: 8).

Noen år senere reiser Ruts brorsønn, den atten år gamle Olav Hoskuldsson, kalt "på" til Norge. Han kommer til kong Harald, som vet hvem han er på grunn av slekta, og kongen tilbyr ham å være hos seg. Gunnhild satte stor pris på ham, siden han var i slekt med Rut, men noen mente hun ville hatt glede av å snakke med ham uavhengig av dette (*Lax*: ÍF V 1934: 52). Olav på vil ikke fortsette å være i Norge, han skal til Irland og finne kong Myrkjartan, sin

morfar. Hans reisevenn, Ørn, styrmann på skipet de reiste fra Island på og medlem i hirden, ber han ta det med ro, siden det ikke er noen skip som skal dit. Olav er fast bestemt på å reise i løpet av sommeren. Gunnhild kommenterer at dette er noe hun ikke har hørt før, at de tenker på hver sin måte. Olav hilser på henne med glede, mens Ørn går bort. Gunnhild og Olav snakker sammen om Olavs irske herkomst og målet med reisen. Gunnhild støtter reisen, og Olav får et skip og så mange menn han vil ha, seksti, som skal være mer hærmenn enn kjøpmenn. Når de skal reise, følger kongen og kongsmoren dem til skipet og sier at de i tillegg til vennskapet de har gitt ham, skal legge til sin lykke, «*hamingju sína*», og ønsker han god ferd (*Lax*: ÍF V 1934: 53). Han får lykke på ferden og oppnår alt han vil. Når han kommer tilbake til Norge og til kongens hird tas han godt imot av kongen og enda bedre av Gunnhild. De viser ham større ære enn noen utenlandsk mann hadde fått hos dem før, og Olav gir dem gaver fra Irland og blir der en stund. Kongen synes ikke om at han vil reise tilbake til Island, men vil ikke bli uvenner, og de skilles som de beste venner, Olav får et eget skip. Hva Gunnhild synes om avreisen sies det ingenting mer om.

Senere, under kong Olav Tryggvason, kommer Kjartan Olavsson, Olav pås sønn, til det norske hoffet. Han har en treårig forlovelse med Gudrun på Island, men kommer for sent tilbake, delvis på grunn av kong Olavs vakre søster, Ingebjørg. Dette fører til de senere konfliktene, det er altså en norsk adelig kvinne, men en ganske uskyldig en, som fører til at det ikke blir ekteskap. I *Njáls saga* får Gunnhild en noe liknende rolle.

Gunnhild holder av og ærer Rut, og holder av og støtter Olav på med skip. Vi får ingen bakgrunn, ingen trolldom, men hun har åpenbart makt til å belønne dem som hun vil. Det sies ikke noe om et seksuelt forhold til noen av disse islendingene, men det er varme følelser der, og vi får se Gunnhild mer som en følsom kvinne enn en ond og manipulerende dronning, og slik er denne sagaen unik fram til nå. Både Harald gråfell og Gunnhild kommer veldig godt ut av det i denne sagaen. Det vil bli diskutert mere rundt dette når vi har sett på neste saga, som også forteller om forholdet til Gunnhild og Rut, men med en del forskjeller fra det som ble sagt her.

4.6.6 Brennu-Njáls saga (Njála)

I *Lax* var møtet mellom Gunnhild og Rut før han dro til Island, her er det når han drar tilbake til Norge, og det er mye mer rundt møtet enn det var i *Lax*. I *Lax* var ikke Ruts historie nødvendig for fortsettelsen av sagaen, som gikk over til Gudrun og Kjartan og deres feider. I *Njála* får Ruts møte med Gunnhild store konsekvenser. Den ulike kronologien er nødvendig

her, Rut er nødt til å ha en forlovet på Island når han er i Norge, for å skape spenningen i avskjeden mellom han og Gunnhild, og denne «korrigeringen» kan være noe forfatteren har gjort for å rette opp eller få fortellingen til å stemme.

Rut har tatt Unn til festemøy, men han får høre at den norske broren sin, Øyvind, er død og har gjort ham til arving. Han utsetter bryllupet og seiler til Norge sammen med sin farbror Ossur. Vi får høre at Harald gråfell rådde over Norge, og mora hans het Gunnhild og var datter av Ossur tote. Når Gunnhild hører at Ruts skip har ankommet, spør hun hva slags islending som er på skipet. Når hun får høre hvem det er, sier hun at hun nok vet hvordan det henger sammen: hen skal hente arven sin, som en mann ved navn Sote har tilsyn med. (*Njála*: ÍF XII 1954: 12). Hun sender skosveinen sin, Ogmund, til Rut og Ossur og ber dem til seg for vinteren, og sier at hun vil være venn med dem. Hvis Rut følger hennes råd, skal hun både se til arvekravet hans og bringe ham fram for kongen. Ogmund kommer til mennene og blir tatt godt imot når de hører at han er Gunnhilds tjener, og han forteller dem ærendet sitt i all hemmelighet. Ossur sier til Rut: «*Svá lízk mér, frændi, sem nú muni vit hafa gjort ráð okkat, því att eg kann skapi Gunnhildar: jafn skjótt sem vit viljum eigi fara til hennar, mun hon reka okkr ór landi, en taka fé okkat allt með ráni; en ef vit fõrum til hennar, þa mun hon gera okkr slíka sæmð sem hon hefir heitit*» (*Njála*: ÍF XII 1954: 12), [«Det synes meg, frende, som om vi no alt har tatt vår avgjerd, for eg kjenner lynnet til Gunnhild. Så snart vi ikkje vel å fara til henne, vil ho driva oss ut av landet og ta alt godset vårt med ransmakt. Men om vi vel å dra til henne, vil ho gi oss slik sømd ho har lova»] (*NjálsS*:IS 2014 III: 4). Når Ogmund forteller dronningen hva de ble enige om, er hun fornøyd og sier det var å vente av en klok og gild mann som Rut. Ogmund møter dem igjen og sier at det, for folkesnakkets skyld, ikke passer seg at de drar til dronningen før de har vært foran kongen, som også er i byen. Gunnhild mener at det kan se ut som om hun vil vinne dem for seg selv, fra kongen. Men hun skal legge til rette for dem og gir Rut råd om hvordan han skal oppføre seg, ber han be om opphold i hirden, og sender med ham fine klær han skal ta på seg før han går fram for kongen. Når de går til kongen og kongsmoren neste dag, imponerer klærne. Kongen tier når Rut spør om en plass i hirden, men da griper Gunnhild ordet. Hun mener at Rut viser kongen ære ved å be om å bli hans mann, og at det hadde vært en god ting om det var flere som ham i hirden, han er både klok og modig. Kong Harald sier at det synes som om moren hans vil gi Rut den rang han ber om, men på grunn av skikk og sin ære får ikke Rut plass med en gang, men skal få kost og losji av Gunnhild i en halv måned først. Gunnhild har sin egen hall, med høysete til seg selv, som Ogmund tar dem med til. Han sier at det skal vise seg sant det han sa om

Gunnhild, og at Rut kan sette seg i høgsetet hennes, også når hun er der selv. Hun kommer dit etter kort tid, og sier at Rut skal ha høgsetet så lenge han er hos henne. Deretter sitter de og drikker sammen, og når kvelden kommer sier hun at han skal sove på loftet hos henne. Rut sier at det er hun som skal rå. Siden går de opp på loftet, og hun låser døren innenfra, og de sover der om natten. De drikker sammen om morgenen, og hele denne halvmånedens lå de to alene på loftet. Gunnhild sier til mennene som var der at de ikke kommer til å miste annet enn livet, hvis de forteller noen hvordan hun og Rut har levd sammen (*Njála*: ÍF XII 1954: 15). Når halvmånedens er over får Gunnhild stoff og skinnfeller i gave av Rut, og så får hun et kyss og takk. Rut drar til kongen og blir med i hirden, men det er Gunnhild som bestemmer hvilken plass han skal få, og det er et svært ærefullt sete. Han er hos kongen hele vinteren.

På våren får Rut høre at Sote har dratt til Danmark med arven. Gunnhild skaffer ham to bemannede langskip, med Ulv, en modig mann som er gjestehøvding ved hirden, som leder. Etter å ha hørt hva Gunnhild har gitt, gir kongen Rut to skip til, som han tror kan komme godt med. Det gjør de, for Rut og Ulv kommer i kamp med Atle, som har åtte skip og er fredløs både i Danmark og Sverige og ikke er særlig godt likt av de norske kongene. Rut slåss godt og dreper Atles stavnbue, Åsolv. Ulv så dette, og sier: «*Bæði er nú, Hrútr, at þú høggr stórt, enda átt þú mikit at launa Gunnhildi*». «*Þess varir mik,*» segir Hrútr, «*at þú mælir feigum munni*» (*Njála*: ÍF XII 1954: 18), [«Du hogg stort no, Rut, men så har du óg mykje å løna Gunnhild for». Rut svarer: «Det kjem for meg... at du talar med feig manns munn»] (*Njáls*: IS III 2014: 7). Det stemmer, Ulv blir straks drept av Atle. Gunnhild sa at de som snakket om forholdet mellom henne og Rut kom til å miste livet, og man kan tolke Ulvs død som hennes verk. Ursula Dronke refererer til en episode hvor hun ser at Gunnhild hjelper Rut: I sjøslaget blir Ruts skjold blir kløyvd av en fiende som går på Rut, nå uten beskyttelse. En stein treffer den fiendtlige vikingen i hånda, han mister sverdet og Rut tar det og dreper ham (1980: 7). Hun ser her likheter med Håkon den godes død, hvor et heldig pileskudd treffer ham i seierens time. Gunnhilds langdistansemagi brukes som regel med onde hensikter, men her ser Dronke det som «tenderly deployed with Ariel-like swiftness in defense of her lover» (1980: 7). Hun refererer ikke til hvor denne episoden står, og jeg er ikke sikker på hvor hun har funnet den: Den eneste episoden som ligner på dette Ruts kamp med stavnbuen, men der er det ingen stein med i spillet, bare Rut som gir Åsolv banehogg (*Njála*: ÍF XII 1954: 18).

Rut og Sote seiler om hverandre og møtes ikke. Sote har dratt tilbake til Norge, hvor han møter Ogmund. Ogmund gjenkjenner Sote, og spør hvor han har tenkt seg. Sote vil reise

til England, og ikke komme tilbake så lenge Gunnhild har makt.¹⁸ Ogmund drar så til Gunnhild og Gudrød, en annen av sønnene hennes, som var i nærheten. Gunnhild ber Gudrød om å ta livet av Sote, og Sote blir hengt. Gunnhild får alt godset med seg. Når Rut kommer tilbake på høsten, forteller hun at hun har tatt arven hans og fått Sote drept, og Rut takker henne, og de deler alt sammen halvt om halvt.

På våren får Rut hjemlengsel, han vil tilbake til Island, og Gunnhild merker det. Nå begynner også den tre års fristen han satte for bryllupet med Unn å ha gått ut. Gunnhild spør om han har en kvinne på Island, og Rut benekter det, men Gunnhild sier at hun likevel regner med at det er slik, og så sier de ikke mer. Gunnhild overtaler kong Harald til å gi Rut løyve til å reise hjem, og han får med seg mel, selv om det var uår. Rut møter dronningen før han reiser og får en gullring av henne og sier som sant er at han har fått mange gaver av henne. Fram til nå har alt Gunnhild har gjort, vært til hjelp og glede for Rut, men nå snur dette seg, fordi han ikke fortalte henne sannheten om at han har en kvinne på Island:

«Hon tók hendinni um háls honum ok kyssti han ok mælti: «Ef ek á svá mikit vald á þér sem ek ætla, þá legg ek þat á við þik, at þú megir engri munúð fram koma við konu þá, er þú ætlar þér á Islandi, en fremja skalt þú mega vilja þinn við aðrar konur. Ok hefir nú hvárki okkat vel: þú trúðir mér eigi til málsins,» Hrútr hló at ok gekk í braut» (Njála: ÍF XII 1954: 20-21).

[Ho tok han om halsen, kyste han og sa: «Om eg har så stor makt over deg som eg trur, då legg eg dette på deg at du ikkje skal kunna få oppfylt lekamslyst hos den kvinna du etlar deg til å eiga på Island, men med andre kvinner skal du kunna få viljen din. Og no har ingen av oss det godt, for du ville ikkje tru deg til meg om korleis det stod til». Hrut lo av det og gjekk bort] (*NjálsS*: IS III 2014: 8).

Dette er ikke bare imot resten av bildet vi har fått av Gunnhild, bortsett fra Ossurs advarsel på starten, dette er også det som sørger for at Rut og Unns forhold surner, noe som igjen skaper trøbbel, og skilsmissen mellom dem bringer inn Gunnar fra Lidarende, Unns slektning, og hans venn Njál. Denne scenen, når Gunnhild, som ikke har det godt fordi Rut ikke var sannferdig, «legger det på ham», dvs. bruker trolldom på ham, er katalysatoren for resten av fortellingen. Og det første ekteskapet slår som forventet feil. Rut er for stor for Unn, og de får ingen glede av hverandre, men Rut er helt klart ikke impotent.¹⁹ Men Gunnhild var ikke kun en ond heks her, som gjorde dette mot den uskyldige helten:

«Had the author of Njáls saga shown Hrútr only as the unwilling captive of a lustful and elderly witch, we might interpret the humiliating collapse of his marriage to Unnr simply as the working of a malevolent curse, comparable with that on Kormakr. But the author has made it clear that Hrútr has been deeply moved by the Queen's physical love for him, and we can be sure it is of her love ... and not just of her

¹⁸ «...meðan Gunnhildar ríki er» i de fleste manuskriptene, «Haralds konungs» i noen» (ÍF XII 1954: 19, 2f)

¹⁹ "In Landnámabók twenty children of Hrútr are mentioned; in Laxdœla he is said to have had sixteen sons and ten daughters" (Dronke 1980: 10).

gold that he is thinking. The power she has over him is not that of an external magic; it operates through his physical nature and his memory” (Dronke 1980: 8-9)

Dronkes tolkning av sagaen er relativt positiv mot Gunnhild, men det er ikke den eneste mulige tolkningen. William Sayers har sett på Gunnhilds seksuelle forhold til islendinger i islendingesagaene, deriblant *Njála*. Dronke ser på Gunnhild som hemmelighetsfull, men fremdeles kjærlig; hun løfter Rut opp over alle andre menn og hjelper og beskytter ham, fram til hans avreise. Der gjennomskuer Gunnhild Ruts løgn om at han ikke har en kvinne på Island, ikke gjennom magi, men med kvinnelig intuisjon. Fram til da har han «trusted her with his affairs..., identified his will with hers» (Dronke 1980: 8), og det er når han ikke gjør dette at hun legger trolldommen over hans første ekteskap. Men hun har det heller ikke godt, siden han ikke fortalte henne sannheten. Sayers ser Gunnhilds spørsmål om Rut har en kvinne på Island som en test, som han feiler ved ikke å svare sant:

«Hrútr’s failure to answer Gunnhildr honestly is the first willed act in the long chain of events that will lead to the deaths of Gunnarr and later of Njáll and his family. Good will and reconciliation break the chain at times, but hate and envy reforge the links. Gunnhildr’s vengeful spell ... is little short of gratuitous... The erotic liaison of Hrútr and Gunnhildr is given little development, but back in Iceland... Unnr’s narratively powerful explanation to her father of Hrútr’s physical dysfunction is explicit and clinical. The hypertrophic turnescence seems an ironic comment on the sexual encounter with Norwegian greatness” (Sayers 1995: 66).

Sayers synes at Gunnhild framstilles som en «sexual predator». Hun benytter seg av den samme samiske magien som Snøfrid bruker på Harald hårfagre, og som Gunnhild selv bruker i *Hkr* for å frigjøre seg fra samene og kunne gifte seg med Eirik. Men der denne magien i *Hkr* ledet fram til ekteskap blir det motsatte tilfellet her: Det eneste som er mulig er et utenomekteskapelig forhold, som leder fram til forbannelsen som følger Rut etter at han feilet sannhetstesten til den mektige dronningen. Han ser dessuten en refleksjon både av middelalderens syn på den førkristne Frøya, en gudinne knyttet til seid, sex, konflikt og død, og den kristne Babylons hore, som forderver menn (Sayers 1995: 60, 69). Men Gunnhild har også en annen rolle, slik han ser det: Det er ikke bare et møte mellom to personer, det er et møte mellom to nasjoner: Island og Norge. I landnåmstiden (ca. 874 - 930) ble Island bosatt, gjennom sagaene får vi inntrykk av at det er på grunn av de norske kongenes trussel mot individuell frihet. På 1200-tallet ble den norske trusselen fornyet; først som et fristende tilbud om titler og en plass ved kongens hoff, og så som de pragmatiske fordelene ved å underkaste seg norsk styre i stedet for de ulike fraksjonene som sloss mot hverandre, og sist, men ikke minst, i trusselen mot selvstendighet og kollektivt særpreg som islendingene hadde så kjært. Islendingenes forhold til Norge i denne turbulente tiden gjenspeiles i sagaene i møtet mellom islendinger og det norske kongehuset. Norge, gjennom kongen og Gunnhild, er dobbelt

kjønnet og begge kjønn har potensiale for godt og vondt. Utviklingen av forholdet mellom landene påvirkes gjentatte ganger av dronningens tilstedeværelse, siden hun kommer langt nordfra er hun en fremmed, med negativ geografisk og kulturell bakgrunn. Gunnhild som det kvinnelige, negative Norge, har flere krefter å bruke; «power, magic and sex, which we might expand as the command of resources on which secular rulership draws, the harnessing of supernatural forces, and the difference and attraction between female and male” (Sayers 1995: 70). Disse kreftene blir vektlagt ulikt i sagaene, men bør best ses samlet. Sayers mener at Gunnhild er drevet av personlige ønsker mer enn en bekymring for det beste for landet. I hennes harde og hevngjerrige råd bidrar hun til det dårlige styret under mannen og sønnene. Dette er et annet syn enn Dronke, og totalt motsatt av Arnesen (2005: 32), som mener at hun har en kongstanke om et bedre, samlet Norge etter modell av Danmark, og dermed er politisk aktiv for det hun mener er til landets beste. I Sayers teori er Gunnhild den «inconsequential, transient, female Norway [, which] becomes traumatically meaningful in causally driven, male-directed Iceland... Gunnhildr can assure no man of land: Eiríkr and his sons lose Norway and... the Icelanders later lose Iceland” (Sayers 1995: 71). Middelalderens skrivere laget et forenklet bilde av den politiske situasjonen mellom to land ved å sammenligne med forholdet mellom mann og kvinne, med kvinnens, Gunnhilds, seksuelle appetitt og innflytelse som en metafor for sosiopolitiske krefter og ambisjoner (Sayers 1995: 72), dvs. Norges ønske om å underlegge seg Island. Denne bruken av Gunnhild er noe Sayers bare ser i islendingesagaene, og han gjennomgår de fire hvor hun har uttalte eller hint av seksuelle forhold eller prøver å oppnå det, *Egla*, *Njála*, *Lax* og *Flóa*. Hans tolkning er nettopp det, en tolkning, og som vi så hos Dronke er det mulig å legge andre ting i forholdet mellom Gunnhild og Rut. Som nevnt tidligere (kap 3.4) er den nasjonsforståelsen av Norge og Island som ligger til grunn for Sayers teori anakronistisk og bygger på en senere nasjonsidé, men det kan likevel være politiske motiver for bruken av Gunnhilds seksualitet i islendingesagaene.

Gunnhild framstilles ikke på en utelukkende negativ måte. Hun tar godt imot Rut, hjelper ham og gir ham gaver og får drept Sote for han. Det virker på alle måter som om hun holder av ham. Hun demonstrerer også stor makt, folk er redde for henne og respekterer henne, og gjør som hun sier. Ossur kjenner til henne og vet at det ikke lønner seg å gå imot henne. Sønnene hennes, både kong Harald og kong Gudrød, gjør som hun sier, og det er hun som bestemmer hva som skjer med Rut. Hun har også sin egen sal og høgsete og kan gi skip og mannskap i støtte, så hun har makt. Den eneste som ikke gjør som hun vil er Ulv, som begynner å hinte om at Rut og Gunnhild har hatt et forhold, noe hun har sagt klart ifra om at

blir straffet og han dør med det samme, hvilket er mulig å tolke som Gunnhilds verk. Ellers er det ett tydelig eksempel på at hun bruker trolldom, og det er katalysatoren til den neste delen av sagaen. Dette er enda en ny måte hun bruker trolldommen sin på, og sagaen har brukt henne for å forklare ekteskapsbruddet.

Historien vi fikk i *Lax* har her «mistet» Olav på, som ikke er med i denne historien, men vi har fått sjøslag, og Sote, som Gunnhild får tatt hånd om. Forholdet til Rut er uttalt seksuelt, men det er, som påpekt, umulig ikke å se også følelser i det. Gunnhild er på denne tiden en eldre kvinne, enke i mange år og med voksne sønner, mens Rut er betydelig yngre enn henne. Alderen er ikke et problem i forholdet, slik det framstilles, men om sagapublikummet så på det som et negativt aspekt, vet vi ikke. Sagaens tone er nøytral, den sier ikke om dette forholdet er dårlig, og det virker heller ikke på Rut som om det er noe han ikke ønsker, men heller ikke som om an har så mye valg. Konsekvensene av det taler likevel sitt tydelige språk, det fører ikke til noe godt. Dette er den første av islendingesagaene med et så tydelig forhold mellom henne og en islending, i *Egla* ble det bare hintet til, i *Lax* er det tydelig følelser fra Gunnhilds side, men det er ikke eksplisitt. Det er ellers interessant at i dette forholdet er det helt klart Gunnhild, kvinnen, som er den sterke parten, noe som ikke er så vanlig. De er likeverdige – de deler halvt om halvt, - eller det er hun som tar initiativ. I fornaldersagaene møter man flere steder «monstrous women», jotunkvinner og kjemper, som gir både hjelp og sex til de unge heltene (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 59), og i motsetning er dronninger som regel framstilt som kyske (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 11). At Gunnhild er promiskuøs og tar initiativ til et seksuelt forhold kan ha vært med på å gjøre henne enda mer fremmed, og ikke som en dronning man ønsket å ha.

Vi møter også flere andre vakre og vanskelige kvinner i *Njála*. Hallgjerd, Gunnars kone, er en av de sterkeste kvinneskikkelsene i islendingesagaene, men skaper store problemer. Hun, som Gunnhild i *Egla* og *Heimskringla*, egger sin familie. Senere møter vi en annen kongsmor, Kormlod, mor til kong Sigtrygg i Irland og kona til Olav kvaran. Hun var vakker og storslått i alt hun ikke styrte med selv, men det hun rådde over sa folk at det sto dårlig til med (*Njála* 1954: ÍF XII: 440).²⁰ Dette er en beskrivelse som også kan passe på Gunnhild noen steder: hun er vakker og klok, men bruker skjønnheten og sluheten til svik, og rådene hennes er ofte fatale. Det er en klart ambivalent framstilling av henne, hun er på

²⁰ En annen kongsmor som får dårlig omtale er Alfiva, kong Svein Knutssons mor, jfr. kap 4.3.8. Ingen av dem kalles *konungamóðir*. Tilnavnet er i flertallsform, og Gunnhild hadde mange sønner som fikk kongsnavn, men det ser også ut til å ha hatt en viss politisk betydning; hun styrte sammen med sønnene, og var kalt «kongsmor» (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 85)

samme tid både fristende og forlokkende, farlig og mektig, så det er et komplekst bilde av henne i denne sagaen, en slags mellomting mellom den hjelpsomme og følsomme kvinnen i *Lax* og den trolldomskyndige hevneren i *Egla*.

4.6.7 *Flóamanna saga*, eller *Torgils saga ørrabeinsstjúps* (*Flóa*)

Her er vi kommet til de senere, etterklassiske sagaene. Nok en gang er det en islending som kommer til kongens hoff i Norge og der møter dronningen. Hovedpersonen er Torgils Arrbeinstjup, og sagaen skildrer hans reiser. Når han først drar til Norge som femtenåring er det Harald gråfell som hersker over landet sammen med brødrene sine og Gunnhild kongsmor (*Flóa*: ÍF XIII 1941: 253). Harald og Gunnhild møter Torgils i gjestebud, og kongen blir imponert av den flotte islendingen og vil ta han til seg. Torgils sier at han vil hente en arv i Sogn. Kongen svarer: «*Móðir mín hefir nú bú á jörðum þeim, ok hon hefir á þeim allt forræði; því hyllstu hana at, ok mun þér þá vel duga*» (*Flóa*: ÍF XIII 1941: 254), [«Moren min holder nå hus på den jorden, og hun har all myndighet over den. Bli derfor venn med henne, så vil det gå deg godt»] (*FloaS*: IS III 2014: 276). Når Torgils tar opp dette med dronningen svarer hun velvillig og tilbyr han en plass i kongens hird. Torgils takker nei, fordi han ikke er klar for det. Dette tar Gunnhild dårlig:

«Drottning varð reið ok spyrndi fæti sínum til hans ok hratt honum frá hásetinu ok varnaði honum þá fjárins ok sagði hann eigi kunna at þiggja sóma sinn.

Konungi var vel til hans ok gaf honum silfr á laun, svá at þat var góðr kaupeyrir; - "má hér af græðast," segir konungr, "ef gæfa vill til, ok vitja mín kunnliga, ok allra helzt, ef móðir mín er eigi nær"» (*Flóa*: ÍF XIII 1941: 254).

[Dronningen ble harm, spente til ham med foten, jaget ham fra høysetet, nektet ham godset, og sa at han ikke hadde vett til å ta imot ære. Men kongen var god mot ham og ga ham sølv i hemmelighet, slik at han fikk godt med midler å handle for.

«Dette kan gi god avkastning», sa kongen, «hvis lykken står deg bi. Besøk meg for bekjentskapets skyld, og aller helst hvis moren min ikke er i nærheten»] (*FloaS*: IS III 2014: 276).

Mens Rut fikk sitte i dronningens eget høysete i en halv måned, blir Torgils sparket ut av det han sitter i. Når Torgils vil reise på handelsferd den kommende sommeren, er det for å komme seg unna Gunnhilds urimelighet, og det greier han.

I *Lax* og *Njála* var det et kjærlig forhold mellom Gunnhild og islendinger, om enn med konsekvenser i den ene, og i *Njála* fikk vi i klare ord høre at hvis islendingene ikke drar til Gunnhild, etter at hun sendte bud, vil de bli tatt fra eiendommene og drevet ut av landet. Det er det som skjer her. Torgils får kanhende det samme tilbudet som Rut i *Njála*, men han avviser hennes gunst og får problemer i stedet for støtte. *Njála* var en relativt godt kjent saga, det er den det er bevart flest tekster av, og den er eldre enn *Flóa*. Det er trolig at den var kjent,

og at forfatteren har kunnet bruke det som var kjent om Gunnhild derfra, om at hun kan gi islendinger hjelp og støtte mot at de sover med henne, og selv da kan det bli problemer. At den aldrende kongsmoren, som har fått viljen sin med andre islendinger, får et nei av femtenåringen Torgils for så, bokstavelig talt, å sparke ham ned fra høgsetet i sinne, er jo også et morsomt bilde. Den farlige dronningen blir her en sint gammel kone som ikke får viljen sin, og den respekten hun ble vist er forsvunnet. Makten hennes er impotent, hun får det ikke som hun vil med Torgils og han får heller ingen større konsekvenser av å avvise henne.

4.6.8 *Pórðar saga hreðu (Psh)*

Tord, sønn av Tord, hovedpersonen, er en ung mann i Norge på den tiden Gunnhildssønnene styrer. Han ønsker å dra til kong Gamle, som var den mest vennerike av kongene i Norge, bortsett fra Håkon Adalsteinsfostre (*Psh*: ÍF XIV 1959: 164). Han kommer til kongen som tolvåring og er der i tre år, kongen synes veldig godt om ham. Før de skilles gir Gamle Tord et sverd som vil bringe lykke så lenge han ikke gir det fra seg, og han spår framsynt at de ikke vil ses igjen. Kort tid etter at Tord reiser, dør Gamle i slag mot Håkon den gode, slik det er sagt i sagaene om de norske kongene «*sem segir i sögum Nóregskonunga*» (*Psh*: ÍF XIV 1959: 165). Ifølge andre sagaer får ikke Gunnhildssønnene kongsnavn i Norge før etter Håkons død, og Gamle døde før Håkon falt og hadde aldri kongsnavn. Gamle blir framstilt godt her, og det ble han i flere kongesagaer også. I den fragmentariske versjonen av *Psh* er Tord hos Gamle før Håkon Adalsteinsfostre kom til landet, og følger ham når Eirik, Gunnhild og sønnene reiser til Northumberland, og avskjeden skjer der (*Brot af av Psh*: ÍF XIV 1959:237).

Neste del av sagaen har vi hørt før i flere av kongesagaene, men Tord er en til nå ukjent mann. Han har en eldre bror, Klypp Tordsson, som er en mektig herse og var gift med Olov Skjeggedatter. En annen av Gunnhilds sønner, Sigurd sleva, hadde tatt henne i seng med seg og Tord egger Klypp og de andre brødrene til hevn. De angriper Sigurd og Klypp dreper ham, men blir selv drept. Tord dreper flere menn, blant annet brorens banemann, Roald Ogmundsson, og kommer seg unna, men han og brødrene lyses fredløse av kong Harald. De vil ikke være i landet lengre på grunn av hardstyret til Harald og Gunnhild, og reiser til Island. Gunnhild er ikke med mer. Det sies ikke mer her om Olovs skjebne, som vi fikk høre mer om i *PSs*. Der er samme fortelling, men uten Tord og med mer fokus på Klypp og Olov, og der var Gunnhild verre, siden hun var ute etter Olov i etterkant. Denne delen kan ha vært med i den andre versjonen, men er ikke bevart i fragmentet. Beretningen om Klypps kone er fortalt i

korte trekk i mange sagaer og detaljene er svært forskjellige fra sted til sted. Klypp Tordsson her heter Torkjell Klypp i *HN* og *PSs*, bare Klypp i *OTm* og *Hkr*. Han blir drept av Erling gamle i *Hkr*, Ogmund Kåresson i *PSs*, mens *OTm* ikke sier av hvem han blir drept. I *HN* er det ikke Sigurd sleva som har forbrutt seg mot Klypps kone, der er det Gunnrød. Den Roald, sønn av Ogmund, sønn av Horda-Kåre, som er i slekt med Tord og brødrene og her dreper Klypp må være sønn av Ogmund Horda-Kåresson, som dreper Klypp i *PSs*. Olov er datter av Skjegge her, men i *OTm* er hun datter av Jarnskjegges sønn Asbjørn. Historien har vært kjent, siden den er med så mange steder, men det har vært svært ulike oppfatninger av hvem som var med på det. Hverken her eller i de fleste andre beretningene om dette har Gunnhild en stor rolle, det er bare i *PSs* at hun er med noe videre, og det er en ganske sen kilde. Både *PSs* og den andre versjonen av *Psh* kan ha vært laget på bestilling av Jon Håkonsson, og det kan være at man har ønsket å utbrodere fortellingen mest mulig for å få med mer om familien hans sin bakgrunn. Gunnhild kan ha blitt tatt med i *PSs* for å gjøre historien «verre», det er en enda bedre grunn til å komme seg til Island når man har den onde dronningen, Egil Skalla-Grimssons erkefiende, etter seg.

Ellers er det ikke mye om Gunnhild i denne sagaen: hennes navn brukes i Tords strofe, og det er hennes og Haralds vanstyre de flykter unna, så Tord føyer seg inn blant islendingene som får henne som fiende. Det er ingen bakgrunn eller trolldom, og vi hører ikke at hun direkte bruker makt, men siden det er hennes og Haralds styre som er ille må hun ha noe å si.

4.6.9 *Harðar saga ok Hólmverja (Horð)*

Den siste islendingesagaen jeg skal gjennomgå handler om Hord Grimkjelsson, hans fosterbror Geir, og etter hvert om Hords følgesvenner, som blir kalt Holmvergerne. Hord reiser rundt utenfor Island i 15 år, men når han kommer tilbake skjer det ting, han blir lyst fredløs, og tar tilhold på en holme sammen med flere. Det er på hans reiser at han kommer i klammeri med Gunnhild.

Hord og Geir er i Norge, hos Brynjolv. Brynjolv ryker uklar med Arntor, som er skattmester for Gunnhild kongsmor (*Horð*: ÍF XIII 1941: 36), noe som medfører at Arntor dør. Kongen, Harald gråfell, går med på å ta imot bøter, men vil ikke gjøre det på vegne av sin mor. Brynjolv tør ikke la Hord og følget hans være der lenger på grunn av Gunnhild, og sender ham og Geir bort til Torbjørn, sin far øst i Viken. Men når våren kommer vil Torbjørn, Brynjolvs far, sende dem videre: «... "því at ek veit, at Gunnhildr kemr hér skjótt, ok get ek þá ekki haldit yðr fyrir henni"» (*Horð*: ÍF XIII 1941: 36), [«... for jeg vet at Gunnhild

kommer hit snart, og da greier jeg ikke å beskytte dere mot henne»] (*HordS*: IS II 2014: 210). Både far og sønn er redde for Gunnhilds vrede, og tror ikke de kan stille opp mot den.

Når Geir vil tilbake til Island støter han på problemer. Han og mennene hans er i telt mens de venter på gunstig bøl, og når kongsmoren får greie på dette, sender hun mennene sine for å drepe ham. Bare Geir kommer seg unna. Folk syntes det så ut som om Gunnhild hadde brukt trolldom for å mane Geir til Norge, og hun likte svært dårlig at han kom seg unna (*Horð*: ÍF XIII 1941: 49). Men hun får ikke gjort noe med det, hun går ut av sagaen her.

Gunnhilds rolle her er litt som i *Hfs*, det er noen som dreper en av hennes menn, og så er redde for henne og flykter. Harald gråfell tar imot bøter for det som skjedde, Gunnhild ikke. Slik er det også litt som i *Egla*, der det var Gunnhild som egget etter hevn, mens Eirik blodøks var lettere å slutte fred med. Også i *Flóa* er det Harald gråfell som er den sindige, og Gunnhild som skaper problemer for hovedpersonen. Harald gråfell kommer i det hele tatt godt ut av islendingesagaene, særlig sammenlignet med moren sin. Som en del andre steder ser hun hvor folk er med trolldom, men de kommer seg unna. Hun har en del makt; hun har en skattmester, og kan gjøre livet surt for dem som går mot henne, og hun kan bruke trolldom. Det har vært en elder saga om Hord, og det bildet som kommer fram her kan være et eldre bilde av Gunnhild (jfr. 2.5.9)

4.7 Gunnhild i islendingesagaene

Gunnhild er med i eller nevnes i ni islendingesagaer, som er nedskrevet over en periode på noe under 200 år. I motsetning til krønikene og kongesagaene dannes bildet av Gunnhild i denne sjangeren på bakgrunn av hennes møter med islendinger. Hvor stor rolle hun har i sagaene varierer veldig; fra knapt å være med til en av de viktigste karakterene, og da får man et komplekst bilde. I gjennomgangen over så vi at det ble særlig mye diskusjon rundt *Egla* og *Njála*, noe som er naturlig siden det er der hun har den største rollen og påvirker historien mest. De mest innholdsrike episodene her er stort møter med islendinger som kommer til det norske hoffet og enten får Gunnhild som venn eller fiende. I kongesagaene og krønikene var det ofte de samme episodene som ble fortalt mange steder, og man kunne se på likheter og ulikheter der. I islendingesagaene er det nesten bestandig ulike episoder. På grunn av det ulike innholdet blir det en annerledes sammenlikning; her må man se på det individuelle bildet som presenteres i nye episoder i hver saga, og slik prøve å få en forståelse av utviklingen av synet på Gunnhild. Den litt ulike rollen hun har her, i motsetning til i kongesagaene og krønikene,

kan ha gjort at hun blir brukt på en annen måte av skriverne, og får en litt annerledes litterær funksjon.

4.7.1 Bildet av Gunnhild

Jeg ville se på hvordan Gunnhild forholder seg til folk i sagaene og hvordan hun uttrykker makt, og det er noe ambivalens her. Det er flere islendinger som får Gunnhild som fiende enn som venn. Ogmund, Kormaks far, reiser fra Norge fordi han ikke var venn med henne og Eirik, men vi vet ikke hvorfor. I *Hfs* blir Ottar og Åvalde hennes fiender etter å ha drept hennes venner. Torolv Skallagrimsson er først hennes kjære venn, men Egil blir hennes fiende, og Torolv med ham. I *Gísla* er det ingen som får henne hverken som venn eller fiende, og i *Lax* er det ingen som får henne som fiende, der får både Rut og Olav hennes hjelp og støtte. I *Njála* er det et forhold mellom henne og Rut, han får hennes hjelp og støtte og har et seksuelt forhold til henne. Hun bruker sin makt til og få tatt livet av Ruts fiende, men legger en forbannelse på når da han reiser, som får store konsekvenser. I *Flóa* avviste Torgils henne, og får henne som fiende. I *Horð* dreper Hord og Geir en av hennes menn, og må flykte. Tord er med på å drepe hennes sønn, og reiser bort fra hennes og Harald gråfells vanstyre. Torolv, Rut og Olav på har et godt forhold til henne, men det endrer seg, den eneste som kun kommer godt ut av det er Olav, og Rut, men bare i *Lax*. Torgils kunne antakelig ha fått et «godt» forhold til henne, men et nei er nok til å gjøre henne rasende og fiendtlig innstilt. Bortsett fra i *Egils saga* er hun godt voksen når hun blir venn med alle disse unge og vakre islendingene.

Ikke alle sagaene gir opplysninger om hennes bakgrunn, men de som gjør det kaller henne datter av Ossur tote, og det er ingen grunn til å forvente at de som ikke sier noe hadde en annen oppfatning. Det er ikke i alle sagaene hun bruker trolldom, men det er mye av det i *Egla*, en forbannelse i *Njála*, i *Hfs* ser hun hvem som har drept hennes venner, og i *Horð* sies det at hun manet Geir til Norge, så det er litt større variasjon på hva hun gjør her enn i krønikene og kongesagaene. Hun har mye makt, både egen politisk makt, makt til å påvirke sønnene sine og besøkende islendinger, og trolldomskraft. Det sies at Harald gråfell styrte landet sammen med henne og brødrene (*Flóa*: ÍF XIII 1941: 253), og i *Njála* hører sønnene på hennes råd og gjør som hun sier. I noen av kongesagaene har det vært nevnt en skosvein, eller matsvein, noen steder kjent som Kisping, som var kong Håkons banemann. I *Njála* er det Gunnhild skosvein, Ogmund, som henter Rut og snakker med Sote, og det kan være inspirert av kongesagaer, men har ikke så mye å si for meg.

Framstillingen av Gunnhild i islendingesagaene er betydelig mer ambivalent enn det bildet av henne som kom fram i kongesagaene og krønikene. I *Egla* sies det at hun var svært vakker og klok, og trollkyndig. Hun er mektig og attråverdig, men farlig, og man må passe seg for henne. Å finne en beskrivelse som dekker hele henne vil være full av motsetninger, da Gunnhild i *Laxdæla saga* er vesentlig annerledes fra Gunnhild i *Egla*, så det er et mer heterogent bilde av henne her enn i kongesagaene og krønikene. Bildet av henne i *Njála* symboliserer dette, der er framstillingen av henne en mellomting, og ambivalensen kommer veldig klart til uttrykk.

4.6.2 Kronologisk utvikling

I de arkaiske islendingesagaene, *Korm*, *Hfs* og *Egla*, er det stor variasjon på hvor mye Gunnhild er med. Disse sagaene er antatt skrevet i perioden 1200 til 1280, og er dermed senere eller overlapper med de fleste kongesagaene. I *Korm* og *Egla* hører vi om henne når hun er ung og sammen med Eirik, i *Hfs* når hun er eldre, og styrer sammen med sønnene. Bildet av Gunnhild i disse sagaene er ikke positivt, man reiser fra Norge om man ikke er venn med henne og Eirik, hun omgir seg med dårlige mennesker, og har evnen til å vite ting hun ikke skulle kunne vite og i *Egils saga* er hun hard, en verre motstander enn Eirik, og full av trolldom. Likevel er det en respekt for henne her, hun er mektig, og en farlig fiende å ha. Dette stemmer med bildet av henne som vi har sett i kongesagaene.

De klassiske sagaene, skrevet mellom 1240 og 1310, har et noe annerledes, mer heterogent, bilde. I *Gísla* er hun bare så vidt med, som en av de få i familien som Eirik ikke vil vondt. Det sies ikke at det er Gunnhild som får Eirik til å ta dårlige beslutninger heller, så om noe kan leses ut av dette er det Eirik som kommer dårlig ut av det, Gunnhild er rett og slett kona hans. I mange av kongesagaene, og i *Egla*, er det hun som egger og overtaler Eirik til å gjøre onde ting, men her sies det ikke nok til at man kan se hvilken rolle hun har. I de to andre som grupperes her er det annerledes. *Lax* er den eneste sagaen hvor Gunnhild kommer bare positivt ut av det, hun er en hjelp til de besøkende islendingene. Det har blitt påpekt at *Lax* har vært påvirket av den romantiske ridderlitteraturen, og det er mulig at den har farget av på bildet av Gunnhild, eller at forfatteren av sagaen var mer velvillig innstilt til sterke kvinner generelt. Sønnen hennes, Harald, kommer også godt ut av det i denne sagaen. Fortellingen i *Njála* er en utvidet versjon av Ruts del i *Lax*, og det er mange nye opplysninger. Gunnhild har en skosvein, hun har rykte på seg for å skape problemer for de som går mot henne. Hun hjelper Rut, men det er i hemmelighet, de har et seksuelt forhold, men hvis det snakkes om

det vil hun være raskt ute med å sette en stopper for det Hun forteller sønnene sine hva de skal gjøre og får tatt livet av Ruts fiende, men når Rut ikke er helt ærlig med henne legger hun en forbannelse på ham, som danner opptakten til hele den blodige feiden som er hovedhistorien i sagaen. Bildet av henne som var i *Lax* har blitt slått sammen med det bildet som var i *Egla*, og Gunnhild er både en kvinne og en farlig fiende, men fremdeles respektert. Ruts avskjed er ulik i disse to sagaene, og årsaken kan være at i *Lax* var det ikke bruk for mere. Fortellingen om Rut fortsettes ikke, fokuset går over på Gudrun, Kjartan og Bolle. Der er det en forlovelse som brytes, og en annen norsk kvinne kan få noe av skylden, den mer uskyldige Ingebjørg, Olav Tryggvasons søster. I *Njála* må ekteskapsbruddet forklares, og Gunnhild får skylden.

De etterklassiske sagaene, skrevet mellom 1300 og 1450, er de seneste kildene vi har om Gunnhild. Disse sagaene bruker å regnes som de som er lettest å skille ut fra resten, på grunn av relativt store mengder overnaturlige og usannsynlige hendelser. Dette er også til en viss grad tilfelle i de relevante sagaene her, men ikke nødvendigvis i tilknytning til Gunnhild. Man kan se at disse sagaene er sene, det bildet som dannes av Gunnhild er, i alle fall i *Flóa*, er noe annerledes. Jeg antar at forfatteren av *Flóa* hadde kjennskap til flere eldre sagaer, deriblant *Njála*, og tok det bildet som skapes av Gunnhild der og brukte og forandret det. Som der er islendingens ærend til Norge et arveoppgjør, og Gunnhild kan hjelpe med det. Gunnhild er ikke like respektabel, når hun ber den unge Torgils om å bli med i hirden, som skal forstås som å gi han det tilbudet som Rut fikk i *Njála*, avslår han. I *Njála* fikk vi høre at ikke å gjøre som Gunnhild sier, vil gjøre henne til en hard fiende. Det skjer her, men Gunnhilds reaksjon er nesten latterlig; den aldrende dronningen sparker den unge islendingen ut av høgsetet. Det er ikke mange konsekvenser av det, Torgils vil reise ut av Norge for å komme seg unna dronningens vrede, og det gjør han. Harald gråfell er den sindige, og kommer godt ut av det, i motsetning til moren. I *Þsh* er hun knapt med, men det kommer fram at hun har noe politisk makt, siden hun styrer sammen med sønnene. Gamle kommer godt ut av det der, men resten av sønnene er det ikke noe godt å høre om. I *Horð* er bildet av Gunnhild ganske likt det i de arkaiske sagaene; islendingene får henne som fiende, og de må reise fra sted til sted for å unnsnippe, ganske likt Astrid og Olav i *Odd*, og det sies at hun har brukt magi for å mane til seg Geir. Vi vet at det fantes en eldre versjon av *Horð*, så det kan være at dette bildet av Gunnhild, som ligner mer på de arkaiske sagaene og *Gísla* enn på de andre klassiske og etterklassiske, stammer fra en eldre tradisjon. Det er lite bakgrunn om Gunnhild og ikke så mye trolldom i de siste sagaene, men hennes ondskap og strilynne er mer framtrædende, hun er en fiende av de fleste og har fremdeles stor politisk makt.

Generelt i islendingesagaene møter vi henne som en aldrende dronning, med mye makt, mange menn under seg, stor innflytelse over sine sønner og som en fiende å regne med. Jeg tror bildet av henne som en man må passe seg for å gå imot, som vi ser i *Njála*, *Horð*, og i mindre grad i *Flóa* og *Hfs*, er påvirket av fortellingene av og om Egil Skalla-Grimsson, og til en viss grad kongesagatradisjonen som fantes på Island, der Gunnhild får skylden for Håkons død, Halvdan svartes død, jakten på Olav Tryggvason og andre slike episoder.

4.7.2 Gunnhild og makt

Gunnhild er fremdeles en mektig skikkelse i islendingesagaene, men siden det ikke fortelles så mye om de norske kongene her som i kongesagaene og krønikene, er det ikke overraskende om hun utøver makt på en litt annen måte. Hun har fremdeles politisk makt, i *Flóa* sies det at hun styrte sammen med sønnene sine, men det er som regel ved å påvirke kongene rundt seg at hun utøver makt, og da er det ord hun bruker: i *Egils saga* egger hun mannen sin mot Egil flere ganger, men får det aldri som hun vil. I *Njála* og i *Lax* har hun innflytelse over sønnene sine, hun får dem både til å gi ære til folk og til å ta livet av fiender for seg. Men det er ikke bare indirekte at hun har makt, hun har en skosvein, en skattmester, en egen hall og kan selv gi bort store gaver, og ikke minst har hun et omdømme som gir henne makt over besøkende: man vet at man kan tjene på det ved å bli hennes venn og at det er farlig å gå henne imot. Hun er respektert og fryktet.

Vi så i kongesagaene og krønikene at det nevnes at hun bruker trolldom mange steder, men at det ofte er med et visst forbehold, man kan ikke være sikker på at hun faktisk gjorde det. Den trolldommen hun brukte der var enten for å skade eller for å vite hvor folk var, men det er litt andre måter hun bruker dem her; det er generelt mer trolldom i islendingesagaene. I *Hfs* visste hun hvem som hadde drept vennene hennes; i *Egla* bruker hun gift, maner Egil til seg og bruker svaleham, om enn det ikke sies at det er hun som gjør det; i *Njála* legger hun en forbannelse over Rut, og etter at hun har sagt at den som nevner hennes forhold til Rut vil miste livet, dør Ulv, og det er ikke vanskelig å se det som hennes verk. I *Horð* mente noen at det var hun som makte til seg Geir, men det er med forbehold. I *Korm*, *Gísla*, *Lax*, *Flóa* og *Psh* sies det ikke noe om trolldom; i de to første er hun ikke med, hun bare nevnes, så det er ikke å forvente, og det er det samme med *Psh*. I *Lax* er hele framstillingen av Gunnhild såpass annerledes enn fra resten, der blir hun framstilt på en positiv måte, og trolldommen passer ikke med dette bildet. I *Flóa* er hun Torgils fiende, etter at han avviste hennes tilbud om en plass hos kongen, og med det hennes personlige vennskap. Der kunne man forvente at det ble

sagt at hun brukte trolldom for å finne ut hvor han var, men selv om han reiser for å komme seg unna henne, får det aldri noen konsekvenser, og trolldom nevnes ikke.

Noe annet som kan bli diskutert under dronningens maktutøvelse, er sex. Det er bare i *Njála* at det sies rett ut at Gunnhild har et seksuelt forhold, men hennes vennskap med Torolv i *Egla*, Rut og Olav på i *Lax*, og hennes tilbud til Torgils i *Flóa* har alle blitt vurdert opp mot hennes seksualitet. Dronke, Sayers og Jóna G. Tórfadóttir har diskutert det, og framstillingen av Gunnhild som en «sexual predator» som særlig har forhold til unge, vakre menn, er en stor del av bildet av henne som presenteres i forskningen (Jóhanna K. Friðriksdóttir 2013: 11, Jochens 1996: 180; Larrington 2009: 509). Dette bildet er ikke til stede i alle sagaene, og det er ikke så tydelig som man får inntrykk av i forskningen, men det er med på å danne bildet av Gunnhild.

5 Konklusjon

5.1 Problemer underveis

Det har vært noen problemer underveis i undersøkelsen av dette materialet. Man kan nesten aldri være sikker på hvor forfatterne har det de skriver fra. De bevarte kildene kan ha brukt flere kilder enn det vi har i dag, og dette gjør det umulig å si noe sikkert om utviklingen av ulike tradisjoner. F.eks. er *Hkr* og *Fsk* veldig like på noen punkt, men svært forskjellige på andre, men man kan ikke si at beretningen om Gunnhilds svik av sine samiske læremestre oppstod med *Hkr*, det kan like gjerne være basert på nå tapte kilder enn å være oppdiktet av denne forfatteren. Man kan vite når én kilde har brukt en annen, men den kilden som ble brukt kan ha vært annerledes enn det som er bevart i dag, så å finne direkte sammenhenger og steder hvor noe er valgt ut er ikke en prosess som er rett frem.

5.2 De ulike sjangrene

Vi har nå gått gjennom alle kildene hvor Gunnhild nevnes; skaldedikt, krøniker og kongesagaer og islendingesagaer. Jeg vil kort oppsummere hvordan hun blir framstilt i hver sjanger, og sammenlikne bildet av henne der, før jeg ser videre på modellene.

Diktene er korte, ofte knyttet til episoder, og de fleste stedene brukes bare Gunnhilds navn for å snakke om en eller flere av sønnene. Det bildet som presenteres av henne er ikke fullstendig. Vi får vite at hun er gift med Eirik blodøks og at hun har flere sønner som blir omtalt med hennes navn. I Egil Skalla-Grimssons ene lausavise får vi høre at det er hun som er skyld i at Egil blir fredløs, og at hennes sinn er hardt. Vi får ikke vite noe om hennes bakgrunn, og det sies ikke noe om at hun er trollkyndig, bortsett fra at en halvstrofe hun skal ha sagt frem er satt i en kontekst for å vise at hun er framsynt. I strofene sies det ikke noe slikt, og det er tvilsomt at det faktisk er hun som har laget denne strofen.

Kongesagaene og krønikene dekker ofte lengre tidsperioder enn islendingesagaene, og det er de samme episodene det berettes om og som vi ser forskjeller og utvikling i. Det er særlig Gunnhilds bakgrunn, Håkon den godes død, hennes forhold til Håkon jarl, jakten på Olav Tryggvason og hennes endelikt som man ser forskjeller i, men det er også mange forskjeller på detaljnivå, som f.eks. navnene på barna hennes. Det er elleve krøniker og kongesagaer som Gunnhild opptrer i, og det er noen variasjoner på hvordan hun framstilles. I beskrivelsene av henne er det både gode og dårlige trekk, men det er nesten verre at hun

bruker sin skjønnhet og klokskap til list og svik. Hun er god mot familien, men ikke mot noen andre, slik det også sies om Eirik i *Gísla*: han vil ikke godt for noen, ikke engang slekta, bortsett fra Gunnhild og sønnene. Selv om bakgrunnen hennes og opplysningene om henne er svært forskjellig fra kilde til kilde, er det generelle bildet av Gunnhild her ganske likt: hun er ond og manipulerende, og påvirker Eirik og sønnene til å gjøre onde ting.

Islendingesagaene forteller stort sett om forskjellige episoder, siden de dreier seg om forskjellige islendinger. Men noen overlapper med hverandre, *Njála* og *Lax*, og noen overlapper med kongesagaer (*Egla*, *Psh*). For det meste er det forskjellige episoder som beskrives, fellesnevneren er at det er islendingers møte med Gunnhild, som regel som fiender men også som venner og/eller elskere. Det er stor forskjell på hvor mye hun er med, og framstillingene av henne er også ulike. Her er det ikke så store forskjeller på bakgrunnene; *Egla* er den eneste som gir mye informasjon, hun er fra Bjarmeland, er datter av Ossur tote, og har to brødre. De andre som sier noe om henne er innenfor samme tradisjon; hun er datter av Ossur, og det er ingen grunn til å tro at de som ikke sier noe om bakgrunnen hennes, mente noe annet. Her er likevel framstillingen av henne mer ambivalent; vi har hørt at hun har gode egenskaper i kongesagaene, men de blir oppveid av de dårlige. I *Lax* og *Njála* blir Gunnhild helt eller delvis framstilt positivt, ikke bare som en ond dronning og trollkone, men som en attraktiv, hjelpsom og følsom kvinne.

Framstillingene av Gunnhild er nettopp det: framstillinger, flertall. I skaldediktene omtales hennes sønner som Gunnhildssønner og Gunnhilds arving, hun er Eiriks kone og har en gård og sønner med ham, det er hennes skyld at Egil ble fredløs, og hardt er hennes sinn. Det er ikke mye å danne seg et bilde av henne med. Kongesagaene er stort sett negativt innstilt til henne, hun er ond og manipulerende, egger til bråk og gjør familien sin verre, i *Odd* ofrer hun, etter det noen sier, til de førkristne gudene, og hun er en fiende av Håkon den gode, forfedrene til Olav Haraldsson og Olav Tryggvason, og ikke minst Olav Tryggvason selv. Hun har et kjærlighetshat til Håkon jarl, og denne forbindelsen med en av «skurkene» i kongesagaene, den siste hedenske bastionen, med kallenavnet «den onde», er enda en måte å gjøre henne verre. Hun får ofte skylden for Eirik og sønnenes blodtørstighet og familiefæider, og svært mange steder er det fortellinger om hennes trolldomsbruk, selv om det oftest er med et forbehold. Bakgrunnen hennes og mange detaljer er forskjellige, men den generelle oppfatningen er av Gunnhild som en ond dronning, enten hun er dansk eller fra Bjarmeland eller Hålogaland, og om hun bruker trolldom eller ei. Islendingesagaene er ganske annerledes. Tradisjonen om at hun er dansk er ikke til stede her, og islendingesagaene, yngre enn

krønikene og en del av kongesagaene, har en mer homogen bakgrunn; tradisjonen om at hun er datter av Ossur fra Hålogaland har ikke noen motsetning. Der bakgrunnen var ulik i kongesagaene og krønikene, er den lik her, der det sies noe om den, men framstillingen av Gunnhild i islendingene er veldig ambivalent. Hun er trolsk og ond, men også vakker og hjelpsom, hard mot sine uvenner men god mot sine venner. Det virker som de eldste islendingesagaene, *Hfs*, *Korm* og *Egla*, har et ganske likt bilde av henne som det som er i kongesagaene, men *Lax*, og *Njála*, som forteller om delvis samme episode, er mer nyansert. Det kan være påvirkning fra riddersagaene, eller et mer positivt forhold til en allianse med Norge, hvis man bruker Sayers tolkning, og *Njála* kan ha kommet litt mellom disse påvirkningene fra riddersagaer og *Egla* og kongesagaer. De seneste sagaene er tilbake til et negativt bilde av henne, men i *Horð* kan dette reflektere en eldre saga. I *Psh* er hun nesten ikke med, men i *Flóa* er hun igjen en fiende, men hun er like mye sint og nesten latterlig når hun sparker Torgils ut av høysetet enn hun er fryktet og respektert.

I følge Sayers har Gunnhild ulike roller i de to sagasjangrene, og de holdes fra hverandre. Hennes historiske rolle, som kongelig kone og mor, hører til i kongesagaene, mens hun får en annen rolle, som seksuell trollkvinne, i islendingesagaene (Sayers 1995:71). Dette ser til en viss grad ut til å stemme, siden det er mer av både sex og trolldom i islendingesagaene, men det er ikke en helt klar inndeling. Hun bruker trolldom i stor grad i flere av kongesagaene, og har et forhold til Håkon jarl i *Hkr* og sies å være mannegal og giftesyk i *ThM* og *Jóms*. De seksuelle forholdene som Sayers ser er ikke klart uttalt andre steder enn i *Njála*, selv om det er hintet til det, og det er ikke den eneste definerende siden av karakteren Gunnhild.

5.3 Gunnhild i modellene

Gjennom analysen av kildene har jeg kommet inn på hvor ambivalente noen av kildene er til Gunnhild og hvor ulike beskrivelsene av henne er. Hvordan passer hun inn i de tidligere nevnte modellene om kvinner i den norrøne litteraturen?

Av Jochens modell er den ene som Gunnhild ble diskutert under *the Royal Whetter*. Denne underkategorien har Gunnhild som arketype; hun er den mest framtrædende av dronningene og prinsessene som egger. I kildene stemmer dette bildet særlig i *Hkr* og *Egla*, hvor hun egger henholdsvis sønnene og mannen. I *Hkr* har hun bare to lange sekvenser hvor hun snakker, den ene er i starten, hos samene i gammen, den andre er når hun egger sønnene til å gå mot Sigurd jarl, og i *Egla* får vi høre det rett fra Eirik: Gunnild egger ham verre til

hardferd enn andre menn. Hvis man tar en annen kilde stemmer ikke dette bildet helt: i mange sagaer egger hun ingen, så denne modellen passer ikke bare delvis til den helhetlige forståelsen av Gunnhild, og ikke over alt.

Hos Jóhanna K. Friðriksdóttir var det hovedsakelig *Royal and Aristocratic Women*, men også *Women and Magic* og *Women Speaking* som var aktuelle å plassere Gunnhild inn i. Gjennom analysen har vi sett at de fleste stedene Gunnhild utøver makt er gjennom sin posisjon som dronning og kongsmor, enten hun påvirker folk kongene rundt seg med råd eller egging eller har egenmakt. Det at hun er en dronning og mor til konger er omtrent det eneste som er felles i alle kildene, og er et naturlig utgangspunkt for å utøve makt. Trolldommen hennes er ikke nødvendigvis brukt fordi hun er dronning, men den kan passe inn her: trolldom hos kvinner kan forekomme i alle samfunnslag, men oftere hos enker og selvstendige kvinner, og det er Gunnhild de fleste stedene hvor hun bruker magi. Det er nesten bestandig brukt for å forklare ting som skjer rundt henne: hvordan Håkon den gode dør, hvorfor Egil reiser til Jorvik, hvorfor Rut og Unn skilles, ellers er det for å vise at Gunnhild vet mer enn det som er naturlig. Det er ikke i alle kildene at hun bruker magi, og det sies ingenting om det i diktene.

Ingen modell er en kapsel som dekker alle kildene, og få av kildene gir en framstilling av Gunnhild som bare passer inn under én inndeling. Det at hun er med i så mange sagaer, skrevet av mange forfattere over lang tid, gjør at det ikke er et klart, helhetlig bilde som kommer fram når man leser alle kildene. Hun er for sammensatt og litteraturen for kompleks. Hva som stemmer med den historiske personen er umulig å si for sikkert, og det var heller ikke mitt poeng, men den Gunnhild vi møter i *HN* og den Gunnhild vi møter i *Lax* er svært ulike. Dette er for så vidt noe som stemmer for alle mennesker, du framstilles forskjellig utfra hvem som forteller om deg, en venn eller fiende, men det er nok ikke bare det som har skjedd her. Det er så mange faktorer som har vært med på å forme de ulike framstillingene av Gunnhild, fra samtidens syn på henne til middelalderens bruk av henne som en litterær skikkelse, og påvirkningen mellom kilder og av annen litteratur.

5.4 Utvikling av tradisjoner

Som sagt er det problematisk å vite hvilke kilder forfatterne i middelalderen satt med, og å vite nøyaktig hva det er de har hentet fra tapte kilder eller skrevet selv. Kildene har blitt til over svært lang tid, over et stort område, i en periode med kulturelle forandringer, og det er ikke rart at det har vært ulike beretninger, som jeg kort vil gjøre rede for. Vi ser at det har vært ulike tradisjoner rundt Gunnhilds bakgrunn, med *HN* på den ene siden og *Hkr* på den

andre, med de fleste nærmere *Hkr*, om enn ikke like ferdigutviklet. Det har vært ulike meninger om i hvor stor grad hun var trollkyndig, det sies nesten bestandig ifra om at det er hva folk sier, og at det ikke kan sies sikkert. Likevel blir trolldommen hennes holdt for sikker andre steder: I *Hkr* ser vi at episoden med Håkons død omtales som usikker, slik den har blitt alle steder hvor Gunnhild knyttes til den, men hennes svik av finnene kommenteres ikke som usannsynlig, og den episoden er det først fortalt der. I *Lax* sies det ingen ting om trolldom, men i *Njála* er det det som forårsaker de senere feidene. Ikke alle sagaskriverne har følt seg bundet til å være forsiktige med å fortelle om trolldom, men det har vært mer og mer vanlig jo senere kildene er, og det blir mer i islendingesagaene.

Vi ser at fortellingen om hennes død er til stede i flere gamle kilder, *ThM*, *Ágrip* og *Jóms*, men i noe senere kilder, som burde kjenne denne beretningen, er det ikke tatt med. Det kan være at det ble sett på som usannsynlig, hvilket det jo er, og at forfatterne av *Fsk* og *Hkr* enten ikke kjente til den, eller valgte ikke å ta den med fordi det ikke virket sannsynlig, eller fordi det ikke var nødvendig for den videre fortellingen om kongene. At det er kjærlighet mellom Gunnhild og Håkon jarl i *Hkr* kan muligens føres tilbake til hans tilknytning til ekteskapsønsket fra Harald blåtann, som ikke fortelles om der. Men så, i *OTm* i *Flateyjarbók* dukker det opp igjen, der *Jóms* er brukt som kilde. *Flateyjarbók* er veldig interessant for undersøkelsen av tradisjonene om Gunnhild: Det er en av de seneste håndskriftene, og har brukt veldig mange kilder som ellers ikke står sammen, og som det har vært varierende beretninger i. Denne kombinasjonen og kommenteringen av flere kilder er spennende: Både Gunnhilds svik av finnene (som fortalt i *Hkr*) er med, og drukningsdøden (kjent fra *Jóms*, men også *ThM* og *Ágrip*). Disse beretningene har ikke stått sammen før, men gjør det her, og det kommenteres på, hun fikk som fortjent, hun ble sveket og bedratt, akkurat slik hun svek sine samiske læremestre. Det har nok vært en generell oppfatning at dette var som fortjent, Harald blåtann sier at Gunnhild fikk den æren han hadde tiltenkt henne, og *ThM* gjøres det et poeng ut av at Gunnhild var mindre lur enn jarlen, og lot seg lure fordi hun har svakheter som alle kvinner. *Flateyjarbók* kommenterer også på de ulike tradisjonene rundt jakten på Olav Tryggvason, det har åpenbart vært kjennskap til at det fortelles at jarlen ble sendt av henne noen steder, men det gjøres klart at skriverne har syntes at det var usannsynlig.

Vi har diskutert de ulike versjonene av Håkon den godes død og jakten på Olav Tryggvason og fortellingen om Sigurd sleva og Klypp. I alle sammen får Gunnhild en større og verre rolle etter hvert: det ser ut til at hun blir en fiende man tar med i beretningen når sagaene utvikler seg. Det samme er sant om bakgrunnen hennes, hun kommer lengre og

lengre unna og får en sterkere tilknytning til det samiske, som ikke fantes i de eldste kildene om henne, men som kan stamme fra en generell bruk av samiske kvinner som et litterært verktøy i sagaene.

Uansett er utviklingen og forandringen i tradisjonene rundt Gunnhild kompleks. I sin egen tid må man ha kjent hennes danske bakgrunn, som forskere i dag er enig om og som det er mange argumenter for i sagaene. Hennes «ondskap» er kanskje fortalt om tidlig, i Egils strofe, men det er tvilsomt at alle i hennes tid så på henne som ond: i forbindelse med nærfamilien er det bestandig gode bånd, og det vi får fortalt om forholdet mellom henne og Eirik og henne og sønnene er bra. Det er vel slik at de som har fortalt historiene har farget av på synet av henne, hvis det er Egils nærmeste på Island og folk rundt Håkon jarl, Håkon den gode og Olav Tryggvason, eller andre fiender av henne eller sønnene som fortalte om «Gunnhildalderen», en tid med politiske konflikter og hungersnød, er det ikke rart at hun blir framstilt dårlig. Historie fortelles av seierherrene, og det var ikke hun og hennes familie: hennes sønner fikk ingen etterkommere på den norske tronen. Jeg tror heller ikke at hun var kjent som trollkvinne i sin egen tid, det sies ikke noe om det i skaldediktene, og svært lite i de eldste kildene. Det ser ut til å henge sammen med tradisjonene som gir henne en nordlig, samisk tilknytning, og utfra kildene kan det virke som om bakgrunnen fra Hålogaland eller Bjarmeland kom etter at ryktene begynte å gå om at hun hadde hatt en finger med i spillet i Håkons død med trolldom, men det er ikke helt sikkert. Hvor navnet Ossur lavskjegg eller tote kommer fra, er vanskelig å si, men det er når han har blitt knyttet til henne som hennes far, og det fortelles at han er fra Hålogaland, at vi etter hvert får en tilknytning til samene. Han er ikke selv samisk, og det er ikke før i *Fsk* at vi hører, klart og tydelig, at Gunnhild har vært i opplæring hos samer, og da har vi hørt om hennes trolldom flere steder, særlig i *Odd*.

Den fiendtlige innstillingen til Gunnhild kom til uttrykk flere steder: hun får en fæl død, druknet i en myr med svik, og det virker som om man mente at det var fortjent. Hun knyttes også til Håkon jarl, «den onde», som har fått et noe lignende ettermæle som henne, og ett sted er hun også sagt å blote til de førkristne gudene, noe som ellers er hans domene. Fra å ikke være involvert med Olav Tryggvason er hun en av hans verste fiender, og det kan virke som om hun har blitt satt i rollen som en fiende av islendinger flere steder, antakelig inspirert av fortellingen om Egil og framstillingen av henne i kongesagaene. Unntaket her er *Laxdæla saga*, og til dels *Njála*, som forteller om samme episode. Hvor mye av fortellingene som har en rot i virkeligheten er vanskelig å si, det er ingen skaldedikt som forteller om henne her, men om det har det, må *Lax* være den eneste av sagaene som har røtter hos Gunnhilds venner.

5.5 Videre undersøkelser

Jeg har i denne avhandlingen forsøkt å gi en så grundig gjennomgang som mulig av alle kildene og de ulike framstillingene om Gunnhild som mulig, men det er alltid mer man kan gjøre, og ting som kunne vært gjort bedre.

Jeg valgte å gå veldig spesifikt inn på dronning Gunnhild siden det er så mange kilder som hun opptrer i. Underveis har det blitt kommentert og sammenliknet noe, men det er flere undersøkelser som kunne vært gjort grundigere. En mer generell undersøkelse av aristokratiske kvinner i sagaene kan være givende, både i de ulike sjangrene og også sammenliknet med europeisk litteratur som sagaene har blitt påvirket av. Dette kan både kaste mer lys over oppfatningen av Gunnhild i middelalderen og den generelle framstillingen av dronninger, hvilket det ikke er for mye av i sagaforskningen.

Man kan også gå videre inn i den litterære utviklingen og bruken av kildene om Gunnhild, det er fremdeles mye å hente der, om hvordan sagaforfatterne valgte ut og satte sammen stoff. I denne forbindelse kan det kanskje være nyttig å se mer på håndskrift-kontekstene, noe man ser av plasseringa av *PSs* i *Flateyjarbók*, som utfyller den beretningen som er gjengitt i *OTm*. Gunnhild har flere steder blitt brukt for å forklare ting som skjer, og en mer fullstendig undersøkelse av liknende bruk av andre kvinner, både samiske, trollkoner og kongsmødre, kan gjøre forståelsen av Gunnhild mer fullstendig.

En annen undersøkelse kan være av hvordan nyere tid har sett på Gunnhild, det er klare tendenser i hvordan hun blir oppfattet, og man ser at visse trekk har blitt trukket fram igjen og igjen, men at de ikke nødvendigvis dekker alt materialet. Fra å se på henne som den onde dronningen som har skylden for Eirik blodøks' voldshandlinger til å se på henne som en misforstått sterk kvinne, dette kan si noe om forskningens bruk av kildene, og hvordan det reflekterer vår tid. Dette kan tas videre: Gunnhild har også blitt brukt i populærkulturen: det er skrevet en skjønnlitterær bok om henne, «Mother of Kings» av Poul Anderson (2001). Det er en egen «saga» om Gunnhild, forfatteren har hatt tilgang på alle kildene og har plukket ut det som blir den beste historien. Dette er en moderne fortsettelse av hvordan sagaforfatterne i middelalderen jobbet, og viser vår tids oppfatning av en av de mest spennende skikkelsene i den norrøne litteraturen.

Litteraturliste

Primærlitteratur:

- [Ágrip=] *Ágrip af Nóregskonungasögum* (1984): Íslenzk fornrit XXIX: *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum og Fagrskinna – Nóregs konunga tal*, Bjarni Einarsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Brot af Þsh=] *Brot af Þórðar saga Hreðu*: Íslenzk fornrit XIV: *Kjalnesinga saga* (1959), s. 229 - 250, Jóhannes Halldórsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Egla=] *Egils saga Skalla-Grímssonar*: í Íslenzk fornrit II: *Egils saga* (1933), Sigurður Nordal (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- Flateyjarbók* (1860 – 1868): Guðbrandur Vigfússon og C.R. Unger (red), Christiania [Oslo]: P. T. Mallings forlagsboghandel. Url: <http://da3.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesside&bokid=flateyar1&sideid=294&innhaldid=2&storleik=>
- [Flóa=] *Flóamanna saga*: Íslenzk fornrit XIII: *Harðar saga* (1941), Þórhallur Vilmundarsson og Bjarni Vilhjálmsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Fsk=] *Fagrskinna - Nóregs konunga tal* (1984): Íslenzk fornrit XXIX: *Ágrip af Nóregskonunga sǫgum og Fagrskinna – Nóregs konunga tal*, Bjarni Einarsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Gísla=] *Gísla saga Súrsonar*: Íslenzk fornrit VI: *Vestfirðinga sǫgur* (1943), Björn K. Þórólfsson og Guðni Jónsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Hkr=] *Heimskringla*: Íslenzk fornrit XXVI: *Heimskringla 1* (1941), Bjarni Aðalbjarnarson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [Hfs=] *Hallfreðar saga vandræðaskálds*: Íslenzk fornrit VIII: *Vatnsdæla saga* (1939), Einar Ól. Sveinsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [HN=] *Historia Norvegiæ: A History of Norway and the passion and miracles of the blessed Óláfr* (2001), oversatt av Devra Kunin, Carl Phelpstead (red), Exeter: Short Run Press Limited

- [*Horð*=] *Harðar saga ok Holmverja*: Íslenzk fornrit XIII: *Harðar saga* (1941), Þórhallur Vilmundarsson og Bjarni Vilhjálmsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [*Jóms*=] *Jómsvíkinga saga ok Knytlinga saga með tilheyrandi þáttum* (1828), etter AM 291 4to, Kongelige Nordiske oldskriftselskab, København
- [*Korm*=] *Kormáks saga*: Íslenzk fornrit VIII: *Vatnsdæla saga* (1939), Einar Ól. Sveinsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [*Lax*=] *Laxdæla saga*: Íslenzk fornrit V: *Laxdæla saga* (1934), Einar Ól. Sveinsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [*Njála*=] *Brennu-Njáls saga*: Íslenzk fornrit XXII: *Brennu-Njáls saga* (1954), Einar Ól. Sveinsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag,
- [*Odd*=] *Oddr Snorrason. Óláfs saga Tryggvasonar* (1932): Finnur Jónsson (red), København: G. E. C. Gads forlag
- [*Ork*=] *Orkneyinga saga*: Íslenzk fornrit XXXIV: *Orkneyinga saga* (1965), Finnbogi Guðmundsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [*OTm*=] *Óláfs saga Tryggvasonar en mesta* (1958), etter AM 61 fol., Ólafur Halldórsson (red), København: Fr. Bagges Kgl. Hofbogtrykkeri
- [*Saxo*=] *Saxo Grammaticus. Danmarks krønike* (1977), oversatt av Fr. Winkel Horn. København: Vinten forlag
- [*ThM*=] *Theodricus monachus: The ancient history of the Norwegian kings* (1998), oversatt av David og Ian McDougall, Birmingham: University of Birmingham
- [*Psh*=] *Þórðar saga Hreðu*: Íslenzk fornrit XIV: *Kjalnesinga saga* (1959), s. 163 - 226, Jóhannes Halldórsson (red), Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- [*PSs*] *Þáttir frá Sigurðr konungi slefu i Flateyjarbók* (1860 – 1868), bind I, Guðbrandur Vigfússon og C.R. Unger (red), Url: <http://da3.uib.no/cgi-win/WebBok.exe?slag=lesside&bokid=flateyar1&sideid=294&innhaldid=2&storleik=>

Oversettelser:

[Ågrip=] *Ågrip or Noregs kongesoger* (1973): oversatt av Gustav Indrebø, Oslo: Det Norske Samlaget

Fagerskinna. Norges kongers ættetavle (2007): oversatt av Edvard Eikill, Stavanger: Saga bok

Flatøybok, bind 1 (2014): Torgrim Titlestad (red), oversatt av Edvard Eikill, Stavanger: Saga bok

[*HallfredS* =] «Hallfred Vandrådeskalds saga» (2014): oversatt av Marianne Ustvedt, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind I, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland (red.), Reykjavík: Saga Forlag

[*NjálsS*=] «Njáls saga» (2014): oversatt av Jan Ragnar Hagland, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind III, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland(red.), Reykjavik: Saga Forlag

[*OrkS* =] «Orkenøyingenes saga» (1970): oversatt av Anne Holtsmark, Oslo: Aschehoug & Co. (W. Nygaard)

[*FloaS* =] «Sagaen om Floafolk» (2014), oversatt av Hilde A. Blikrud, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind III, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland (red.), Reykjavik: Saga Forlag

[*HordS* =] «Sagaen om Hord og holmverjene» (2014), oversatt av Arnhild Mindrebø, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind II, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland (red.), Reykjavik: Saga Forlag

[*LaksS* =] «Sagaen om laksdølene» (2014), oversatt av Birgit Nyborg, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind V, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland (red.), Reykjavik: Saga Forlag

[*EgilS*=] «Soga om Egil Skalla-Grimsson» (2014), oversatt av Erik Simensen, i *Islendingesagaene. Samtlige sagaer og førtini tætter*, bind I, Jon Gunnar Jørgensen og Jan Ragnar Hagland (red.), Reykjavik: Saga Forlag

[*Soga om OT*=] *Soga om Olav Tryggvason. Etter Odd munk Snorreson* (1977), oversatt av Magnus Rindal, Oslo: Det norske samlaget

Snorres Kongesagaer (1998), red. Finn Hødnebo og Hallvard Magerøy, oversatt av Anne Holtsmark og Didrik Arup Seip, Gjøvik: Gyldendal Norsk Forlag, 4. utg. [1979]

Sekundærlitteratur:

Akselberg, Gunnstein (2003): "Etterord" i *Den lengste saga om Olav Tryggvason*, bind III, Stavanger: Dreyer bok

Anderson, Poul (2001): *Mother of Kings*, New York: Tor Book

Andersson, Theodore M. (2003): "Introduction", i *The saga of Olav Tryggvason*, London: Cornell University Press

Arnesen, Anne Kathrine L. (2005): *Gunnhild kongemor: den onde droning?* Masteroppgave. Oslo: Master of Management, Handelshøyskolen BI.

Bjarni Aðalbjarnarson (1941): «Formáli» i *Íslenzk Fornrit XXVI*, Reykjavík: Hið Íslenska Fornritafélag, s. V - CXL

Bliksrud, Hilde A. (2008): *Mannen som mor: kjønnsoverskridelse som motiv i Flóamanna saga*. Masteroppgave. Oslo: Institutt for lingvistiske og nordiske studier, Universitetet i Oslo

Downham, Clare (2007): *Viking Kings of Britain and Ireland. The Dynasty of Ívarr to A.D. 1014*, Edinburgh: Dunedin Academic Press Ltd

Driscoll, M. J. (2008): "Introduction" i *Ágrip af Nóregskonungasögum*, 2. utg., Exeter: Short Run Press Limited, s. IX - XXV

Dronke, Ursula (1980): *The role of sexual themes in Njáls saga*, i The Dorothy Coke Memorial Lecture in Northern Studies, London: University College

- Einarr Ólafur Sveinnsson (1934): «Formáli» i Íslenzk fornrit V: *Laxdæla saga*, Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag
- Folkmar, fornavn ukjent (1875): «Træk af den norske Dronning Gunhilds liv» i *Historisk Archiv. Et Maanedskrift for populaire Skildringer af historiske Personer og Begivenheder*, (red) F. C. Granzow, Fr. Wøldikes Forlag, København.
 Url: <https://archive.org/stream/historiskarkiv18752kjuoft#page/n7/mode/2up>
- Foote, Peter (1998): “Introduction” i *The Ancient History of the Norwegian kings*, Exeter: Short Run Press Limited
- Friis-Jensen, Karsten (2005): «Introduction» i *Saxo Grammaticus: Gesta Danorum - The History of the Danes, Volum 1*, (red) Karsten Friis-Jensen, s. xxix - lxxx, Oxford University press
- Gadamer, Hans Georg (2012): *Sannhet og metode*, Oslo: Pax Forlag A/S. [1960]
- Guðbrandur Vigfússon og F. York Powell (1883): *Corpus Poeticum Boreale vol. II: court poetry*, Oxford: Clarendon Press
- Hagland, Jan Ragnar (2007): «Innleiing» i *Fagerskinna. Norske kongers ættetavle*, Stavanger: Saga Bok, s. 15 – 22
- Hermann Pálsson og Paul Edwards (1981): “Introduction” i *Orkneyinga saga. The History of the Earls of Orkney*, London: Penguin Books, s. 9 - 20
- Hermann Pálsson (1999): “The Sami People in Old Norse Literature”, in *Nordlit* 5: 29-53, Tromsø: UiT Norges Arktiske Universitet
- Hollander, Lee M. (2011): “Introduction” i *The saga of the Jónsvíkings*, Austin: University of Texas press, áttende opplag, s. 13 – 25 [1955]
- [ÍBS I=] *Íslensk bókmenntasaga vol. 1* (1992): Guðrun Nordal, Sverrir Tómasson og Vésteinn Ólasson (red), Reykjavík: Mál og Menning
- [ÍBS II=] *Íslensk bókmenntasaga vol. 2* (1993), Guðrun Nordal, Sverrir Tómasson, Torfi H. Tulinius og Vésteinn Ólasson (red), Reykjavík: Mál og Menning

- Jensen, Johannes Vilhelm (1942): *Kvinden i Sagatiden*, København: Gyldendal
- Jochens, Jenny (1996): *Old Norse Images of Women*, Philadelphia: University of Pennsylvania Press
- Jóhanna K. Friðriksdóttir (2013): *Women in Old Norse Literature. Bodies, Words, and Power*, Hampshire: Palgrave Macmillan
- Jóhannes Halldórsson (1959): "Formáli" i ÍF XIV: *Kjalnesinga saga*, s. V – LXXVI, Reykjavík: Hið íslenska fornritafélag
- Jóna Guðbjörg Torfadóttir (2002): «Gunnhildur and the male whores» i *Sagas & Societies Conference*, Island, Borgarnes.
 Url: <http://nbn-resolving.de/urn:nbn:de:bsz:21-opus-10756>, lest 15.05.15
- Jónas Jónasson (1961): *Íslenzkir Þjóðhættir*, Reykjavík: Ísafoldarprentsmiðja
- Jones, Gwyn (1984): *A History of the Vikings*, Oxford: Oxford University Press
- Jørgensen, Jon Gunnar (2000): *Det tapte håndskriktet KRINGLA*, Oslo: Unipub forlag
- Koht, Halvdan (1918): "De norske kongers lokale magt etter skaldekvædene" i *Historisk Tidsskrift* 5R IV (1920), s. 320 – 326, Oslo: Grøndahl & søns boktrykker
- (1923): «Dronning Gunnhild», i *Håløygminne*, 1. bind I (1920 – 1924), s. 19-26
- (1948): «Dronning Gunnhild – motparten til Egil Skallagrimsson», i *Historisk Tidsskrift*, 34. bind (1946-48) s. 509 – 517, Oslo: Grøndahl & søns boktrykkeri,
- Larrington, Carolyne (2009): "Queens and Bodies: The Norwegian Translated *lais* and Hákon IV's Kinswomen" i *The Journal of English and Germanic Philology* Volum 108: 506 - 527, Illinois: University of Illinois Press
 Url: https://muse.jhu.edu/journals/journal_of_english_and_germanic_philology/v108/108.4.larrington.pdf ,lest 15.05.15
- Lauring, Palle (1977): «Om Saksens krønike», i *Saxo Grammaticus: Danmarks krønike*, København: Vinten forlag

- Lie, Hallvard (1946): *Jorvikferden: et vendepunkt i Egil Skallagrimssons liv*, Oslo: Det Mallingske boktrykkeri
- Louis-Jensen, Jonna (1997): «*Heimskringla* – et værk af Snorri Sturluson?» i *Nordica Bergensis* 14, Bergen: Bergen Trykk AS
- Mundal, Else (1977): *Sagadebatt*, Kristiansand: Universitetsforlaget
- (2013): «Sagalitteraturen», kapittel 8 i Odd Einar Haugen (red.) *Handbok i norrøn filologi*, 2. utgave, Bergen: Fagbokforlaget
- Olsen, Magnus (1944): «Egils viser om Eirik Blodøks og dronning Gunnhild (Lausavísur 19, 20 og 24)», i *Maal og Minne*, s. 180-200, Oslo: Bymaals-lagets forlaget
- (1945): «Har dronning Gunnhild diktet om Håkon den gode?», avhandlinger utgitt av det Norske Videnskabs-Akademi, Oslo: A. W. Brøggers boktrykkeri
- Petersen, N. M. (1836-37): "Udsigt over den norske Dronning Gunhilds Levnet" i *Annaler for nordisk Oldkydighet og Historie*, 1. bind, s. 80-104, København
- Phelpstead, Carl (2001): "Introduction" i *A History of Norway and the passion and miracles of the blessed Óláfr*, Exeter: Short Run Press Limited, s. IX - XLV
- Rindal, Magnus (1977): «Innleiing» i *Soga om Olav Tryggvason etter Odd munk Snorresson*, Oslo: Det norske samlaget, s.
- Sayers, William (1995): "Power, Magic and Sex: Queen Gunnhildr and the Icelanders", i *Scandinavian-Canadian Studies* VIII, s. 57-77
- Sigurður Nordal (1941): «Gunnhildur konungamóðir», i *Samtid og saga. Nokkrir háskólafyrirlestrar* I, s. 135 – 155, Reykjavík: Ísafoldarprentatsmiðja,
- (1933): "Formáli" I Íslenz fornrit II: *Egils saga Skalla-Grímssonar*, Reykjavík: Hið Íslenzka Fornritafélag, s. V - CV
- [SKALD 1=] *Skaldic poetry of the Scandinavian Middle Ages vol. 1: Poetry from the King's Sagas part 1. From Mythical Times to ca. 1035*(2012): Diana Whaley(red), Turnhout:Brepols

[Skj A2=] *Den norsk-islandske skjaldedigtning*. Utg. Finnur Jónsson 1. Bind A. *Tekst efter håndskrifterne*, København: Rosenkilde og Bagger [1912]

[SNL=] Store Norske Leksikon. Url: <https://snl.no/makt> Lest: 11.05.2015

Steinsland, Gro (1991): *Det hellige bryllup og norrøn kongeideologi: en analyse av hierogami-myten i Skírnismál, Ynglingatal, Háleygjatal og Hyndluljóð*, Oslo: Solum

Storm, Gustav (1892): «Sjælevandring og Opkaldelsessystem», i *Arkiv for nordisk filologi* IX, Axel Kock (red), Lund

Titlestad, Bård m.fl. (2014): introduksjon til *Tåtten om Sigurd Sleva*, i *Flatøybok* 1, s. 93, Stavanger: Saga bok

Wendt, Bo-A. (2006): «En text är en text är en text? Om en terminologisk tredeling av textbegreppet» i *Arkiv för nordisk filologi* 121, s. 253–274, København

Williams, Gareth (2010): *Eirik Bloodaxe*, Hafrsfjord: Saga bok

Worsaae, J. J. A. (1842): “Hvorvidt kan man antage, at det i Haraldskiær-Mosen (1835) opgravede Liig er den norske Dronning Gunhildes? En kritisk Undersøgelse”, i *Dansk Historisk Tidsskrift*, 3. Bind, s. 249-292, København

Øye, Ingvild (2006): «Kvinner, kjønn og samfunn. Fra vikingtid til reformasjon», del I i *Med kjønnsperspektiv på norsk historie*, Ida Blom og Sølvi Sogner (red), andre utgave, s. 19 – 101, Oslo: Cappelen Akademiske forlag

Vedlegg

Tabell over de skriftlige kildene

<u>Navn</u>	<u>Språk</u>	<u>Datering</u>	<u>Sjanger</u>	<u>Opphav</u>
<i>Historia Norvegiæ</i>	Latin	1160 - 1175	Kongekrønike	Norge
<i>Theoricus Monachus</i>	Latin	Ca. 1180	Kongekrønike	Norge
<i>Ágrip</i>	Norrønt	1190 - 1200	Kongesaga	Norge
Odd: <i>saga Óláfr Tryggvason</i>	Norrønt	Ca. 1200	Kongesaga	Island
<i>Saxo: Gesta Danorum</i>	Latin	Ca. 1210	Kongekrønike	Danmark
<i>Fagrskinna</i>	Norrønt	1220, 1220-tallet	Kongesaga	Norge
<i>Heimskringla</i>	Norrønt	Ca. 1230	Kongesaga	Island
<i>OTm</i>	Norrønt	1300, like etter	Kongesaga	Island
<i>Páttir frá Sigurðr slefu</i>	Norrønt	Samtidig med Flateyjarbók?	Kongesaga	Island
<i>Orkneyinga saga</i>	Norrønt	Slutten av 1100-tallet	Kongesaga	Island
<i>Jómsvíkinga saga</i>	Norrønt	1200, like etter	Kongesaga	Island
<i>Kormáks saga</i>	Norrønt	Tidlig 1200-tall	Islendingesaga	Island
<i>Hallfreðar saga</i>	Norrønt	Tidlig 1200-tall	Islendingesaga	Island
<i>Egils saga</i>	Norrønt	1220-1240	Islendingesaga	Island
<i>Gísli saga Súrssonar</i>	Norrønt	Midten av 1200-tallet	Islendingesaga	Island
<i>Brennu-Njáls saga</i>	Norrønt	1275 – 1290	Islendingesaga	Island
<i>Laxdæla saga</i>	Norrønt	1230 – 1260	Islendingesaga	Island
<i>Flóamanna saga</i>	Norrønt	1/3 av 1300-t	Islendingesaga	Island
<i>Þórðar saga hreðu</i>	Norrønt	Litt ut på 1300-tallet	Islendingesaga	Island
<i>Harðar saga</i>	Norrønt	Sent 1300-tall	Islendingesaga	Island